

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jana Barborová

Spokojenost dospívajících s životem v doplněné rodině ve vztahu k zahájení
samostatného života

Well-being of adolescents in a stepfamily related to the start of independent life

Praha 2015

PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za její čas, laskavé vedení a pomoc při zpracování této diplomové práce. Dále pak své rodině za trpělivost a podporu a svému bratrovi za cenné rady z oblasti statistiky.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny, zdroje, literaturu a další odborné materiály.

V Chlumci, dne 26. 6. 2015

.....

Podpis

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá dospíváním jedince v kontextu rodinného prostředí doplněné rodiny. Je zaměřena na vnímání spokojenosti dospívajícího s životem v doplněné rodině jako možné determinanty ve vztahu k zahájení samostatného života. Práce má teoreticko-empirický charakter.

Úvodní část se věnuje teoretickému zakotvení jednotlivých stěžejních pojmů práce. Samostatné kapitoly jsou tak věnovány vymezení pomu *doplněná rodina*, a to z hlediska terminologie, obsahového významu pojmu, typologie a specifických problémů, zachycení teoretického rámce procesu *dospívání* a vymezení základního teoretického konceptu *životní spokojenosti*.

Empirická část práce je věnována kvantitativnímu výzkumnému šetření, které bylo realizováno prostřednictvím dotazníkového šetření. Cílem tohoto šetření bylo zjistit, zda má spokojenost/nespokojenost dospívajících s životem v doplněné rodině vliv na tendenci k zahájení samostatného života.

Klíčová slova: doplněná rodina, dospívající, spokojenost, osamostatnění

Annotation

This thesis deals with adolescence of individual in the context of a family milieu of step family. It is focused on perceiving of contentment of an adolescent with his life in a step family as a determinant in relation to the start of independent life. The thesis consists of theoretical and empirical character.

The introduction deals with the theoretical anchoring of each key concept. Individual chapters are dedicated to the step family concept definition. This is done from point of view of terminology, meaning of content, typology and related problems, theoretical framework of adolescence process and definition of basic theoretical life-satisfaction concept.

The empirical part is devoted to the quantitative survey which was carried out through a questionnaire survey. The aim of this research was to find out whether the satisfaction/dissatisfaction of adolescent with the life in a step family influences the tendency to start an independent life.

Key words: Stepfamily, adolescent, well – being, become independent

OBSAH

1. Úvod	7
TEORETICKÁ ČÁST	
2. Doplněná rodina.....	9
2.1 Teoretické vymezení pojmu doplněná rodina.....	9
2.1.1 Problematika terminologie	9
2.1.2 Obsahový význam pojmu.....	12
2.1.3 Typologie doplněných rodin	13
2.2 Specifické problémy doplněných rodin	14
2.2.1 Stabilita doplněných rodin	14
2.2.2 Doplněná rodina jako vztahová síť	17
2.2.3 Budování společné identity	23
2.2.4 Komunikace v doplněné rodině	26
3. Dospívání	28
3.1 Obecná charakteristika – pojem dospívání	28
3.2 Teorie dospívání.....	29
3.2.1 Pojmové vymezení	29
3.2.2 Časové vymezení období dospívání	30
3.3 Dospívání jako samostatné životní období	32
3.4 Kognitivní a emoční vývoj.....	33
3.5 Dospívající v kontextu rodiny.....	34
3.6 Osamostatnění.....	36
4. Životní spokojenost.....	40
4.1 Definice pojmu.....	40
4.2 Teorie vztahující se k životní spokojenosti.....	41
5. Správné načasování odchodu z domova	44
5.1 Zralost	44
5.2 Nespokojenost jako motiv chování	46
5.3 Předčasný odchod z rodiny	47

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Empirické šetření.....	50
6.1 Průběh šetření.....	50
6.2 Volba výzkumného tématu	52
6.3 Cíle výzkumného šetření a výzkumné otázky.....	53
6.4 Formulace hypotéz.....	54
6.5 Výběr respondentů	54
6.6 Výzkumná sonda.....	55
6.6.1 Charakteristika respondentů.....	56
6.6.2 Etika v rámci výzkumné sondy	59
6.6.3 Technika sběru a analýza rozhovorů	59
6.7 Dotazníkové šetření.....	62
6.7.1 Metoda sběru dat	62
6.7.2 Výzkumný soubor	64
6.7.3 Sběr dat.....	66
7. Analýza a interpretace získaných dat	67
7.1 Způsob zpracování dotazníkového šetření.....	67
7.2 Výsledky dotazníkového šetření	69
7.2.1 Plánování samostatného bydlení	69
7.2.2 Spokojenost dospívajícího a tendence k osamostatnění.....	70
7.2.3 Gendrové rozdíly v tendenci k osamostatnění	71
7.2.4 Komponenty spokojenosti a tendence k osamostatnění.....	74
7.3 Závěrečné shrnutí a vyhodnocení hypotéz.....	77
8. Diskuze.....	80
8.1 Výzkumné šetření	80
8.2 Výsledky šetření.....	81
9. Závěr	83

Literatura a ostatní zdroje

Seznam příloh

1. Úvod

Nic nestojí samo o sobě!¹

Tato diplomová práce zastihuje jedince v období dospívání zasazeného do kontextu jeho rodinného prostředí. Rodina a rodinné prostředí hrají nezastupitelnou a stěžejní roli v životě každého člověka. Je jedinečným místem, které významnou měrou ovlivňuje utváření osobnosti jedince a má své důležité místo v procesu jeho zdárného začlenění do společnosti.

Společenské změny se v několika posledních desetiletích velmi výrazně dotkly i tradičního pojetí rodiny a přinesly i větší variabilitu forem rodinného soužití. Významné změny v této oblasti přinesl nárůst rozvodovosti. V jejím kontextu se doplněná rodina, jako rodinný systém vzniklý po rozpadu rodiny původní, stala celospolečensky kvantitativně stále rostoucím fenoménem a právem tak zaslouží naši hlubší pozornost.

Dalším jevem, který se snaží přiblížit tato diplomová práce je samostatné období dospívání, které se jako svébytné životní vývojové etapě věnuje zvýšená pozornost až v několika posledních desetiletích. Dospívání některé teoretické koncepty posledních let vymezují z hlediska času jako relativně dlouhé vývojové období trvající několik let, které lze chápat jako dlouhodobý proces odehrávající se i v kontextu rodiny. Za jeden z jeho charakteristických znaků je mimo jiné považováno právě setrvání ve společné domácnosti s rodiči, tedy odkládání faktického osamostatnění. Odložení osamostatnění je touto optikou považováno za přirozený a ve své podstatě žádoucí jev, který poskytuje dostatek prostoru pro dosažení vývojové zralosti. Přestože řada odborníků nahlíží na tento fakt zejména z pohledu prodlužujícího se procesu vzdělávání, ekonomické výhodnosti a podobných aspektů, domnívám se, že přijatelnost rodinného prostředí vyjádřená zejména spokojeností s ním je pro setrvání dospívajícího v rodině limitující a nemůžeme ji opomíjet. Z tohoto pohledu je doplněná rodina mnohem složitějším systémem s celou řadou specifických problémů spojených zejména s přítomností nebiologických rodičů a sourozenců a generujících mnoho složitých a konfliktních situací, jejichž zvládnutí vyžaduje trpělivost, citlivý přístup a toleranci od všech zúčastněných.

Uvedené skutečnosti nás nutí zamýšlet se nad tím, jakým způsobem zasáhne případná nespokojenost s životem v doplněné rodině do procesu dospívání, pokud povede k uspokojení odchodu z domova jako nevyhovujícího prostředí, jaký bude mít dopad na zvládnutí

¹ Parafráze lidové moudrosti „Všechno souvisí se vším.“

praktických aspektů samostatného života a z dlouhodobého hlediska i na rodinné vztahy. Faktické úspěšné osamostatnění by mělo být pro jedince završením vývojového období dospívání, které se odehraje v podporujícím a stabilním prostředí rodiny.

Tato diplomová práce je teoreticko – empirické povahy a jejím hlavním cílem je snaha o pochopení a osvětlení vztahu mezi rodinným prostředím a osamostatněním v procesu dospívání a zmapování aspektů, které mají vliv na pocit spokojenosti s životem v doplněné rodině.

Teoretická část je členěna do čtyř kapitol, ve kterých jsou postupně představovány jednotlivé teoretické koncepty vztahující se k této práci. Úvodní kapitola je věnována vymezení pojmu doplněná rodina, jeho teoretickému zakotvení a typologii možných variant doplněných rodin. Samostatný oddíl je věnován specifickým problémům doplněných rodin, jako je složitost rodinného systému a jeho vysoká míra lability. Následující kapitola se zabývá obdobím dospívání jako samostatnou životní etapou a jejím záměrem je předložit komplexní teoretický pohled na toto období vývoje jedince. Jednotlivé oddíly jsou věnovány teoretickému konceptu dospívání, včetně pojmového a časového vymezení, přes kognitivní a emoční změny, zasazení této etapy do rodinného kontextu až po proces osamostatnění. Další kapitola se zabývá definicí a teoriemi vztahujícími se ke konceptu životní spokojenosti. Teoretickou část pak uzavírá kapitola věnující se dospívání a správnému načasování odchodu z domova z pohledu zralosti jedince, nespokojenosti jako možnému motivu jednání a nastínění možných následků předčasného odchodu z domova.

Empirická část práce je věnována kvantitativnímu výzkumnému šetření, které bylo zaměřeno na vnímání spokojenosti dospívajícího s životem v doplněné rodině. Cílem tohoto šetření, které bylo realizováno prostřednictvím dotazníkového šetření, bylo zjistit, zda má spokojenost/nespokojenost dospívajících s životem v doplněné rodině vliv na tendenci k zahájení samostatného života.

2. Doplněná rodina

„Rodina se hroutí!“ volají zastánci rodinných hodnot při pohledu na změny posledních desetiletí[...], „Ne!“ odpovídají jejich odpůrci. „Vy si myslíte, že se rodina hroutí, ale ona jenom nabývá nových podob.“

Anthony Giddens²

Dynamický rozvoj společnosti přinesl v posledních desetiletích řadu změn, které se prolínají do všech aspektů našich životů. Změny ve společnosti se výrazně projevují i v utváření relativně nových rodinných systémů. Přestože v uplynulých letech došlo k odkládání uzavření manželství do věku, ve kterém ho můžeme považovat za zralé rozhodnutí, rozvodovost měla ve stejném období setrvale stoupající tendenci. Stáváme se tak svědky změn nejen v tradičním pojetí rodiny, ale i změn forem rodinného soužití. V kontextu těchto změn se doplněná rodina stává kvantitativně stále rostoucím fenoménem.

Tato kapitola je věnována teoretickému zakotvení pojmu doplněná rodina v současné odborné literatuře, a to zejména z hlediska problematiky nejednotné terminologie, obsahového významu pojmu a typologie doplněných rodin z hlediska různorodých variant soužití. V návaznosti na tuto základní charakteristiku budu popisovat specifické problémy doplněné rodiny jako systému. Blíže přiblížím její stabilitu, možné pohledy na problematiku týkající se složitých rodinných vztahů, budování společné identity a komunikaci.

2.1 Teoretické vymezení pojmu doplněná rodina

2.1.1 Problematika terminologie

Odborná veřejnost zatím nedospěla k úplnému konsensu v otázce terminologie vztahující se k pojmenování jevu, kterým je rodinný systém vznikající po rozpadu původní rodiny. Na tento problém upozorňoval již v roce 1999 profesor Matějček, který uvádí, že: *„Ve spojitosti s druhým a dalším manželstvím není zanedbatelná ani otázka terminologie – ba nutno připustit, že působí značné obtíže. Svědčí to mezi jiným o přetrvávajícím rozpačitém postoji veřejnosti k tomuto relativně novému společenskému jevu, jakým je rozpad jednoho*

² Giddens 1999: 181

manželství rozvodem a založení další rodiny dalším sňatkem, přičemž děti jsou jen pasivními účastníky tohoto děje. Pro tento děj a jeho následky nemáme tedy dost výrazů vhodných, ani dost diferencujících.“ (Matějček, Dytrych, 1999: 64)

Terminologická nejednotnost je patrná jak u českých, tak i zahraničních autorů. V odborných textech se tak běžně setkáváme s několika termíny fakticky označujícími stejnou skutečnost. Vyjma pojmu doplněná rodina se zcela běžně používají termíny: rodina nevlastní, nová rodina, další rodina a rekonstruovaná rodina (Matoušek, 2003: 138). Domnívám se, že různorodost autory užívaných pojmů není důsledkem jiného chápání jejich obsahu, ale spíše různou vnímavostí ke kontextům, které mohou jednotlivé termíny evokovat.

Již v roce 1992 nabídl profesor Matějček termín **doplněná rodina**, jako alternativu k používanému termínu nevlastní rodina. Jeho snahou bylo pojmenovat pro naši společnost relativně nový fenomén, pro nějž ve většině odborných pramenů převažoval název nevlastní rodina a oprostít tak tuto formu rodinného uspořádání negativní konotace, kterou sebou původně užívaný termín nesl. Tento problém považoval za závažný a zaměřil se na něj hned v několika svých publikacích věnovaných rodinnému životu. *„Zajímavé je, že v češtině nemáme pro „nevlastní rodinu“ nějaký samostatný termín, a to ani v odborném ani v lidovém jazyku. [...] V některých jiných jazycích, jako třeba v němčině a v angličtině, to vyjadřují zvláštním slovem. Pro nás však za slovem s předponou ne- cítíme něco nepřirozeného, nepravého, nežádoucího, nehodnotného. Ostatně také představa nevlastního otce nebo matky je v lidovém povědomí spojována skoro výhradně s představou neštěstí, zla a zhouby.“* (Matějček, 1994: 66)

Ještě problematičtější než pojem nevlastní rodina působí z pohledu negativních zabarvení pojem nevlastní (míněno nebiologický) rodič, s jehož přítomností je spojován vznik doplněné rodiny. Přestože oba dva výrazy mají silně negativní náboj, v odborné literatuře je předsudkům spojeným s pojmem nevlastní rodič a jejich dopadu na funkčnost doplněných rodin, věnováno mnohem více prostoru. *„Slovo „ne-vlastní“ je jen negací „vlastního“, jež v tomto případě znamená něco přirozeného, pravého a žádoucího, „nevlastní“ pak logicky znamená něco nepravého, nepřirozeného a nežádoucího. Je to tedy označení ponižující, znehodnocující, pejorativní, neboli příhanné, i když jeho nositelé si to ve skutečnosti většinou vůbec nezasluhují.“* (Matějček, Dytrych, 1999: 64) Zejména prostřednictvím lidové slovesnosti a pohádek se do našich podvědomí dostal obraz zlé nevlastní matky (Jones,

2003)³, která z tohoto pohledu získala zvláštní postavení: „*Je však pravda, že při slově „nevlastní“ matka se nám také vybaví macecha z pohádek, ... To samozřejmě vedlo k tomu, že pojem „nevlastní matka“ získal velmi negativní konotace.*“ (Antier, 2005: 46) Někteří z autorů dokonce označují mýtus zlé macechy za závažný a neopomenutelný a označují jej za možný zdroj některých problémů u dětí, které jsou součástí doplněných rodin (např. Sobotková, 2007: 180).

Anglicky píšící autoři, jejichž nespornou výhodou je bohatost toho jazyka, který nabízí několik alternativních výrazů popisujících realitu nového rodinného systému vzniklého po rozpadu rodiny původní, se více soustředí na sociální vnímání reality, kterou oba výrazy reprezentují v rámci vnímání doplněné rodiny v širším celospolečenském kontextu. Ten je úzce spjat s chápáním biologického rodičovství, které je v mnoha zemích považováno za „exkluzivní status“. Biologické rodičovství je v nich vnímáno jako privilegovaná hodnota, která sama o sobě devaluje hodnotu doplněných rodin (srovnej Jones, 2003: 229)⁴. Pro ilustraci bohatosti a jemných významových nuancí zde uvádím přehled v anglickém jazyku běžně užívaných výrazů. Volba termínu se pak pravděpodobně u jednotlivých autorů odborných textů liší zejména podle jejich vlastního chápání reality (Barborová, 2009: 10).

Termín	Obsahový význam
Stepfamily	rodina s jedním nevlastním rodičem
Blended family	rodina spojená tak, že jednotlivé části jsou nerozeznatelné
Combined family	spojená (sloučená) rodina
Complemented family	doplněná rodina
Reconstituted family	znovuvytvořená rodina

(Zdroj obsahového významu: *Lingea lexicon 2002, ver.4.0* in Barborová, 2009)

³ „*One of the most universal and enduring cultural villains has been that of the stepmother. Folklore and children's literature, particularly fairy tales, have been a major source of negative perceptions about stepmothers. Classic childhood stories, depicting stepmothers treating their stepchildren with extreme cruelty, have created lasting images of the abuse of children at the hands of depraved stepmothers.*“ (Jones 2003: 229)

⁴ „*Although the values associated with the rights of biological parentage have by and large supported shared societal goals, they have also served to restrict people's thinking about the nature of families and parenting roles. The promotion of the nuclear family as „normal“ and biological parents as „real“ or „natural“ marginalizes stepfamilies by perpetuating the bias that step relationship are abnormal.*“ (Jones 2003: 229)

Ve své práci budu nadále používat termín „doplněná rodina“, a to ze dvou důvodů. Jako první je fakt, že přes pochybnosti samotného autora o jeho ustálení v českém jazyce (Matějček, Dytrych, 1999: 64), se pojem doplněná rodina postupně etabluje v odborné literatuře i praxi⁵ a pomalu tak nahrazuje termín „nevlastní rodina“, který je již ve většině případů používán k označení rodin, kde jsou oba rodiče nevlastní. Druhým důvodem je vlastní náhled na označení „nevlastní rodina“, které chápu jako silně pejorativně zabarvené, mající až znehodnocující význam. Termín doplněná rodina považuji z pohledu chápání reality těchto nových rodin za velmi přínosný a výstižný. Profesor Matějček do něj vložil všechnen možný optimismus a naději spojenou s doplněním chybějících částí rodiny a přiléhavě tak nazval komplikovaný, ale také potencionálně nesmírně bohatý systém, který se v reálném životě může stát plnohodnotně fungujícím rodinným systémem, naplňujícím potřeby všech svých členů.

2.1.2 Obsahový význam pojmu

Doplněná rodina - „*Myslíme tím takové rodinné společenství, v němž jeden z manželského páru je vlastním biologickým rodičem dítěte, kdežto ten druhý je dítěti biologicky cizí a tedy „nevlastní“.*“ (Matějček, 1994: 66)

Pro ilustraci jsem použila tuto jednoduchou definici profesora Matějčka, abych přiblížila skutečnost, jak prostě lze vyjádřit obsahový význam skutečnosti, pro kterou tak složitě nacházíme adekvátní a nedehonestující pojmenování. „*Zatímco pro pojem „rodina“ užívají mnozí sociologové složité konstrukty a jeho přesné charakterizování se zejména vzhledem k pestrosti forem rodinného soužití v současnosti jeví jako stále obtížnější, doplněná rodina překvapivě tímto problémem netrpí a má tak poměrně přesně specifikovaný obsahový význam, na kterém se odborníci bez větších problémů shodnou.*“ (Barborová, 2009: 11) Jednu ze složitějších definic přináší autoři knihy *Spokojené soužití v nové rodině*, kteří uvádějí, že „*Nová rodina vzniká v okamžiku, kdy jeden z partnerů přivede do nového partnerství děti z partnerství předchozího (ať už mu byly svěřeny do péče, nebo ne). Bez dětí sice vzniká nový pár, ne však nová rodina. Nová rodina by neexistovala, kdyby dříve neexistovala jedna nebo více zaniklých původních rodin. Vděčí za svou existenci tomu, že původní rodinný systém se nějakým způsobem proměnil.*“ (Sauzéde, J. P., Sauzéde, A., 2007).

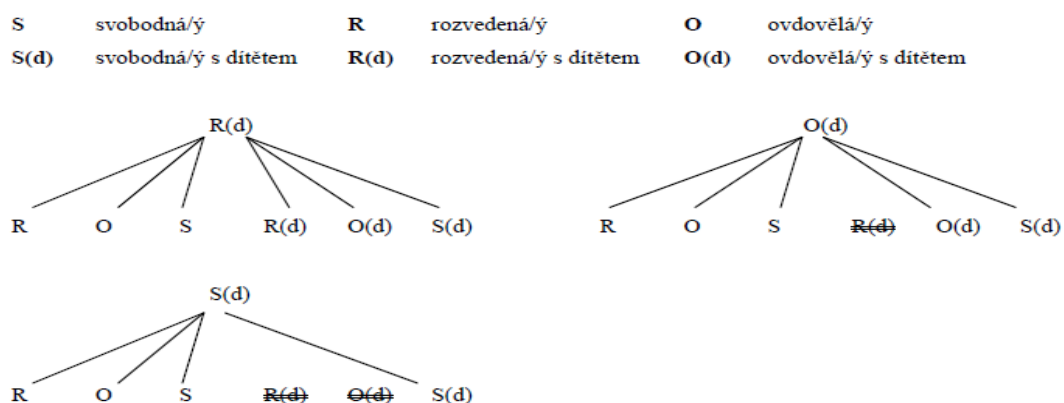
⁵ V současnosti je tento termín užíván v psychologických i pedagogických poradnách, ale například i Polici ČR ve vyšetřovacích spisech nezletilých.

Za pravděpodobně jediné úskalí obsahového významu pojmu doplněná rodina můžeme považovat fakt, že pro některé autory je vznik doplněné rodiny úzce svázán s uzavřením manželství (Matějček, 1994) a jiným naopak tato skutečnost vůbec nepřipadá významná a pro formální vznik doplněné rodiny jim zcela stačí nesezdané soužití partnerů (Sauzéde, J. P., Sauzéde, A., 2007). Vzhledem k tomu, že doplněné rodiny jsou stále častější formou rodinného uspořádání, je otázkou, zda skutečnost, že došlo či nedošlo k formálnímu uzavření sňatku, má nějaký větší vliv na reálný vznik doplněné rodiny. Vzhledem k podstatě samotného výrazu se pak jeví relevantní spíše přítomnost dítěte a nebiologického rodiče, než samotný fakt uzavření manželství. V kontextu uvedených zjištění tak v této práci budeme doplněnou rodinu charakterizovat „jako společenství manželského, nebo nesezdaného páru dospělých jedinců a nejméně jednoho dítěte žijícího ve společné domácnosti, přičemž platí, že jeden dospělý je biologickým rodičem dítěte a druhý nikoliv, tj. není s ním v pokrevně příbuzenském vztahu“. (Barborová, 2009: 12)

2.1.3 Typologie doplněných rodin

Doplněné rodiny mohou mít mnoho podob. Jejich různorodost je dána kombinací rodinného stavu dospělého jedince a přítomnosti dítěte. Tento teoreticky zdánlivě zanedbatelný fakt může předznamenávat určitý okruh potencionálních problémů, se kterými se doplněná rodina bude setkávat. Přestože I. Možný uvádí, že sociologie rodiny zatím nezvládla postihnout všechny možné kombinace doplněných rodin (Možný, 2006: 228), v čistě matematickém modelu všech možných kombinací můžeme nalézt celkem patnáct variant (obrázek č. 1).

Obrázek č. 1: Typologie osob a varianty soužití

Zdroj: Bakalářská práce, Barborová, 2009

Existují samozřejmě i mnohem jednodušší varianty typologie doplněných rodin, pro které je příznačný zejména nižší počet uvažovaných variací. Například Anthony Giddens (1999) také přikládá důležitost rodinného stavu jedince utvářejícího doplněnou rodinu, ale uvádí pouze zhruba polovinu variant: „*Navíc záleží i na předchozím stavu obou partnerů – zda jeden či oba byli předtím rozvedeni nebo ovdověli, nebo byl jeden z nich dosud svobodný (celkem existuje osm možných kombinací).*“ (Giddens, 1999: 170-171). Ve své knize se bohužel dále nevěnuje širšímu rozpracování uvažovaných kombinací, takže nejsem schopna dovodit, v čem se jeho a matematický model liší. Zcela jiný pohled na tento problém nabízí Virginie Satirová (2006), která ve své typologii rodinný stav partnerů vůbec nebere v úvahu a zaměřuje se primárně na přítomnost dětí u dospělého jedince⁶. V. Satirová se ve své knize typologií doplněných rodin podrobněji nezabývala. I ona však uvažovala o tom, jakým způsobem se různé varianty soužití promítají do praktického rodinného života a ve své práci připustila, že různé varianty doplněných rodin představují různé okruhy problémů. „*Věc tkví v tom, že forma rodiny není ve své podstatě v rodinném dění rozhodujícím činitelem. Forma nás staví jen před odlišné problémy...*“ (Satirová, 2006: 173) Specifickým problémům doplněných rodin se budeme stručně věnovat v následující kapitole.

2.2 Specifické problémy doplněných rodin

2.2.1 Stabilita doplněných rodin

Pokud se chceme věnovat objektivní, tedy měřitelné, stabilitě doplněných rodin, je nezbytné zaměřit se na některé výzkumy rodiny a zejména na vybraná statistická šetření. Zkoumání určitých typů těchto dat nám poskytne poměrně přesnou představu o tom, jak velké části populace se daná problematika týká a tedy jaká je její celospolečenská závažnost.

⁶ „*Smišené rodiny mají určité věci společné. Skládají dohromady části svých předchozích rodin. Máme zde tři základní formy:*

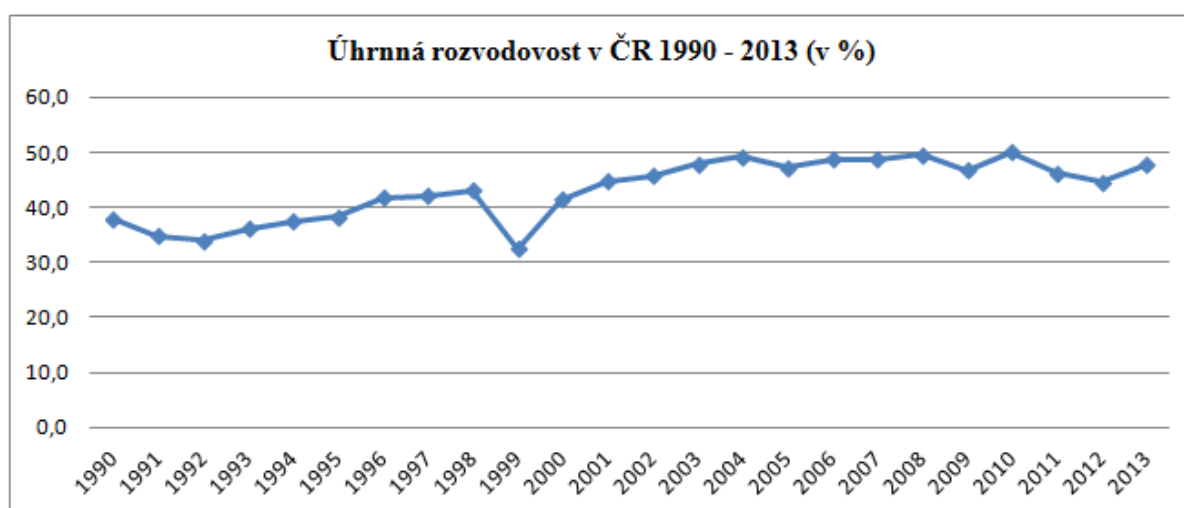
1. *Žena s dětmi si vezme muže bez dětí*
2. *Muž s dětmi si vezme ženu bez dětí*
3. *Muž i žena mají děti s předchozími partnery*

(Satirová, 2006: 156)

V rámci statistických šetření jsem sledovala několik údajů, které považuji za klíčové pro získání základního vhledu do problematiky stability doplněné rodiny. Jedná se o údaje o celkové úhrnné rozvodovosti, struktuře rozvodů v závislosti na přítomnosti nezletilých dětí, opětovné sňatečnosti, druhé a další rozvodovosti a nesezdaných soužitích.

V první řadě je důležité zaměřit se na úroveň rozvodovosti a podílu rozvedených manželství s dětmi v České republice. Oba tyto údaje, které jsou v ročních intervalech sledovány Českým statistickým úřadem, nám umožňují odhadovat, jak velké části populace se v budoucnosti pravděpodobně bude týkat utváření doplněné rodiny.

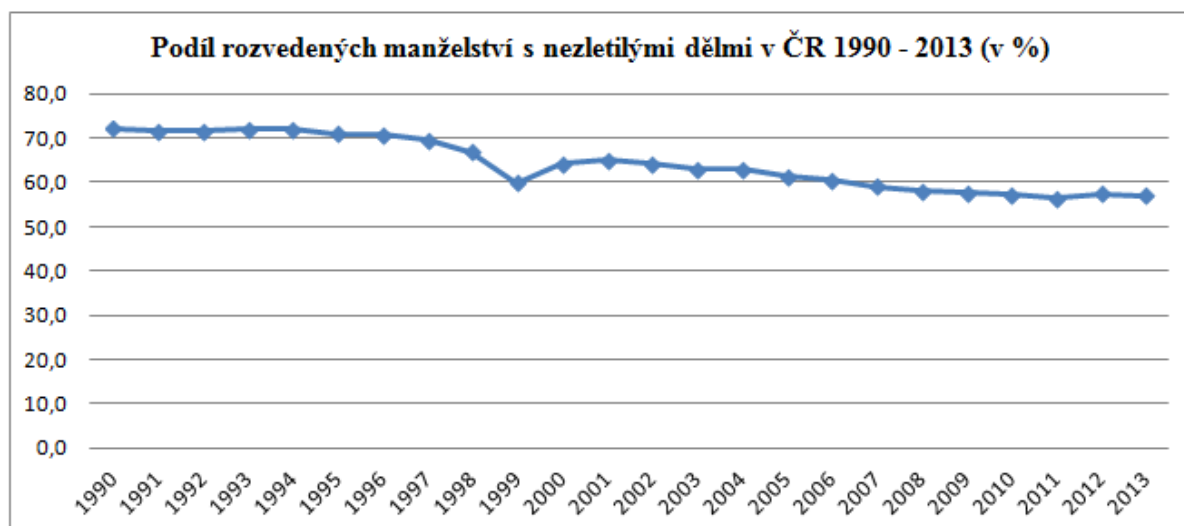
Graf č. 1: Úhrnná rozvodovost v ČR 1990 – 2013

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Z uvedeného grafu je patrné, že úhrnná rozvodovost v ČR v její novodobé historii (1990 – 2013) měla pozvolnou stoupající tendenci. Jedinou výraznou výjimkou z tohoto trendu je rok 1999, kdy rozvodovost skokově poklesla. Zásadní vliv na tento pokles mělo přijetí novely Zákona o rodině, která výrazně změnila právní postupy týkající se rozvodu manželství s nezletilými dětmi (Národní zpráva o rodině, Poloncyová, 2003). Zákonné ustanovení vyžadující nejprve upravení poměru k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu patrně oddálil uzavření některých rozvodových řízení. Nicméně toto vysvětlení je z mého pohledu diskutabilní vzhledem ke skutečnosti, že následně nedošlo k žádnému skokovému nárůstu rozvodovosti, která by vyrovnala uvedený propad (Barborová, 2009). Od roku 2003 má úhrnná rozvodovost v ČR poměrně stabilní tendenci a její hodnoty oscilují těsně pod hranicí 50%. Důležitá je zejména struktura rozvodů podle přítomnosti nezletilých dětí, protože je to právě přítomnost nejméně jednoho dítěte, která podmiňuje následně vznik doplněné rodiny.

Graf č. 2: Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi v ČR 1990 – 2013

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Podíl rozvedených manželství s dětmi měl od roku 1990 pozvolný klesající trend (viz graf č. 2). Tato tendence se od roku 2009 pozvolna ustálila a podíl rozvedených manželství s dětmi se pohybuje kolem hodnoty 57 %. Přestože se tento jev zdá být pozitivní, musíme být v jeho hodnocení opatrní a brát v úvahu, že je pozitivita trendu pravděpodobně do značné míry zkreslena celkově klesající sňatečností a zejména dramaticky se zvyšujícím podílem dětí narozených mimo manželství (1990 – 8,6 %; 2013 - 45 %), stejně jako klesající porodností obecně.

Oproti výše uváděným statistickým sledováním má v České republice poměrně stabilní tendenci opětovná sňatečnost, která se ve sledovaném období pohybuje v průměru kolem 42%. Tento údaj je poměrně nízký a v příkrém rozporu s odhady odborníků, kteří předpokládají, že cca 75 % rozvedených nežije po určité době od rozvodu osamoceně. Ukazuje na vzrůstající tendenci ke kohabici, neboli takzvanému „faktickému manželství“. Tento jev bohužel nemáme, na rozdíl od manželství, jehož uzavření i ukončení je přesně právně definováno a jenž je také předmětem pravidelných státních statistických šetření, přesně vymezen a jeho sledování je velmi problematické. Jediným dostupným statistickým údajem jsou data získaná v rámci sčítání lidu. Výsledky z nich jsou ale natolik procentuálně nízké, že jejich relevantnost lze zpochybnit. Hlavní problém lze spatřovat v tom, že údaje o nesezdaných soužitích vyplývají z dobrovolných prohlášení respondentů. Státem nastavený systém dávek státní sociální podpory postavený na tzv. společně posuzovaných osobách a další legislativní výhody osamělých rodičů pak motivují dotčené jedince k deklarování

osamocení, které se tak stalo ekonomicky výhodným. Z tohoto důvodu se kohabice v České republice stala statisticky těžko podchytitelným fenoménem.

Z dostupných statistických šetření vyplývá, že pravděpodobnost rozpadu druhých manželství je vyšší, než u manželství prvních. Ve sledovaném období byla druhá rozvodovost v ČR vždy nad úrovní rozvodovosti první, a to o více jak 10 %. Pro porovnání můžeme situaci dokreslit údaji z publikace Populační vývoj České republiky 1997 (Pavlík, 1998). Uvedená kompilace starších statistických údajů dokládá, že druhá manželství končí rozvodem dvakrát častěji než manželství první, manželství třetí a další dvakrát častěji než manželství druhá (Barborová, 2009: 18). Přesnější údaje o těchto jevech lze získat ze statistických šetření ve Spojených státech amerických, kde se opětovná sňatečnost a rozvodovost sleduje dlouhodobě. Z těchto šetření vyplývá, že velmi výrazně se nestabilita druhých svazků s dětmi projevuje zejména v prvních deseti letech, kdy riziko rozvodu stoupá a je vždy vyšší než u manželství prvního.

Tabulka č. 1: **Pravděpodobnost rozpadu prvního a druhého manželství**

	Pravděpodobnost rozpadu v % po -			
	1 roce	3 letech	5 letech	10 letech
1.manželství	3	12	20	33
2.manželství	6	18	26	43
Pravděpodobnost rozpadu 2.manželství je vyšší o	100%	50%	30%	30%

Zdroj: US Bureau of Census: Vital and health statistics, 2002, vlastní zpracování in Barborová, 2009: 22

Tyto statistiky jasně poukazují na fakt, že druhé a další utváření nového rodinného systému jakým je doplněná rodina, stejně jako následné soužití v něm, je velmi komplikované a z hlediska stability velmi křehké. Můžeme také zcela oprávněně předpokládat, že v prvních letech druhého manželství nedochází k rychlé stabilizaci nové životní situace, ale naopak ke kumulaci destabilizujících faktorů, které vedou k rozpadu doplněné rodiny.

2.2.2 Doplněná rodina jako vztahová síť

„Charakteristickým znakem doplněných rodin je spleť vztahová síť s vysokou variabilitou složitých interakcí, která významně ovlivňuje jejich stabilitu. Tato skutečnost je dána zásadním vlivem kvality mezilidských vztahů na utváření a vývoj doplněné rodiny.“

(Barborová, 2009: 27) Toto tvrzení nachází oporu i v některých výzkumných šetřeních. Například v roce 2008 byl v USA realizován Výzkum odolnosti doplněných rodin, ze kterého vyplynulo, že 92% rodin zařazených do tohoto výzkumu tvrdilo, že jsou to právě dobré vztahy uvnitř doplněné rodiny, které významně přispívají k její odolnosti vůči rozpadu (Greeff, du Toit, 2009).

Utváření vztahů v doplněných rodinách je jednak dáno typy osobností všech zainteresovaných jedinců, ale také určitými, na první pohled, méně zjevnými faktory. Jedním z nich je skutečnost, že doplněné rodiny se svou, oproti rodinám původním, širší a spletitou sítí vztahů trpí nedostatečnou institucionalizací⁷. Doplněné rodiny se tak potýkají se vztahovými problémy týkajícími se členů původní i nově vzniklé rodiny, přičemž tyto problémy nemůžeme úzce vztahovat pouze na nejbližší rodinný mikro systém, ale musíme je vidět i v kontextu širšího sociálního zázemí. Problémem je, „že pro tyto vztahy nemáme dostatečně ustálené společenské normy“ (Barborová, 2009: 27). Neexistence pravidel, která vymezují očekávané chování, pak v běžném životě vystavuje všechny zúčastněné nejistotě, protože přesně nevědí, jakým způsobem se mají v některých situacích chovat.

Druhým ovlivňujícím faktorem je odlišný princip samotného vzniku doplněné rodiny. Je totiž nutné vzít v úvahu, že zatímco první rodina vzniká na základě deklarování přímých pokrevních vazeb, druhá rodina je vždy výsledkem „citové volby“ (Sauzéde, J. P., Sauzéde, A., 2007). V prvních rodinách se vztahy utvářejí vlivem přirozené biologické vazby. Oproti tomu vztahy a vazby v doplněné rodině vznikají výhradně na základě křehkých citových vazeb mezi jednotlivými členy rodiny, které jsou rozvíjeny každodenní interakcí. V důsledku toho jsou tyto vztahy neustále ovlivňovány aktuálním děním v doplněné rodině a mohou tak být velmi nestabilní.

Pojďme si v krátkosti shrnout problematiku jednotlivých aktérů vztahové sítě doplněné rodiny.

Nevlastní dítě → nevlastní rodič

Dle některých studií (Matějček, Dytrych 1999; White, Booth, 1985) je přítomnost nevlastního dítěte v rodině charakterizována jako problematická. „Prakticky ze všech předešlých kapitol této publikace vyplývá, že hlavní problém ve druhém manželství, a tudíž i jedna z nejvýznamnějších příčin jeho možného rozpadu, je problém vztahu k nevlastním dětem.“ (Matějček, Dytrych, 1999: 127)

⁷ „[...] remarriages suffer from incomplete institutionalization.“ (White, Booth, 1985: 690)

V rámci budování vztahu biologicky nevlastních dětí – rodičů lze identifikovat několik důležitých faktorů, které mají zásadní vliv na jeho utváření. Prvním z nich je bezesporu poskytnutí přiměřené doby na adaptaci dítěte na novou životní situaci. Odborníci věnující se klinické praxi a výzkumu v oblasti rodinného života dostatečný čas charakterizují jako jednu z podmínek pro vytvoření pozitivního vztahu mezi novými členy rodiny (Matějček, Dytrych, 1994)⁸.

Dalším nezanedbatelným faktorem při utváření vzájemného vztahu je volba pojetí role nevlastního rodiče. V rámci utváření doplněné rodiny bude nebiologický rodič konfrontován s nutností volby role, kterou bude ve vztahu k dítěti svého nového partnera hrát. Mnoho autorů se přiklání k názoru, že pro počáteční přijetí nevlastního rodiče dítětem je výhodnější zaujmout spíše roli přítele a rádce a přenechat tak hlavní odpovědnost v otázkách výchovy v prvním období biologickému rodiči (Sobotková, 2007: 184). K obdobným závěrům jsem došla i v šetření prováděném v rámci své bakalářské práce, z rozhovorů s respondenty vyplynulo, že pojetí nové životní role, které sami charakterizovali jako „neautoritativní“ a „kamarád“ dítěti usnadňuje počáteční přijetí nevlastního rodiče, protože oproštění se zejména od korektivního výchovného působení z pozice „rodič“ minimalizuje počet možných konfliktů. (Barborová, 2009).

Poněkud ambivalentní je přístup ke stanovení optimálního věku dítěte při vzniku doplněné rodiny. Někteří odborníci se přiklánějí k názoru, že mladší věk dítěte je pro přijetí nevlastního rodiče výhodnější (Matějček, Dytrych, 1994). Na druhou stranu se můžeme setkat i s názory, že příchod nebiologického rodiče lépe snášejí starší adolescenti, kteří jsou již méně závislí na rodičovské péči a také mají ve většině případů již svůj vnější sociální systém, který jim může být zdrojem opory. (Sobotková, 2007: 184) Z mé práce vyplynulo, že pozitivní roli v tomto věku sehrává orientace v nové rodinné situaci, a také schopnost formulovat a komunikovat některé problémy. Starší děti také nejsou vystavovány tlaku považovat nebiologického rodiče za svého vlastního. Role dospělých jsou v jeho životě již jasně definovány, zejména pokud ke vzniku nové rodiny dochází s větším časovým odstupem po rozpadu rodiny původní. (Barborová, 2009: 30) Za nejproblematictější období pro přijetí nového rodiče je považováno období pubescence, které je samo o sobě často dosti bouřlivé a vyznačuje se opozičními

⁸ „Jedinou osvědčenou zásadou v těchto případech je dopřát věcem čas a nespěchat, neboť u dítěte nejde o zcela přirozené budování citových vztahů, nýbrž o jejich přestavbu, přeměnu, přetvoření.“ (Matějček, Dytrych 1994: 151)

postoji vůči rodičům obecně a také relativně radikálními úsudky (Matějček, Dytrych, 2002: 57). Některá šetření v této oblasti ukázala, že největší obtíže s adaptací na novou situaci mají pubescentní chlapci (Možný, 2006: 227).

Významný vliv na utváření vztahu mezi dítětem a nebiologickým rodičem má postoj vlastního rodiče dítěte k rodiči nevlastnímu. Role vlastního, v rodině nepřítomného, rodiče v utváření vztahů dětí k nebiologickému rodiči i doplněné rodině obecně, je zásadní. Negativní a v celé řadě iracionální chování vlastního rodiče je častým zdrojem problémů v doplněných rodinách, a to na úrovni psychické i praktické. Je ovšem nezbytné na tuto problematiku nenahlížet jednostranně. Odborníci soudí, že kvalita vztahu dítěte k nevlastnímu rodiči a jeho stabilita je ovlivňována vztahem k rodiči biologickému, tato skutečnost ale vždy zároveň platí i naopak (Edwards, 2002).

Vlastní rodič – nevlastí rodič

V rámci předchozí problematiky je nutné podotknout, že nevlastními rodiči je velmi pozitivně vnímána dohoda na jeho výchovné roli vůči nevlastním dětem. Shoda obou partnerů v této oblasti je chápána jako projektivní opatření minimalizující možné konflikty v těchto otázkách. Uzavření takové dohody a její respektování totiž jasně vymezuje nebiologickému rodiči mantinely, ve kterých se může bezpečně pohybovat. Tento problém není radno přehlížet, protože jeho podceněním vzniká prostor pro zbytečné spory. Obecně totiž platí, že biologičtí rodiče jsou velmi vnímaví na projevy chování nevlastních rodičů vůči jejich dětem. (Matějček, Dytrych, 1999) Přirozená podezíravost je tak často nutí podrobovat všechny projevy nevlastních rodičů kritickému zkoumání. Pokud nedojde k jasnému vymezení výchovné role, pak některé postoje bývají nesprávně hodnoceny jako vůči dítěti nepřátelské. Vlastní rodič by měl disponovat dostatečným množstvím informací, které by mu umožňovaly vytvářet si reálnou představu o budoucím vztahu svého nového partnera ke svému dítěti. Nereálné a nenaplnitelné představy, transformované do každodenních požadavků, mohou být příčinou rozčarování ze zvoleného partnera a vést k narušení vzájemného vztahu.

Nevlastní rodič → nevlastní dítě

Nevlastní rodičovství je jedním ze závažných témat týkající se doplněných rodin, které má samo o sobě několik rovin. Jednou z nich je vymezení své role v nové rodině, kterému jsme se věnovali v předchozích částech této práce. Druhou a neméně významnou, i když méně viditelnou, odehrávající se zejména na intrapsychické úrovni, je přijetí pocitů vůči nevlastním dětem. Pro zdárný vývoj doplněné rodiny je nezbytné vnitřně přijmout skutečnost, že láska

k nevlastním dětem není samozřejmá. Tento cit je v nově vytvořených rodinách výsledkem společně prošlé cesty, na které bylo zapotřebí mnoho trpělivosti, pochopení a tolerance. Ničím nezastupitelnou roli tu hraje čas a vědomá snaha o utvoření láskyplného vztahu (Sauzéde, J. P., Sauzéde, A., 2007)⁹. Utváření láskyplného vztahu k nevlastnímu dítěti má řadu úskalí. Jeden z nich je spojen s tak zvaným "mýtem okamžité lásky", který vznikl na základě předpokladu okamžitého oboustranného pozitivního přijetí ve vztahu nevlastní rodič – nevlastní dítě. Tento mýtus bývá u nebiologického rodiče nezřídka zdrojem vnitřního napětí (Sobotková, 2007: 180). Je dobré přijmout, že k nevlastnímu dítěti máme kvalitativně odlišný vztah, než k dítěti vlastnímu a přijmout tak fakt, že není reálné v tomto vztahu očekávat bezprostřední vytvoření hlubokého citového pouta. „*Dítě vašeho partnera není nositelem vaší minulosti. Ne, po tomto dítěti jste netoužila, nepočala jste ho, nenosila.*“ (Antier, 2005: 23) Neméně závažným faktem komplikujícím vztah nevlastního rodiče k nevlastnímu dítěti může být skutečnost, že toto dítě může být vnímáno jako zosobnění dřívějšího pouta mezi biologickými rodiči (Antier, 2005).

Biologické a nevlastní rodičovství provází zcela přirozeně odlišné pocity. Připomeňme si ale, že spolu s biologickým rodičovstvím existuje i rodičovství psychologické (Matějček, Dytrych, 1999: 65). Tuto formu rodičovství nelze hodnotit jako horší či lepší, je totiž pouze kvalitativně jiná! „*Dnešní psychologické poznatky dokládají, že dítě samo za matku a otce přijímá toho, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chová, a pramálo mu záleží na tom, zdali mají o svém rodičovství úřední potvrzení.*“ (Matějček, Dytrych, 1999: 66)

Nevlastní sourozenci

Další součástí složité struktury doplněných rodin bývají nezřídka nevlastní sourozenci. Ohledně této problematiky můžeme vnímat dvě základní úrovně, které jsou dané tím, zda spolu všichni tito sourozenci trvale žijí, nebo zda se jich v rodině část vyskytuje pouze v určitých časových intervalech. Obě varianty představují trochu jiný typ možných problémů. Děti, které spolu bydlí trvale, mají vysokou frekvenci sociálních interakcí. Ta může být zdrojem neustálých konfliktů, ale také velkým přínosem pro rozvoj jejich sociálních dovedností. Oproti tomu děti, které jsou součástí rodiny nepravidelně, mají obtížnou roli neustálého návštěvníka a jejich vztahy s ostatními dětmi jsou charakteristické menší

⁹ „*Vznik tohoto citu vyžaduje cílené úsilí ostatní přijmout, uznat a postupně si k nim budovat láskyplný vztah.*“ (Sauzéde, J.P., Sauzéde, A., 2007: 94)

intimitou. Rodiče často zjednodušeně považují vztahy nevlastních sourozenců za dobré na základě absence otevřených konfliktů. Je to ovšem značné zjednodušení celé problematiky. Nepřítomnost konfliktu může stejně tak být pouze znakem tolerované přítomnosti nevlastního sourozence. Obecně se dá říci, že tam, kde se scházejí děti jednoho i druhého partnera je vnitřní situace doplněné rodiny komplikovanější „*Obsáhlejší šetření však ukazují, že vztahy mezi dětmi samotnými v takovýchto rodinách jsou poměrně dobré, ba velmi dobré. Vytváří se zpravidla širší společenství, do něhož každé dítě přináší určitý osobitý vklad, který je pro druhé stimulační hodnotou.*“ (Matějček, Dytrych, 1994: 159) Problémy mezi sourozenci se tak objevují spíše následkem nevhodných a nešetrných výchovných zásahů a nestanovením pevných pravidel týkajících se společného soužití. Stanovení jasných pravidel ostatně někteří autoři považují za nezbytné pro úspěšné fungování rodiny¹⁰. Jejich prostřednictvím můžeme u nevlastních sourozenců předcházet nedorozuměním, pocitům křivdy a nespravedlnosti.

Bývalí partneři a doplněná rodina

Řada odborníků otevřeně vyjadřuje obavy o možném negativním vlivu bývalých partnerů na utváření vztahů v doplněné rodině a následně i na jejich celkovou stabilitu (Matějček, Dytrych, 1994, 1999; Antier, 2005). Problémy na této úrovni jsou představovány zejména narušováním vnitřní integrity doplněné rodiny. Tyto problémy můžeme analyzovat na dvou úrovních: ve vztahu k dospělým a ve vztahu k vlastním dětem, které nyní žijí v partnerově nové rodině.

Vztah rozpadlého páru i míra, jakou dochází k ovlivnění vztahu nového, do značné míry závisí na skutečnosti, jak dalece jsou vyřešeny/nevyřešeny vztahy mezi oběma bývalými partnery před založením doplněné rodiny. Skutečnost, že vztahové záležitosti jsou již vyřešeny, chápeme v tomto smyslu pozitivně. Dořešení konfliktů je předpokladem pro nastavení funkční komunikace mezi všemi zúčastněnými.

Většina funkčních problémů s bývalými partnery se objevuje na úrovni vztahu k nevlastním dětem. Tyto problémy se ve skutečnosti často ukazují jako zástupné, protože pravou příčinou bývají nevyřešené konflikty mezi bývalými partnery. Děti se pak de facto stávají pěšáky uprostřed bitevního pole dospělých. Často se tyto problémy promítají do škodlivých výchovných metod, reprezentovaných zejména kupováním dětí (Matějček, Dytrych, 1994), záměrným sabotováním domluvy v otázkách výchovy, či přímo ovlivňováním úsudku dítěte prostřednictvím napadání a slovní devalvací rodičů, se kterými dítě žije. „*Zajímavým, i když z pohledu dítěte jistě velmi sporným faktem je skutečnost, že*

¹⁰ např. Sobotková, 2007: 185

někteří rodiče, vnímají naprostou absenci zájmu vlastního rodiče o dítě, jako pozitivní faktor. Je to dáno přesvědčením, že takovýto „nepřítomný“ rodič nekomplikuje život doplněné rodiny.“ (Barborová, 2009: 34) Zkušení psychologové ovšem tento pohled s rodiči nesdílí a upozorňují na skutečnost, že vlastní rodič je součástí identity dítěte a úplná absence kontaktu dítěte s biologickým rodičem v době po rozvodu je spíše škodlivá (Matějček, Dytrych, 1994, 1999, 2002). Za ideální lze považovat stav, kdy oba biologičtí rodiče dospějí ke konsensu ohledně výchovy (Rutter, 1994) a praktických záležitostí týkajících se každodenního života dítěte. Toto pravidlo nabývá platnosti obzvláště v dnešní době, kdy se společná péče rodičů stává relativně častým jevem. Pro tuto oblast vztahů platí, že dítě přijme dva různé světy a dvě různá prostředí, ale jen pokud se mu nepřátelsky nemíchají (Matějček, Dytrych, 2002).

Prarodiče a doplněná rodina

Poslední skupinou vztahů v rodině, na kterou krátce nahlédneme, představují vztahy mezi prarodiči a doplněnou rodinou, reprezentované zejména vztahem k nevlastním vnoučatům a vztahem k novému partnerovi. *„Zkušenost říká, že babičky a dědečkové přijímají svá „nevlastní“ vnoučata zpravidla s menšími zábranami než nevlastní rodiče samotní. Výhrady proti partnerům mají časté a silné, výhrady proti jejich dětem jsou nepoměrně mírnější. Dítě samo je nevinné – vinni jsou dospělí.“* (Matějček, Dytrych, 1999: 114) Z uvedené citace je patrné, že vztahy prarodičů k novým členům doplněné rodiny se utvářejí ve dvou kvalitativně zcela odlišných dimenzích. Přijetí nevlastních, obzvláště malých, vnoučat se ukazuje jako méně problematické. Některé studie dokonce uvádějí, že pokud ke vzniku doplněné rodiny dojde v době, kdy jsou nevlastní vnoučata malá, považují je prarodiče prakticky za vlastní (Cherlin, Furstenberg, 1994). Situace s novými partnery bývá většinou o poznání složitější a do značné míry je ovlivňována tím, jak se prarodiče vyrovnali s rozpadem původní rodiny a jak dalece pozitivně přijímají snahu svého dítěte o vytvoření rodiny nové. Svou roli jistě hraje i osobnost a chování jednotlivých aktérů. S jistotou můžeme tvrdit, že prarodiče mohou sehrát v doplněné rodině výrazně pozitivní podpůrnou roli, stejně jako naopak být pro ni zdrojem možných dalších potíží (Matějček, 1994).

2.2.3 Budování společné identity

Utváření společné identity je pro doplněné rodiny významnou kontinuální činností. *„Má-li nová rodina skutečně existovat, potřebuje čas. Na rozdíl od původních rodin, které vznikají*

spontánně, narozením dětí, si musí nové rodiny své příběhy postupně vytvářet. (Sauzéde, J. P., Sauzéde, A., 2007: 116) Tuto myšlenku můžeme považovat v kontextu budování společné identity doplněné rodiny za stěžejní. Absence mezníku narození dítěte totiž skutečně vyžaduje uplatnění jiného mechanismus vzniku společné identity. Budování je v tomto světle zcela přiléhavým názvem, neboť v sobě zahrnuje záměrnost konání i složku procesní. Utváření společné identity v rámci doplněné rodiny je záležitostí sdílení společného času a prostoru, vytváření vlastních rituálů. Všechny tyto složky mají své časové kontinuum a týkají se jak postupně vznikající historie, tak i plánování budoucnosti.

„Rituály jsou nějakým významným sdělením, které rodině pomáhá dotvářet smysl její existence. Rituály jsou prostředkem, který umožní, aby se rodina scházela, potvrzovala svou identitu a posilovala kulturu sounáležitosti. Nesdílí-li lidé společné hodnoty, rituály a nemají-li společnou životní filozofii, nemohou vytvořit rodinné společenství.“ (Sauzéde, J. P., Sauzéde, A., 2007: 111) Jak již bylo uvedeno, utváření vlastních rituálů je v doplněných rodinách součástí budování společné identity. Vzhledem k tomu, že doplněné rodiny vznikají na troskách těch předešlých, často jsou nové rodinné rituály souhrnem starých a zcela nově se vytvářejících zvyklostí, nevšedních, ale i zcela obyčejných¹¹. Jejich pojetí je ovlivňováno věkem dětí, osobními preferencemi dospělých a také schopností nalézat kompromisy při utváření syntézy z toho, na co byli jednotliví členové doposud zvyklí. Tyto rituály, ať už součástí každodennosti, nebo zvláštních příležitostí jsou vlastně prostředkem ke sdílení společného času¹² a prostoru. Fenomén „bytí spolu“ je každodenním potvrzením její existence a sdílení společných zážitků – všedních i nevšedních, je sjednocujícím prvkem doplněné rodiny (Barborová, 2009: 37).

Deklarace společné budoucnosti je prvkem, který potvrzuje stabilitu rodin obecně. Nicméně mezi rodinou první a doplněnou jsou patrné jisté rozdíly. Zatímco u prvně vznikajících rodin je společná budoucnost vyjádřena obvykle sňatkem a rozhodnutím mít společného potomka, v doplněných rodinách je významným mezníkem společné bydlení a společné plány. Ty pak mají v budování společné identity zcela zvláštní postavení, neboť v doplněné rodině je jen máloco samozřejmé.

¹¹ „Patrně nejvýznamnějším rodinným rituálem všedního dne je společné jídlo rodiny“ (Matoušek, 2003: 86)

¹² “The results indicate that, for the parents, family adaptation is positively correlated with the following variables: [...], (2) activities and routines that help the family to spend time together.” (Greeff, du Toit, 2009: 120)

Nechci zde opominout význam sňatku, který nový pár zcela jasně vymezuje vůči společnosti, nicméně soudobá generace mu často nepřikládá zvláštní význam. Zajímavějším jevem souvisejícím s uzavřením dalšího manželství je problematika společného příjmení. Toto téma bývá obzvlášť vnitřně citlivé pro mladší děti, které se po rozpadu rodiny původní a vzniku nové musí vyrovnávat s otázkami vlastní identity. Na intrapsychické rovině tak čelí otázkám "Kdo jsem?" a zejména "Ke komu patřím?". (srovnej Matějček, 1994)¹³ Právě k této, i když často nevyslovené otázce, se vztahuje problematika příjmení dítěte, jehož viditelná odlišnost může mít až stigmatizující charakter. Je nezbytné uvědomit si, že příjmení navenek deklaruje naši identitu (totožnost) a od narození nás provází všemi společenskými institucemi. Přestože jsme uvedli, že doplněné rodiny jsou dnes velmi častým jevem, tendence společnosti vnímat je předpojatě jako cosi neplnohodnotného oproti rodině původní, slábne jen velmi pomalu. Přejmenování nevlastních dětí tak může mít pro děti i rodiče charakter prohlášení vzájemnosti. Nicméně v běžném životě se v souvislosti s přejmenováním setkáváme spíše s problémy, neboť je podmíněno souhlasem biologického rodiče a ten, zejména u chlapců, není snadné získat. Odhaduji, že zhruba od období adolescence pak tato problematika pomalu ztrácí na významu.

Oproti budoucnosti je společná historie doplněné rodiny pohledem zpět a není o nic méně důležitá, než pohled do budoucnosti. Důležitost cesty, kterou všichni členové společně ušli, potvrzují některé studie, které uvádějí, že proces stabilizace doplněné rodiny se uzavírá nejdříve po sedmi letech společného soužití (Cherlin, Furstenberg, 1994), tak i statistická šetření, která jsem zmiňovala. Z těch je patrné, že k vyšší stabilizaci doplněné rodiny dochází dokonce až po deseti letech. Optikou dětského života, se tak jedná o velmi dlouhý úsek. Souhrnně tak můžeme říci, že uplynulý čas stvrzuje legitimitu nově vzniklé rodiny. Společné zážitky, prošlé zkušenosti a překonané problémy rodinné společenství upevňují a posilují pocit sounáležitosti jednotlivých členů a jsou důležitým zdrojem opory doplněných rodin.

Jak jsem již zmínila, moment zahájení společného bydlení je pro vznik doplněné rodiny klíčový. „*Rodina považuje svůj byt (dům) za svoje území.*“ (Matoušek, 2003: 88) Společný byt rodiny je jedinečným soukromým prostorem. Jeho pojetí a celkové uspořádání vypovídá mnohé o členech domácnosti i jejich vzájemných vztazích. Pro většinu jedinců není tento

¹³ „*V nevlastní rodině má zpravidla jiné příjmení nevlastní rodič, jiné nevlastní dítě. Tento rozdíl je mu neustálou připomínkou nějaké „zvláštnosti“, a tedy i překážkou, aby se mohlo s „jinou“ osobou ztotožnit.*“ (Matějček, 1994: 78)

společný prostor pouze nezbytně nutným místem z pohledu praktického života, ale také synonymem domova, tedy místem, které sdílíme se svými blízkými. Utváření společného prostoru je v každém ohledu závažným rozhodnutím, spojeným s mnoha otázkami. První a jednoznačně klíčovou otázkou je „Kde?“ a nejde v něm zdaleka jen o město, ale i konkrétní prostor. Většina doplněných rodin zvolí za svůj nový domov byt jednoho z partnerů. Toto rozhodnutí bývá obvykle motivováno jednak ekonomickými možnostmi, ale také faktem, že nejčastějším typem doplněných rodin, jsou rodiny utvářené matkou s dětmi z prvního manželství a nebiologickým otcem (Sobotková, 2007: 179). Tato volba je pak výsledkem snahy ponechat v době překotných změn dětem alespoň prostředí, které je pro ně důvěrně známé. Z tohoto pohledu se tato úvaha jeví naprosto logicky a správně, nicméně v sobě skrývá celou řadu úskalí. Sestěhování do bytu rodiny původní má dvě základní roviny problémů, které mohou ovlivňovat spokojenost a pohodu všech zúčastněných jedinců. První z nich je možno vnímat jako rozpor mezi "budováním nového" a "reorganizací starého" a v těchto výrazech je v praxi velký rozdíl. Zatímco první výraz se dá použít v případě, že všichni stojíme na prahu prázdného prostoru, jehož podoba teprve bude výsledkem společného vyjednávání, druhý výraz je spojen se současným prostorem, kdy pro jeho obyvatele může představovat ztrátu soukromí a pravděpodobně i nutnost uskromnění. Zatímco v prvním případě mají všichni stejné možnosti a mohou být plni očekávání, ve druhém se příchozí snadno dostává do role nežádoucího vetřelce. I pocity toho, kdo do společného prostoru původní rodiny přichází, mohou být značně ambivalentní. Na jednu stranu může takový jedinec pociťovat radost z nově vzniklého faktického společenství, na druhou pak zklamání, že s přinesením svých věcí ještě zdaleka nezískal domov, nebo jen velmi křehký, ve kterém často těžko hledá své místo a prostor. Ve výsledku se tedy může zdát optimálnější řešením budování společného domova "na zelené louce", a to zejména za předpokladu, že se na takovém rozhodnutí všichni zainteresovaní shodnou. Takový prostor, pak může být nejen místem pro budoucnost, ale i živoucí připomínkou historie...vždyť budování může být skutečné společné dobrodružství!

2.2.4 Komunikace v doplněné rodině

Jestliže obvykle dobrou komunikaci považujeme v rodinách za všeobecně důležitou, pak v doplněné rodině, vzhledem ke složitosti tohoto rodinného systému a množství možných komplikací a problémů, význam kvalitní a otevřené komunikace narůstá.

Komparativní studie realizovaná ve Spojených státech porovnávala komunikaci párů v prvních manželstvích a párů, které vytvořily doplněné rodiny. Základní hypotézou výzkumu bylo tvrzení, že komunikace párů v doplněných rodinách bude více negativní a konfliktní, než u párů žijících v prvním manželství. Daná hypotéza byla výzkumem překvapivě vyvrácena. Z provedeného šetření vyplynulo, že komunikace párů v doplněných rodinách probíhala umírněněji a s nižší frekvencí otevřených konfliktů. Na druhou stranu výzkum ukázal, že v doplněných rodinách existují citlivá, specifická a někdy až tabuizovaná témata. Většina z nich se dotýká nejrozličnějších vztahových faktorů a to napříč celým rodinným systémem. Za citlivá témata respondenti z doplněných rodin uvedeného výzkumu považovali otázky týkající se dosažení konsensu ohledně výchovy nevlastních dětí (rozvržení rolí); negativní hodnocení chování nevlastního dítěte; negativní hodnocení dění v doplněné rodině ze strany prarodičů a také otázky týkající se existence minulosti s bývalým partnerem. Tato témata jsou v doplněných rodinách považována za složitá a náchylnější ke vzniku konfliktů, než komunikace týkající se každodenního praktického chodu rodiny (Halford, Nicholson, Sanders, 2007).

Obecně můžeme konstatovat, že ve Spojených státech je doplněným rodinám věnována odbornou veřejností velká pozornost, komunikaci a její vliv na stabilitu doplněných rodin, psychický vývoj dětí a duševní zdraví nevyjímaje¹⁴. Většina z nich pak efektivní komunikaci vnímá pro doplněné rodiny jako zcela zásadní a nezbytnou podmínku její existence. Při utváření doplněné rodiny nelze seriózně předpokládat, že její dny budou vypadat jako jednotlivé díly seriálu Krok za krokem, kde život v doplněné rodině vypadá jako série komických situací a kde všechny problémy končí plánovanými salvami smíchu. I když samozřejmě humor pokládám za zdravou životní strategii, je dobré mít v otázkách týkajících se doplněné rodiny realistická očekávání a předcházet tak možnému rozčarování. Z tohoto pohledu považuji za užitečné osvojit si některé nástroje komunikace, které používají dobře fungující doplněné rodiny. Patří mezi ně vzájemné naslouchání, otevřené sdílení informací, přímé a pozitivní řešení konfliktů, každodenní diskuze a používání humoru (McBride, 2008)¹⁵. Všechny tyto strategie mohou být a měly by být součástí běžné denní interakce. Otevřená a kongruentní komunikace spolu s empatickým nasloucháním je jedinou cestou k vytváření stabilního a přátelského rodinného prostředí v doplněných rodinách.

¹⁴ např.: Halford, Nicholson, Sanders, 2007; Schrod, 2006; Schrod, Braithwaite, 2011

¹⁵ srovnej: Sobotková, 2007: 185

3. Dospívání

„Jde o dobu velkých nadějí, optimistického budování a energického až nadšeného životního rozběhu. Člověk věří ve své schopnosti a ve své štěstí, je přesvědčen, že na všechny problémy najde racionální recept, rozumné řešení – záleží jen na dobré vůli a snaze.“

Pavel Říčan¹⁶

3.1 Obecná charakteristika – pojem dospívání

Vzhledem k tomu, že se v této práci věnuji spokojenosti dospívajícího jedince, je nezbytné teoreticky vymezit pojem dospívání. V jaké fázi svého životního příběhu se nachází člověk, kterého označujeme jako dospívajícího, čím je charakteristické dospívání a jak ho poznáme? Zatímco slova dospívání a dospívající v běžném jazyce užíváme zcela automaticky v nejrůznějších spojeních, aniž se pozastavujeme nad jejich obsahovým významem, zdá se, že nalezení konkrétních odpovědí na výše uvedené otázky není až tak jednoduché. Samotný pojem dospívání při hlubším zamyšlení působí nejasně, a to přesto, že jej běžně používají nejrůznější společenskovední obory jako je psychologie, pedagogika, sociologie a mnohé další. Pokud se blíže podíváme na periodizaci vývoje jedince, nalezneme u odborné veřejnosti až překvapivou přibližnou shodu v časovém vymezení a charakterizování období jako je vývoj v obdobích novorozenec – kojenec – batole – a dalších. Tato shoda ale obvykle končí u vývojového stádia adolescence.

Z historických pramenů můžeme usuzovat, že v minulosti dospívání jako samostatné životní období, které by překlenovalo dětství a dospělost, neexistovalo. Ve většině organizovaných společenství můžeme nalézt inicializační rituály, které zřetelně oddělovaly dětství a dospělost (Langmeier, Krejčířová, 2006: 146). Počínaje starými civilizacemi, indiánskými kmeny přes antické kultury, kdy například *„Mladí Římané byli iniciováni 17. března na slavnosti liberalia, konané k počtě bohů Libera a Libery, kteří podporovali růst rostlin a zvířat. V ten den odkládali tógu s nachovou obrubou na oltář domácích bohů a oblékali bílou vlněnou tógu, znak římského občana. Následovalo procesí [...] a jména iniciovaných hochů byla zapsána do seznamu občanů.“* (Příhoda, 1983: 19) až po středověké pasování na panoše či křesťanské biřmování (konfirmace). Podobné rituály měly v daných společnostech velký význam a tvořily v krátkém časovém úseku jasný předěl mezi dítětem,

¹⁶ Říčan, 2004: 231

tedy závislým jedincem a plnohodnotným členem společenstva dospělých. Prokázáním odvahy, odolnosti, splněním určitého úkolu, absolvováním rituálu jako by mávnutím proutku dítě získalo sociální status dospělého a to zřejmě bez ohledu na jeho subjektivní pocity. V našem socio – kulturním prostředí se ale iniciační rituály takového významu těžko hledají a rozpoznávají. V české společnosti bylo zřejmě posledním takovým významným mezníkem absolvování základní vojenské služby. I v dnešní době sice můžeme nalézt některé významné životní události jako je například dosažení plnoletosti (Macek, 1999), složení závěrečné či maturitní zkoušky, ale ty spíše vypovídají o občanskoprávním postavení jedince, neboť umožňují zaměstnání bez omezení, uzavření sňatku či získání řidičského průkazu, než o završení jeho psychického a sociálního vývoje. Zdá se, že *„Dříve byl zřejmě posun k dospělosti plynulejší a také sociální očekávání byla jasněji vymezena s ohledem na pohlaví a sociální postavení. V dnešní západní kultuře, která klade silný důraz na rozvoj individuality, jsou požadavky na mladé lidi podstatně volnější než dříve a jsou povolovány stále větší odchylky od normativních vzorců.“* (Langmeier, Krejčířová, 2006: 171). Vzhledem k stoupajícím nárokům dnešní moderní společnosti, vyžadujícím ve všech směrech delší přípravu jedince, se stále zřetelněji rýsuje zvláštní životní úsek se samostatným sociálním učením, které poskytuje dostatek času k postupnému zvládnutí složitých společenských úkolů (Langmeier, Krejčířová, 2006: 146). Vyhraňuje se tak nové vývojové stádium „dospívání“, které je z hlediska časového vymezení obtížně definovatelné a jehož charakteristickým znakem je tendence rozšiřovat se oběma směry – tj. *„zkracovat dobu dětství a oddalovat nástup plné dospělosti“* (Langmeier, Krejčířová, 2006: 146) s přijetím nejenom všech svých práv, ale také všech povinností.

V následující kapitole se pokusím nastínit některé teorie dospívání, které kladou různý důraz na biologické, psychologické nebo sociální faktory v tomto období.

3.2 Teorie dospívání

3.2.1 Pojmové vymezení

Jak jsem již nastínila v úvodu kapitoly o dospívání, pojmový aparát týkající se období dospívání není zcela jednoznačný a ani samotné pojmenování období, které se nachází mezi adolescencí a dospělostí není mezi odbornou veřejností jednotné. V odborné literatuře se tak můžeme setkat s mnoha termíny popisujícími stejný životní úsek.

Langmeier s Krejčířovou (2006: 167) nazývají toto období „**časnou dospělostí**“, pro kterou je charakteristické: „*Upevnění identity dospělého, identifikace s rolí dospělého, produktivní orientace, upřesnění osobních cílů. Nezávislost na rodičích, hledání partnera, zakládání vlastní rodiny. Předběžná volba povolání a postupné získávání odpovědnosti v profesi.*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006: 168). Pro stejné období pak Švancara volí termín „**mladá dospělost**“ (Švancara, 1986). Jiný termín uvádí ve své práci Sheehyová (Sheehy, 1999), která pro celé, ve svém pojetí, dvanáctileté (18 – 30) období zvolila souhrnný termín „**prozatímní dospělost**“, který ještě dále v posledních pěti letech tohoto časového úseku specifikovala jako „**provizorní dospělost**“ (Sheehy, 1999: 61). S velmi zajímavým označením tohoto období přichází poměrně novodobá teorie Jeffrey Jensena Arnetta. Arnett v několika uplynulých letech přišel s novým teoretickým konceptem „Emerging Adulthood“ (Arnett, 2000), který je do českého jazyka volně překládán jako „**vynořující se dospělost**“. Tento teoretický koncept se snaží maximálně zohlednit proměny dnešní moderní společnosti a jeho dopad na vývoj dospívajícího jedince, který je dle něj charakterizován zejména oddalováním vstupu do dospělosti. Nicméně je nezbytné podotknout, že Arnettův koncept vynořující se dospělosti je výrazně kulturně podmíněn a lze o něm mluvit zejména u vyspělých industrializovaných společností.

Všechny tyto dvouslovné pojmy (časná dospělost, mladá dospělost, prozatímní dospělost, provizorní dospělost či vynořující se dospělost) složené z podstatného jména „dospělost“ a přídavných jmen, která určují či upřesňují jeho kvalitu, můžeme nahradit jednoslovným výrazem „**dospívání**“, který svou jazykovou podstatou vyjadřuje kontinuální proces probíhající v určitém časově ohraničeném úseku, vklíněném mezi období adolescence a dospělosti.

3.2.2 Časové vymezení období dospívání

Otázkou, jakým způsobem rozdělit a charakterizovat jednotlivé etapy lidského života se zabývali myslitelé již od pradávna. Popis vývoje člověka od pěti do sta let lze nalézt již v dva tisíce let starém Talmudu. V antickém období se pro změnu básník Solomon v 7. století před Kristem snažil popsat deset úseků života, z nichž každý trval sedm let (Arnett, Galambos, 2003).

Autoři novodobých vývojových teorií se ve vymezení období, které tvoří spojovací most mezi obdobím adolescence a plnou dospělostí, různí nejen pojmenováním tohoto období „mezi“ jak je patrné z předchozího oddílu 3.2.1, ale i v určení věkových hranic dospívání

v rámci svých periodizací. Zatímco Langmeier s Krejčířovou (2006) situují toto vývojové období mezi věkovou hranicí 20 – 25 let, tedy poměrně krátký časový úsek, jiní autoři ponechávají dospívání podstatně delší časový prostor. Například Arnett (2003) a Macek (1999) vymezují období dospívání v intervalu mezi 21. – 28. rok, tedy celkem 7 let života. Někteří autoři vnímají toto přechodové období jako delší časový úsek - Švancara (1986) ho řadí mezi 20. – 30. /32. rok života a Sheehyová (1999) mezi rok 18. – 30., tedy oba shodně v délce trvání dvanácti let. Patrně nejdelší období pro dozrávání do plné dospělosti nám nabízí Vágnerová (2000), která období dospívání ohraničuje 20. – 35. rokem života. Otázkou je, jaký význam má přesné časové vymezení období dospívání, zda nás zdůrazňování chronologického věku nesvazuje a nesvádí k univerzalitě. Domnívám se, že poměrně široké časové spektrum spíše ukazuje na skutečnost, že je nesnadné postihnout jedinečnost vývoje člověka, který se pojednou oproti předchozím vývojovým stádiím v období dospívání silně individualizuje.

Na tomto místě je nezbytné podotknout, že oproti uvedeným časově vymezeným teoriím existují i jiné náhledy, ve kterých chronologických věk nesehrává rozhodující roli. Jedním z teoretiků, kteří nám nabízejí takovýto úhel pohledu, je Erik Erikson, který úspěšně modifikoval Freudovo psychoanalytické pojetí omezením pudových motivů, když v rámci své práce zohlednil i společenský a kulturní vliv na jedince a aplikoval ho na život v moderní společnosti (Drapela, 1997: 68). Ve své práci popsal celkem osm stádií vývoje osobnosti. Každé ze stádií je charakterizováno zákonitou vývojovou krizí, se dvěma konfliktními póly. Důsledkem jejího vyřešení je osobní růst a získání nové síly pro jedincovo ego, kterou Erikson nazývá „ctností“ (Erikson, 1964 in Drapela, 1997: 69). Pokud bychom chtěli uchopit Eriksonova vývojová stadia optikou chronologických teorií, patrně bychom dospěli k závěru, že stádium 1 – 4 charakterizuje různá období dětství, 5. stádium (Identita proti zmatení rolí) přibližně odpovídá adolescenci, 6. stádium (Intimita proti izolaci) odpovídá období dospívání a poslední dvě (7. a 8.) období dospělosti a stáří.

Zajímavým teoretickým přístupem je i model „načasování životních událostí“ (Neugartnerová, 1968 in Langmeier, Krejčířová, 2006: 168). Tento model předpokládá, že pro vývoj jedince po završení období adolescence již není věk podstatný, neboť biologické změny již nedosahují takového významu jako v předešlých obdobích. Na rozdíl od výše zmiňovaného modelu vývojových krizí, kde vývoj probíhá na úrovni intrapsychické a sociální, v modelu načasování životních událostí mají rozhodující vliv okolnosti sociálního charakteru. Přechody z jedné vývojové fáze do druhé jsou charakterizovány sociálně významnými životními událostmi (např. odchod z domova, nástup do zaměstnání, svatba,

narození dítěte, atd.). Období dospívání je tak v této teorii, po chronologické a psychologické rovině, obohaceno o kontext sociální a kulturní.

Za velmi přínosnou se v kontextu vymezení dospívání dá pokládat i Lewinova Teorie pole. Ta sice stejně jako dvě předchozí nenabízí žádnou časovou posloupnost, která by charakterizovala vývojové procesy, ale obohacuje náš pohled na vývoj člověka o dimenzi životního prostoru a intrapersonální dynamiky – zjednodušeně řečeno o závislost jedince a jeho okolí (Drapela, 1997: 92 - 98)

Na závěr této kapitoly je nutné podotknout, že přestože jednotlivé teorie uvedené takto ve výčtu působí takřka až nesmiřitelným dojmem, mají přesto minimálně dva shodné znaky. Prvním z nich je individuální podmíněnost vývoje jedince a druhou je skutečnost, že nezřídka kdy dochází k prolínání s nejbližšími vývojovými stádii (adolescencí a dospělostí).

3.3 Dospívání jako samostatné životní období

Na základě pojmového a časového vymezení je patrné, že dospívající se nachází ve fázi důležitého životního předělu, který přináší řadu kvalitativních změn v oblasti emoční, kognitivní i sociální. „*Toto období je odlišné jak od adolescence, tak od vlastní dospělosti [...]. Současně jde o životní fázi, v níž si člověk musí osvojit velké množství nových znalostí a praktických dovedností a je postaven před celou řadu zcela nových úkolů.*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006: 170) Jaký tedy je dospívající jedinec stojící na křižovatce mezi dětstvím a dospělostí, co je pro něj z hlediska vývoje charakteristické?

Zdá se, že relativně nově zformované období působí v mnoha ohledech značně neurčitě a je provázáno ambivalentními pocity a chápáním, a to jak ze strany společnosti, tak i dospívajícího jedince. „*Postavení dospívajících ve společnosti je proto nejisté a jejich výchovné vedení často nejednotné.*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006: 146 – 147) Zcela běžně se tak setkáváme s tím, že mladý jedinec je formálně a biologicky dospělý, ale není sebou takto plně vnímán a ani jeho okolí mu dospělost plně nepřisuzuje. Tento subjektivní pocit vlastní dospělosti nebo nedospělosti je prožíván většinou mladých jedinců spadajících do věkové hranice mezi 18 – 25 let. V tomto období se dospívající dle výzkumů J. J. Arnetta necítí být ještě úplně dospělými, respektive se cítí dospěle pouze v některých aspektech (Arnett, Galambos, 2003).

Obecně lze shrnout, že toto období je chápáno jako přechodové mezi adolescencí a plnou dospělostí a je důležité zejména pro převzetí specifických vývojových úkolů a k dosažení určitého stupně osobní zralosti. Tradičně je toto období chápáno jako čas postupného

ukončení závislosti na rodičích, přijetí odpovědnosti za své jednání včetně důsledků z něj plynoucích, „*dosažení jasného a stabilního pocitu vlastní identity*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006: 160) a s „orientací na druhé“ (Erikson, 1969 in Čajánková, 2008: 19). Komplexnější výčet hlavních charakteristik v období časně dospělosti uvádí například Vágnerová, která za příznačné považuje: upevnění identity, identifikaci s rolí dospělého, produktivní orientaci, upřesnění osobních cílů, nezávislost na rodičích, samostatnost, relativní svobodu ve vlastním rozhodování a chování, zodpovědnost za svá rozhodnutí a činy (k druhým i sobě samému) realistický odhad vlastních sil a kompetencí, schopnost ovládat své emoce i jednání, hledání partnera a předběžnou volbu povolání (Vágnerová, 2000, 2007).

Vzhledem k množství uvedených úkolů stojících před dospívajícím jedincem není tedy divu, že dospívající stojící na pomyslném začátku cesty k plné dospělosti často vnímá svou pozici s rozporuplnými pocity. Nová životní fáze totiž v sobě skrývá mnoho pozitivně vnímaných možností, ale také celou řadu nevýhod, která se promítá do nejrůznějších požadavků a závazků. Dospívající jedinec tak často zažívá dilema mezi chutí přijímat novou, sociálně prestižnější roli, která skýtá řadu zajímavých možností a svobod a snahou naopak oddalovat přijetí této role, která je v mnoha ohledech zároveň také limitující a zátěžová.

3.4 Kognitivní a emoční vývoj

Kognitivní kompetence a emoční projevy se u dospívajícího oproti období adolescence začínají výrazně lišit. Dospívající je schopen lépe pracovat s abstraktními pojmy, dokáže aplikovat logické operace nezávisle na obsahu soudů a řeší-li problém, je schopen uvažovat o možných alternativách, systematicky je zkoušet a hodnotit. (Langmeier, Krejčířová, 2006). Mnohem častější je také hypotetické uvažování. Po celou dobu dospívání se také rozvíjí krystalická složka inteligence zahrnující znalosti a zkušenosti s různými způsoby interpretace a řešení problémů. (Sternberg, 2002 in Vágnerová, 2007) Dospívající jedinec přestává chápat problémy černo – bíle a začíná si uvědomovat jejich možnou relativitu a nejednoznačnost. V tomto období postupných změn se rozvíjí metakognice a postoje k vlastnímu uvažování. Jedinec je schopen uvědomit si své limity a hranice a přizpůsobit jim přístup k řešeným problémům. Zároveň je myšlení dospívajícího více flexibilní a otevřené, je schopen propojit logický způsob uvažování se subjektivním přístupem založeným na vlastní zkušenosti. Charakteristickým pro toto období je rozvoj praktické inteligence projevující se schopností zvládat úkoly běžného života. (Vágnerová, 2007).

V tomto období dochází k relativní stabilizaci emočního prožívání. Přestože citové prožívání dospívajících může být velmi intenzivní, celkové emoční ladění je dle Vágnerové (2007) stabilnější. Dospívající většinou dokáže zvládnout své reakce na nepříjemné podněty a je také schopen neprojevat všechny probíhající emoce na venek, což můžeme považovat za projev rostoucí schopnosti emoční seberegulace. Emoční diferenciaci a regulaci jsou součástí emoční inteligence, která by v této etapě života měla dosáhnout přijatelné úrovně. Dosažení nezbytné emoční gramotnosti je jedním z předpokladů emoční resilience (odolnosti), která jedinci umožňuje zvládat zátěže, které přináší následně dospělý věk. (Neyer, 2004 in Vágnerová, 2007)

3.5 Dospívající v kontextu rodiny

„Dospívající opouští dětství a vyplouvají směrem do dospělosti, která jako by nikdy nepřicházela dost rychle. Jejich rodiče opouští mladou dospělost a začínají poslední polovinu plavby, jež teď ubíhá až příliš rychle. Dospívající a rodiče se nacházejí na různých úsecích cesty, vyhlíží ze strážního koše a vidí stejný svět odlišně.“

George Kenneth West¹⁷

Každý jedinec se rodí do určitého prostředí, které následně ovlivňuje a bezprostředně formuje jeho životní vývoj. Zkušenosti získávané v rámci socio – kulturního prostředí hrají důležitou roli při ovlivňování lidské psychiky, a to jak pozitivním, tak negativním způsobem. Významnou roli v rámci sociálního učení hrají malé skupiny, z nichž patrně úplně největší důležitost má jedincova rodina, která v něm posiluje ty hodnoty, normy a kompetence, které pokládá za důležité. Tato skutečnost je platná bez ohledu na formu rodinného systému. Ať už tedy budeme mluvit o rodině primární, úplné, neúplné, doplněné, homoparentální či jiné, vždy se bude jednat o primární sociální skupinu, která by měla poskytovat citové i materiální zázemí, měla by být bezpečným přístavem, ale i místem prvních konfrontací a zpětných vazeb, půdou pro utváření vlastních postojů, názorů, pohledů na svět, místem, které přispívá k rozvoji všech specificky lidských projevů včetně komunikace. *„Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to*

¹⁷ West, 2002: 115

nejpodstatnější, co dítěti předává – sociální dovednosti, bez kterých se ono v dospělosti neobejde. (Matoušek, 1997: 8) Zajímavý celostní pohled na pojetí rodiny nám nabízí Plaňava, který říká, že „Rodinu lze z hlediska jejího fungování pojmout jako strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí [...]“ (Plaňava, 2000: 73).

Bez ohledu na to, jak stabilně až neměně na nás působí funkce rodiny, je rodina neustále se měnícím živým organismem, který prochází různými životními etapami. V souvislosti s touto problematikou uvádí Plaňava (2000) termín „životní cyklus rodiny“, nebo jako český ekvivalent nabízí termín „koloběh soužití v rodině“. Životní cyklus rodiny můžeme rozčlenit do několika stádií. Ve své periodizaci cyklu soužití rodiny nám Plaňava předkládá pět základních vývojových etap:

1. Mladý bezdětný pár; 2. Rodina s malými dětmi; 3. Rodina se školáky; 4. Rodina v období odpoutávání a vylétání z hnízda a 5. Prázdné hnízdo (Plaňava, 2000: 144). Oproti tomu Satirová (2006) spojuje vývojový cyklus rodiny s rodinnými krizemi a ve své periodizaci uvádí celkem deset krizových okamžiků v jejím životě. Pro každé z těchto období je charakteristická určitá významná změna, událost, která přináší kvalitativní změnu v rodinném soužití. V této souvislosti se v odborné literatuře setkáváme zejména s rozlišením těchto mezníků na „normativní“ – tedy očekávané (sňatek, narození dítěte, odchod dítěte z domova) a „paranormativní“ – tedy nepředvídatelné, které negativně ovlivní rodinný život (např. potrat, úmrtí, rozvod, onemocnění). Všechna tato období přinášejí určitou destabilizaci rodinného systému, vyžadují trpělivost a poskytnutí dostatečného času pro adaptaci všech členů rodiny na novou životní situaci.

Přítomnost dospívajícího v doplněné rodině přináší řadu změn. „*Dospívající se začínají lišit jak od dětí, tak od dospělých [...]. Přesto je však společností určená demarkační čára oddělující tuto vmezeřenou etapu značně neurčitá a dospělými rozdílně chápána.*“ (Langmeier, Krejčířová, 2006: 146) Nejasnost tohoto období v praktickém životě rodiny přináší řadu problémů a individuální proměna dospívajícího přináší změny v širším kontextu. Před rodiči dospívajícího stojí nové úkoly vztahující se ke dvěma základním rovinám. První z nich se projevuje ve vztahu k dospívajícímu, který postupně vyžaduje nový přístup vyznačující se poskytnutím větší míry autonomie, která se odráží zejména ve větší potřebě řídit svůj život, přijímat samostatná rozhodnutí a vyhraňovat si vlastní názory a postoje. Všechny tyto změny se odrážejí v postupném ztracení rodičovské autority. Přestože je většina rodičů schopna racionálně uznat, že jejich dítě je již takřka dospělé a schopné v mnoha aspektech řídit svůj život, emocionálně se stále cítí do značné míry za své „dítě“ odpovědní a

také oprávnění rozhodovat. Dle Satirové (2006: 293) je pro dokončení procesu zrání důležité, aby rodiče pro dospívajícího vytvářeli přijatelné rodinné prostředí a dělali to způsobem, který zachovává důstojnost dospívajících, rozvíjí jejich pocit vlastní hodnoty a dává jim užitečné návody. Osobně považují za důležité v tomto období vytvářet prostředí neomezující podpory, které potencionálně rozvíjí důležité kompetence směřující k samostatnosti. Druhou rovinu můžeme u rodiče chápat ve vztahu k sobě sama. Zcela reálné obrysy dostává okamžik, kdy bude chtít dospívající opustit společný domov. Spolu s tímto momentem nastává období, kdy rodiče přehodnocují svůj život, odpoutávají se od svých dětí a učí se naplňovat znovu nabytý volný čas.

3.6 Osamostatnění dospívajícího

Proces osamostatňování se od rodičů probíhá průběžně od narození do dospělosti, a to na nejrozličnějších úrovních a různými způsoby. V dospívání je tento proces ovšem velmi zřetelný a nabývá na akceleraci. Osamostatnění i tak ale nelze vidět jak přelomový okamžik, „den D“ mezi závislostí na rodičích a úplnou samostatností. Můžeme ho, stejně jako dospívání, chápat spíše jako kontinuální proces s několika důležitými mezníky, završený určitým stupněm zralosti, který se promítá do roviny emoční, kognitivní i konativní, mající komplexní dopad do psychosociálního fungování jedince. *„Úspěšné zakončení cesty dospívajícího poznáte, když on dokáže zvládnout závislost, nezávislost i vzájemnou závislost, když má vysoké vědomí vlastní hodnoty a dovede se chovat kongruentně. [...] dospívání posloužilo svému účelu, když člověk dosáhl dospělosti se silným smyslem pro sebeúctu, se schopností důvěrných vztahů, kongruentní komunikace, převzetí odpovědnosti a rizika.“* (Satirová, 2006: 304)

Říčan chápe postupnou separaci od rodičů v době dospívání jako emancipační¹⁸ proces, ve kterém nejde jen o rozvoj schopnosti postarat se sama o sebe, ale zejména o změnu kvality vztahu mezi dospívajícím a rodiči. Tuto kvalitativní změnu, jejíž emocionální závažnost přirovnává k rozchodu dlouholetých milenců, popisuje jako „ochladnutí a uvolnění“ (Říčan, 2004: 214). Proces separace v průběhu osamostatňování je vždy charakterizován svým směřováním „od“ a odehrává se na mnoha úrovních. Velmi výstižnou charakteristiku jednotlivých dimenzí osamostatňování nabízí J. A. Hoffman, který uvádí celkem čtyři dimenze separace od rodičů. V první úrovni jde o dosažení emocionální nezávislosti, která odráží osvobození se od potřeby emoční podpory a souhlasu rodičů. Druhá dimenze má čistě

¹⁸ Z latinského e-mancipare, doslovně propustit z područí (manus – ruka; capere – držet)

praktický charakter a spočívá v získání funkční nezávislosti, která je chápána jako osvobození se od potřeby fyzické i ekonomické účasti ze strany rodičů. Třetí dimenze je autorem označována jako postojová nezávislost, která odráží stupeň odlišnosti postojů, hodnot a přesvědčení rodičů a dospívajících. Výsledkem poslední dimenze separace je konfliktová nezávislost. Ta je vyjádřena absencí pocitů viny, hněvu a resentmentů ve vztazích mezi rodiči a dospívajícími. (Hoffman, 1984 in Plaňava, 2000: 175) Ve většině případů je separační proces obvykle zakončen obnovením pozitivního vztahu k rodičům, ale již na jiné kvalitativní úrovni, charakterizované do jisté míry určitým druhem nově nabyté autonomie v procesu individualizace. Pro tu je příznačné právě dosažení emocionální, postojové a funkční nezávislosti na rodičích.

Příznačným pro výše uvedené procesy je fakt, že se vždy odehrávají interakčně a také souběžně s procesem utváření nového sebepojetí jedince. Změna sebepojetí v období dospívání souvisí i s jeho subjektivním vnímáním sebe sama jako dospělého. Právě ve vývoji tohoto sebepojetí hraje stěžejní roli přístup rodičů, který je v optimálním případě charakterizován přijetím a respektováním dospělé identity potomka. V případě zaujetí rigidního či hyperprotektivního přístupu ze strany rodičů se proces separace a přechodu do dospělosti může výrazně komplikovat a dokonce i znemožňovat žádoucí prožívání subjektivního pocitu dospělosti.

Ačkoliv je patrné, že pro období dospívání je důležité stát se autonomním nejprve na emoční a myšlenkové úrovni, získání faktické nezávislosti v podobě opuštění domova rodičů je nezbytným předpokladem pro vytvoření dospělé identity a přijetí závazků spojených se statutem dospělého. „*Odchod z domova znamená přechod od původní rodiny do vnějšího světa a hypoteticky do rodiny nové a vlastní. Jedná se o přechod z dětství do dospělosti a to jak ve smyslu psychickém, tak i psychologickém jako dokončení vývojového úkolu adolescence, vytvoření počáteční dospělé identity a voleb závazků, které jsou očekávány od dospělých v naší společnosti.*“ (Lemme, 2001 in Kočí, 2004: 28) Odchod z domova je dle některých současných výzkumů¹⁹ i samotnými dospívajícími chápán jako jeden z nejvýznamnějších mezníků vedoucích k osamostatnění jedince. Společné bydlení s rodiči je charakteristické každodenním ovlivňováním života všech členů domácnosti. Dospívající je tak dennodenně vystavován nutnosti přizpůsobovat svůj život a plány zavedeným zvyklostem.

¹⁹ J. J. Arnett provedl výzkum, ve kterém se dotazoval dospívajících na subjektivně vnímané indikátory dospělosti. Z výsledků vyplývá, že jen 15 % dospívajících považuje za důležitý fakt uzavření manželství, přibližně 33 % uvádí získání zaměstnání na plný úvazek, ale přes 50 % uvedlo za důležitý odchod od rodičů. (Arnett, 2003, 2004)

Rodiče si nadále uchovávají rámcový přehled o jeho životě a aktivitách a očekávají také, že se dospívající bude spolupodílet na běžném chodu domácnosti. Odstěhování se nabízí lákavou možností, jak se vymanit z přímého vlivu rodičů a uspořádat si svůj život zcela podle vlastních představ. Pozitivně vyhlížející možnosti jsou pouze jednou stranou téže mince. S nabytou svobodou přichází i konfrontace s řadou povinností a situací, které dospívající do této doby nemusel řešit (běžný provoz samotné domácnosti, zajištění obživy, atd.), a které vyžadují vysokou míru soběstačnosti, zodpovědnosti a také odhodlání. Samostatné bydlení s celou řadou starostí přispívá k vytváření nových strategií pro jejich řešení a zvládnutí, a je tak velmi přínosné pro rozvoj pocitu vlastní samostatnosti a zodpovědnosti. Výše uvedené poznatky tedy můžeme shrnout do konstatování, že vymanění se z bezprostředního vlivu a péče rodičů skýtá prostor pro nezávislý a samostatný způsob života, i když za cenu mnoha povinností a vyšší míry zodpovědnosti.

Přestože v naší společnosti prakticky neexistuje žádná norma určující „správný“ čas odchodu z domova, ukazuje se, že otázka správného načasování je zásadní pro úspěšné zvládnutí tohoto náročného úkolu. Celá řada autorů²⁰ se shoduje na tom, že úspěšnost zvládnutí fáze „odstěhovat se od rodičů“ je do značné míry ovlivňována nejen osobnostními charakteristikami dospívajícího, ale i skutečností, jak bezpečné a podporující bylo původní rodinné prostředí. V běžném životě pak můžeme pozorovat dva extrémní scénáře odchylovající se od přirozené vývojové potřeby osamostatnit se. Jednou z nich je extrémně rychlé odpoutání se od rodiny, kdy dospívající jedinec ještě zdaleka nedozrál pro zcela samostatný život a není tak vybaven řadou kompetencí pro jeho zvládnutí. Druhým, dnes poměrně často diskutovaným protipólem toho extrému je tendence setrvávat v domácnosti dospělých bez zjevného důvodu, zpravidla proto, že je zde poskytován veškerý komfort a bezpečné zázemí (Arnett, 2006). Obdobně tuto situaci popisuje z domácích autorů například Macek, který ovšem přidává k čerpání komfortu a bezpečí rodičovského zázemí podmínku současného pocitu autonomie a možnosti experimentovat (Macek a kol., 2007). Anthony Giddens již před čtvrt stoletím konstatoval, že si mladí dospělí po dovršení dvaceti let stále častěji berou „oddechový čas“, ve kterém mají čas na cestování a hledání si místa v sexuálním, politickém a náboženském životě a předeslal, že vzhledem k celospolečenským trendům je více než pravděpodobné, že význam tohoto „moratoria“ nadále poroste. (Giddens, 1999: 56) Ukazuje se, že na tuto tendenci má vliv mnoho faktorů. Jedním z nich je skutečnost, že dnešní mladí lidé kladou důraz na aktuální potřebu zážitku. Tato orientace na prožívání příjemného „tady a teď“ vede ke změnám chování dospívajících, kteří odkládají dlouhodobé cíle a z nich

²⁰ Arnett, 2004b; Lemme, 2002; Scharf a kolektiv, 2004

plynoucí závazky. Svůj vliv, do jisté míry, hrají i sociálně - ekonomické a demografické podmínky. Mezi ně můžeme zařadit například celospolečenský tlak na dosažení vyššího vzdělání, schopnost či neschopnost dospívajících nalézt uplatnění na trhu práce, dostupnost bydlení. Svou roli v této problematice má i bydliště rodiny (městské aglomerace versus venkov), kvalita bydlení (zejména skutečnost, zda zajišťuje dospívajícímu dostatek soukromí) počet sourozenců, rozvod rodičů a řada dalších. Nezanedbatelnou roli můžeme dle mého názoru připsat i do jisté míry uvolňující se morálce, která dnes například běžně umožňuje částečné (i sexuální) soužití s partnerem souběžně s bydlením u rodičů. V souvislosti s problémem neúměrně dlouhodobého setrvávání u rodičů je nutné konstatovat, že tato situace dospívajícímu komplikuje separační proces, dospívající si není schopen vybudovat dostatečnou autonomii a samostatnost. Tento fakt závislosti na primární rodině vedoucí k nesamostatnosti může mít fatální následky pro budoucí samostatný život jedince.

4. Životní spokojenost

„Zařizujeme si budoucnost podle toho, co nám vyhovuje dnes, nevědouce, zdali nám to bude vyhovovat zítra; děláme si o sobě úsudek, jako bychom byli stále stejní, a přitom se každodenně měníme. Kdo ví, zdali budeme milovat, co milujeme, chtít, co chceme, zdali probíhající změny tělesné nezmění naši duši a zdali nenalezneme své neštěstí právě v tom, co si zařizujeme pro své štěstí?“

Jean Jacques Rousseau

„Spokojenost dospívajících s životem“...subjektivní spokojenost, životní spokojenost, well-being? Ne zcela do všech aspektů promyšleným názvem diplomové práce jsem dostala sama sebe do částečné pojmové tísně. Zatímco anglický název well-being je celkem často a jednoznačněji vymezován v odborné literatuře, jeho jednoznačný český ekvivalent se velmi těžko hledá. V odborné literatuře se často setkáváme s pojmy „osobní pohoda“ a „životní spokojenost“, které ale působí trochu vágně a někdy příliš široce. V následujícím textu se pokusím o významové vymezení obou pojmů včetně jejich konceptuálního prolínání.

4.1 Definice pojmu

Životní spokojenost je termín balancující na pomyslném rozhraní mezi psychologii, sociologií, filozofií, teologií a literaturou. Samotný výraz „životní spokojenost“, obdobně jako třeba „smysl života“ spadá mezi ty, jež běžně používáme, zdají se nám být zřejmé, ale pokud je máme přesně definovat, dostáváme se snadno do slepé uličky. Je to dáno zřejmě povahou tohoto termínu, který se při hlubším pohledu jeví velmi intimní a individuální.

Problematika životní spokojenosti začala vzbuzovat pozornost v 60. letech minulého století v souvislosti s celostním pojetím pohledu na lidský život a to zejména na poli psychologickém a sociologickém. Do popředí této problematiky se dostaly otázky, co znamená být šťastný, jak se tento stav projevuje a zejména co ho utváří.

V osmdesátých letech 20. století se pak formovala nová psychologická disciplína nazývaná „Psychologie osobní pohody“. Osobní pohoda „je definována jako dlouhodobý či přetrvávající emoční stav, ve kterém je reflektována celková spokojenost člověka s jeho životem.“ (Kebza, Šolcová, 2005 in Blatný, 2005: 84) V širším smyslu je pak osobní pohoda utvářena emoční a kognitivní složkou. Emoční složka je souhrnem relativně stabilních nálad,

emocí a afektů a kognitivní složka reprezentuje vědomé hodnocení vlastního života a představuje tak životní spokojenost, „*tedy spokojenost ve významných oblastech života a sebehodnocení.*“ (Diener a kol., 1999 in Blatný, 2005: 84) Bohužel i koncept well-being je významově problematický a denotativně je vysvětlován většinou opisně, v anglosaské terminologii nejčastěji pojmy „Satisfaction“ (spokojenost), „Welfare“ (blaho), „Happiness“ (štěstí), „Pleasure“ (radost) a mnoha dalšími (Oxford Advanced Learner's Dictionary 1995 in Kebza, Šolcová, 2005: 12). Přestože mnoho autorů upozorňuje na nesprávnost používání těchto pojmů jako synonym, obsahová blízkost a vzájemné přesahování těchto pojmů v realitě obecného i odborného jazyka vede v praxi často k jejich zastupování a prolínání (Kebza, Šolcová, 2005: 13). Za jednu z všeobecně přijímaných definic můžeme považovat formulaci profesora Blatného, který definuje koncept well-being jako „*subjektivní reflexi lidského prožívání a hodnocení vztahu k sobě i okolnímu světu a jeho psychologickému zpracování.*“ (Blatný, 2005: 12)

Konstrukty, které byly v minulosti používány pro psychologický koncept osobní pohody (well-being), jsou v současné době chápány spíše jako její komponenty. Životní spokojenost se stala jedním z klíčových pojmů v širší oblasti psychologie osobní pohody. I když často převládá tendence spojovat životní spokojenost s objektivně měřitelnými materiálními, ekonomickými či demografickými ukazateli, jednoznačná definice tohoto pojmu stále chybí. Jako celkem výstižné se jeví definování životní spokojenosti jako „*míry uspokojení, se kterou jedinec posuzuje kvalitu svého života jako celku. Jinými slovy: jak má člověk rád život, který vede.*“ (Strack a kol., 1991: 10) Pokud o pojmu životní spokojenost můžeme říct něco jednoznačného, tak že je chápán jako složka osobní pohody, která představuje její kognitivní komponentu. Představuje tedy kognitivní proces vědomého úsudku a hodnocení vlastního života. Jisté také je, že životní spokojenost má ze všech konstruktů pojmu osobní pohoda (well-being) k samotnému pojmu nejbližší, proto je také nejčastější operacionalizací pojmu osobní pohody v rámci výzkumů (Blatný, 2005: 85).

4.2 Teorie vztahující se k životní spokojenosti

Existuje poměrně velké množství teorií vážících se ke konceptu well-being, které se více či méně dotýkají také samotného pojmu životní spokojenosti. Tyto teorie můžeme třídit například podle náhledu na její stabilitu, počtu komponent, které se podílí na utváření pocitu celkové osobní pohody, nebo principu jejího vzniku.

Z hlediska pohledu na stabilitu prožívání osobní pohody můžeme teorie rozdělit do dvou základních skupin – „Top down models“ a „Bottom up models“ (Rybářová, 2009: 13). „Top down model“ (Přístup shora – dolů), někdy také nazývaný „Personality model“ (Model osobnosti) charakterizuje osobní pohodu jako rys, který je přímo závislý na jedincově osobnosti. Tato teorie vyháží z předpokladu, že každý jedinec má poměrně setrvalou tendenci prožívat a hodnotit různé životní události určitým způsobem. Základem tohoto prožívání jsou osobnostní rysy a celkové osobnostní nastavení. Jinými slovy, pozitivně a optimisticky laděný jedinec má tendenci životní situace vidět pozitivně a hledá v nich především to dobré, kdežto jedinec s pesimistickým laděním má obecně tendenci nahlížet na nejrůznější události v životě negativně. Zásadní vliv na prožívání osobní pohody v této teorii tak má celkové ladění osobnosti. To je považováno za celkem stabilní, a proto tento koncept nahlíží na prožívání osobní pohody jako na relativně stálý proces. Tato teorie nachází oporu v řadě výzkumů²¹, které opakovaně prokazují, „že *extraverti a emočně stabilní osoby jsou spokojenější se svým životem, než introverti a osoby emočně nevyrovnané.*“ (Blatný, 2005: 89) Oproti tomu druhý teoretický koncept „Bottom up model“ (Přístup zdola – nahoru) se zabývá objektivními podmínkami osobní pohody. Tato teorie vychází z předpokladu, že „*existují základní a univerzální lidské potřeby, a pokud okolnosti člověku dovolí, aby je bez větších obtíží uspokojoval, bude šťastný.*“ (Blížkovská, 2003: 56) Proměnlivost života je v tomto konceptu chápána jako příčina změn v prožívání osobní pohody v závislosti na právě probíhajících životních událostech bez ohledu na stabilní rysy osobnosti.

Další koncepce se věnují samotné struktuře osobní pohody, kterou chápou zejména jako multidimenzionální konstrukt skládající se z více proměnných. Podle počtu těchto proměnných pak můžeme tyto teorie rozdělit na jedno, dvoj či vícedimenzionální.

Jednodimenzionální teorie jsou soustředěny na jeden aspekt, jehož prostřednictvím lze vysvětlit osobní pohodu. Do této skupiny lze řadit teorii průkopníka ve výzkumu osobní pohody H. Cantrila. Podle tohoto autora je pocit osobní pohody výsledkem kognitivní zkušenosti, která bezprostředně souvisí s výsledkem individuálního porovnání toho, oč jedinec usiloval a toho, čeho dosáhl. Míra diskrepance mezi očekávaným a dosaženým vyjadřuje míru spokojenosti, nebo nespokojenosti. Osobní pohodu lze v tomto konceptu definovat jako pocit subjektivní spokojenosti z dosažení očekávaného.

Mezi dvojdimenzionální teorie patří zejména známý a často citovaný teoretický koncept Eda Dienera, který předpokládá, že osobní pohoda má dvě základní složky, a to kognitivní a emoční. „*Kognitivní složka představuje vědomé zhodnocení vlastního života, emoční složka je*

²¹ např. Costa, McCrae, 1984, Diener a kol., 1992

souhrnem nálad, emocí a afektů, neboť lidé prožívají určitou míru spokojenosti, aniž by o ní přemýšleli.“ (Diener a kol., 1999 in Blatný, 2005: 84) Kognitivní složka představuje vědomé globální hodnocení vlastního života jako celku (Blatný, 2005: 85) a můžeme ji chápat jako souhrn životní spokojenosti, subjektivní spokojenosti týkající se významných oblastí života (jako je například rodina, zaměstnání, sociální vztahy, socioekonomický status) a sebehodnocení. Emoční složka osobní pohody je složena ze štěstí a pozitivních a negativních emočních stavů, které mají dlouhodobý charakter, určitou frekvenci a intenzitu. Pozitivní hodnocení osobní pohody je pak dáno vysokou mírou pozitivních emocí.

Kebza a Šolcová dále obohacují předchozí teorii a k emotivní a kognitivní složce přidávají ještě komponentu postojovou (Kebza, Šolcová, 2005: 14). Jejich pojetí nás posouvá k vícedimenzionálním teoriím osobní pohody. Sem patří například komplementárně – kongruenční model osobní pohody (Carp, Carpová), který zohledňuje osobnostní proměnné a proměnné prostředí. Osobní pohoda je v této koncepci definována jako subjektivní úsudek o celkové životní spokojenosti. Výsledná životní spokojenost je determinována šesti, v úvahu připadajícími, faktory a jejich vzájemnou interakcí. Mezi tyto faktory autoři teorie řadí: subjektivně percipovanou kontrolu, styl vyrovnání se, postoj k vlastnímu zdraví, sociální podpůrný systém, prostředky osoby udržovat vlastní status a konkrétní životní události (Džuka, Dalambert, 1997). Posledním teoretickým konceptem, který bych ráda zmínila je šesti dimenzionální struktura osobní pohody autorek Ryffové a Keyesové, která zahrnuje: *sebepřijetí* jako pozitivní hodnotící postoj k sobě sama, *pozitivní vztahy s druhými*, *autonomii* představovanou nezávislostí na hodnocení a očekávání druhých, schopností odolat sociálním tlakům, utvářením a zachováním vlastních názorů, *zvládání životního prostředí* – tedy kompetence k zvládání každodenních nároků, *osobní rozvoj* vyjádřený pocitem trvalého vývoje, otevřeností k novým podnětům a schopností vidět pozitivní změny vlastního já a *smysl života* – hodnocení smysluplnosti minulosti i přítomnosti, směřování k cílům (Kebza, Šolcová, 2003). To, co je na vícedimenzionálních teoriích přínosné pro tuto práci je fakt, že za významnou složku osobní pohody a životní spokojenosti považují v různé míře sociální aspekty, tedy že jí spojují se sociálním prostředím a sociálními kontakty a dotvrzují tak fakt, že *„duševní život člověka se realizuje v sociálním kontextu: osvojujeme si svět, ať už přímo nebo zprostředkovaně v kontaktu s druhými lidmi. Součástí těchto poznatků jsou i normy pro posuzování různých oblastí života. Zvnitřněny, stávají se bazálními kritérii pro hodnocení, včetně sebe a vlastního života, přičemž mohou být na základě přibývajících zkušeností dále rozvíjeny, upravovány či přeformulovány.*“ (Bandura, 1986, 1999 in Blatný, 2005: 88)

5. Správné načasování odchodu z domova

Po všech předchozích teoretických konceptech je na tomto místě nezbytné odpovědět na otázku zda a jak souvisí spokojenost dospívajícího s životem v doplněné rodině s případnou tendencí k zahájení samostatného života a jaké jsou potenciaální dopady předčasného osamostatnění. Pokusím se objasnit souvislost mezi danými jevy pomocí konceptu zralosti, vlivu prostředí a nespokojenosti jako motivačního faktoru k jednání.

5.1 Zralost

„Dnes jsem dospělý. Už nějaký ten pátek. A představuju si, že promlouvám před maturitní třídou. Tak nejdřív bych se zeptal: Kolik z vás chce být dospělými, nezávislými občany? S různou dávkou nadšení by zvedli ruku všichni. A pak bych jim předložil tenhle seznam toho, co dělají dospělí: čistí sítko na dně dřezu, prošťouchávají záchod, umývají pokakaná a počůraná miminka, utírají posmrkané nosy, stírají podlahu, když dítě vyblinká kašovitý špenát, čistí trouby, lapače tuku a grilovací hrnce, vynášejí krabici po kočce a zametají hovínka, vynášejí odpadky, odčerpávají septik, pohřbívají zvířata. Řekl bych maturantům, že budou dospělí, až budou takových věcí schopni. Někteří studenti se o tom možná nebudou chtít dál bavit. Ale měli by znát pravdu. [...] Dokud je člověk dítětem, má pocti, že jestli ho mají opravdu rádi, nemůžou po něm přece nikdy chtít, aby šel se smetím. A když se zařadí mezi dospělé, jde se smetím, protože má ostatní rád.“

Robert Fulghum²²

S trochou nadsázky jsem použila citát z knihy Roberta Fulghuma, abych dokreslila fakt, že dospělost již skutečně není příliš o biologických aspektech zrání, ale o posunu na mnoha jiných úrovních, o získání mnoha praktických, psychických a sociálních kompetencí.

Dospívání jako etapa přechodu do dospělosti je bezesporu náročným životním obdobím. Při pohledu na něj je nezbytné uvažovat o něm nejen v dimenzi fyziologické, ale zejména v dimenzích psychologických a sociálních. Jak jsem již zmínila v kapitole věnované dospívání, názvosloví a chronologické zařazení je mnoha odborníky vymezováno různě. Na čem ovšem napříč odbornou veřejností panuje rámcová shoda, je určení toho, jaké psychické

²² Fulghum, 1994: 51-52

vlastnosti, schopnosti a praktické dovednosti by si měl jedinec v této životní etapě osvojit. U mnoha autorů²³ se v souvislosti s touto problematikou můžeme setkat s tím, že naplněním určitých vývojových úkolů dospívající dosáhne určité *zralosti*. Z tohoto pohledu pak můžeme usuzovat, že mezi zralostí a dospělostí existuje kauzální vztah. Tedy, že dosažení zralosti je jedním z hlavních předpokladů dospělosti. Jak tedy zhruba vypadá takový psychologicko – sociální inventář zralosti? Pokusím se o stručný výčet úkolů či met, kterých by měl dospívající v rámci psychosociálního vývoje dle různých autorů dosáhnout. Pro snadnější orientaci jsem použila vizuálně přehledné formy – viz tabulka č. 2.

Tabulka č. 2: **Vývojové úkoly – dosažení dospělosti**

VÝVOJOVÉ ÚKOLY/AUTOŘI	Langmeier 1998	Havighurst 1953	Vágnarová 2000, 2007	Říčan 2004	Plaňava 2000	Amett 2004	Langmeier, Krejčířová 2006
Získání/upevnění identity dospělého	x		x			x	
Realistický odhad vlastních sil/kompetenci			x				x
Ovládání emocí a jednání			x	x			x
Identifikace s rolí dospělého	x		x			x	
Osobní odpovědnost (k sobě i druhým)	x		x	x		x	x
Nalezení/upřesnění osobních cílů	x		x				
Nezávislost na rodičích	x		x	x	x	x	
Ekonomická nezávislost/samostatné bydlení	x	x		x	x	x	x
Hledání/volba životního partnera	x	x	x		x		
Založení rodiny	x	x	x				x
Odpovědnost/ výchova potomků	x	x					
Volba povolání/produktivní orientace	x	x	x	x	x	x	
Občanská odpovědnost	x	x					x
Nalezení vyhovující sociální skupiny		x		x			

Zdroj: Odborné publikace v tabulce uvedených autorů, vlastní zpracování

Z přehledu vyplývá, že existuje celá řada vývojových úkolů, kterých je z hlediska úspěšného vývoje třeba dosáhnout. Na řadě z nich se mnozí odborníci, na rozdíl od pojmenování tohoto vývojového období, shodnou. Obecně lze říci, že tyto vývojové úkoly můžeme rozdělit do dvou základních skupin – jedná se o psychické a sociální vývojové úkoly. Nejvýznamnější z psychických úkolů se z hlediska shody různých autorů jeví zejména získání a upevnění identity dospělého, psychická nezávislost na rodičích a přijetí vnitřní odpovědnosti, a to jak ve vztahu k druhým, tak i k sobě sama. Velmi významná shoda napříč odbornou veřejností panuje u sociálních vývojových úkolů, kde dominují získání ekonomické

²³ Např. Kuric, 2000; Langmeier, Krejčířová, 2006; Příhoda, 1983

nezávislosti, samostatného bydlení, nalezení a volba životního partnera, volba povolání a produktová orientace.

Z předchozího výčtu je patrné, že vývojových úkolů je mnoho a často jsou velmi náročné. Možná právě tato kvantita a komplexnost je jednou z příčin toho, že došlo k vymezení relativně dlouhého období dospívání. Společnost jako by na jedné straně na jedince kladla vysoké nároky a na druhé mu zároveň poskytovala dostatek času k osvojení mnoha potřebných kompetencí k jejich zvládnutí. I z těchto důvodů můžeme v dnešní moderní vyspělé společnosti sledovat mladou generaci v období Arnettovy „vynořující se dospělosti“, tedy v období, pro které je tak příznačný „pocit mezi“ (Arnett, 2004). Tento pocit charakterizovaný nesourodým pocitem dospělosti (v některých aspektech ano, v jiných ne) prožívá dle Arnettových výzkumů většina dospívajících v období mezi osmnáctým a dvacátým pátým rokem.

Z toho, co bylo doposud řečeno, vyplývá, že pro úspěšné zvládnutí přechodu do dospělosti je nezbytné v procesu dospívání dosáhnout jisté zralosti. Dosažení této zralosti je otázkou vývoje v určitém časovém kontinuu. Velká část dospívajících do dvaceti pěti let se necítí v mnoha aspektech života dostatečně zrale. Tento závěr má v kontextu mé práce klíčový význam. Dosažení zralosti totiž považuji za významný determinující faktor pro rozvíjení prosociální orientace dospívajícího a zvládnutí dalších navazujících úkolů v období dospělosti. Nezralost pak z tohoto pohledu může být prediktorem budoucího rizikového chování.

5.2 Nespokojenost jako motiv chování

V této kapitole si krátce přiblížíme hypotetický konstrukt motivace chování. Lidské chování probíhá určitým způsobem, s jistou intenzitou a směřuje k dosažení konkrétních cílů (Nakonečný, 2003: 195). Síly, které uvádějí naše chování do pohybu, se v psychologii nazývají motivy nebo také pohnutky a jsou příčinami lidského jednání. Za motivy lze považovat například potřeby, zájmy, hodnoty, postoje a vztahy. Obecně lze motivaci rozdělit na vnitřní a vnější, přičemž platí, že vnitřní motivace je účinnější a silnější než motivace vnější. *„Zatímco způsob chování je určován kognitivními klíči, tj. kognitivní analýzou situace, cíle chování jsou určovány motivy, tj. psychologickými důvody jedince.“* (Nakonečný, 2003: 195)

Motivace často vychází z rozdílu mezi existujícím stavem a stavem, který považujeme za žádoucí, tedy z pocitu nedostatku, a to jak tělesného nebo psychosociálního. Pokud budeme

uvažovat o životní spokojenosti jako aktuálně prožívaném stavu, na který má mimo osobnostních předpokladů významný vliv také sociální prostředí, pak nespokojenost dospívajícího s takovým prostředím, v našem případě doplněnou rodinou, můžeme považovat za dostatečný motiv ke změně, tedy k opuštění rodiny. Osamostatnění bychom v takovém případě mohli jen těžko považovat za vyvrcholení procesu dospívání. Naopak bychom ho mohli chápat jako nežádoucí krizové řešení neuspokojivé životní situace, kdy rodinné prostředí v některých aspektech selhává a nenaplnuje tak důležité potřeby jedince, v tomto případě by se patrně například dle Maslowova²⁴ uspořádání jednalo o vyšší potřeby – jistoty (bezpečí, ochrany, péče a pomoci) a sounáležitosti (přijetí druhými, přátelství a lásky). Dlouhodobá nespokojenost jako důsledek nedostatečné saturace uvedených potřeb by mohla být považována za dostatečnou motivaci ke změně.

5.3 Předčasný odchod z rodiny

Jak jsme již zmínili v kapitole o dospívání a také úvodu této práce, je v dnešní době odložení osamostatnění považováno za přirozený a ve své podstatě žádoucí jev, který poskytuje dospívajícímu dostatek prostoru pro dosažení vývojové zralosti. Optika „úkolového“ přístupu většiny odborníků implicitně stanovila pro dospívajícího určitý druh normativu. Pokud dospívající nenaplní své vývojové úkoly, je pak možné na jeho vývoj v rámci těchto teorií nahlížet jako na maladaptivní (Lemme, 2002).

V reálném životě dochází často k odpoutání od rodiny i v relativně časném období dospívání. Nahlížet na všechny takové odchody z rodinného prostředí v období raného dospívání jako nežádoucí a rizikové by bylo značným zjednodušováním této problematiky. Vývoj každého jedince je velmi individuální a nelze tak plošně určit věkovou hranici, která by oddělovala okamžik osamostatnění na žádoucí a nežádoucí.

Tato kapitola tedy nehledá pomyslný normativní bod, ale je spíše krátkým zamyšlením nad možnými riziky a nežádoucími dopady předčasného osamostatnění dospívajícího. Hledá odpovědi na otázku, jakým směrem se bude ubírat život dospívajícího, pokud opustí rodinné prostředí dříve, než dokončí alespoň většinu vývojových úkolů na cestě k dospělosti a zda se v této souvislosti objevují nějaká rizika. Za předčasný odchod budeme v následujícím textu považovat takový, který není přirozeným završením vývojového období dospívání v podporujícím prostředí rodiny, ale můžeme ho spíše charakterizovat jako výsledek

²⁴ Maslow in Nakonečný, 2003: 209

dlouhodobě neuspokojivé životní situace či konkrétního konfliktu, který přeroste v náhlý zlomový okamžik.

Jedním z problémů, které přináší předčasný odchod z rodiny, můžeme nazvat „nejistým směřováním“. Tento jev představuje stav, ve kterém dospívající celkem snadno vyjádří, od čeho odchází a proč, ale jen těžko definuje, kam po tomto bodu směřuje. Toto období cílové nejistoty samo o sobě není rizikovým faktorem, ale v kontextu praktického osamostatnění, které přinese celou řadu reálných problémů týkajících se zajištění bydlení a ekonomické soběstačnosti a v kombinaci s jistou praktickou nezralostí, nedostatečnou připraveností čelit těmto problémům a hledat přiměřená řešení se některá rizika jeví jako zcela reálná. Patří sem problémy intrapsychického charakteru, ale i problémy zcela praktického rázu. V první úrovni můžeme mluvit například o ztrátě orientace a pocitu bezpečí, v druhém případě zejména o možném spadnutí do dluhové pasti, či v krajním případě i bezdomovectví.

Nezanedbatelnou roli související i s výše uvedenými riziky hraje i do jisté míry možná ztráta sociální opory v rodinných vztazích. Tento aspekt nemusí být všudypřítomný, přesto nemůžeme opomenout fakt, že takovýto překotný odchod z domova většinou naruší už tak velmi křehké rodinné vztahy v doplněných rodinách. Dospívající tak krátce po odchodu z domova, tedy v období, které přináší řadu problémů, které do té doby nemusel řešit, nemá dostatečný systém sociální opory²⁵.

Samostatným problémem může být i odpoutání od rodiny spojené s nekritickým ztotožněním s jedincem stojícím mimo rodinu. Může se jednat o vrstevníka, nebo skupinu vrstevníků, ale v této fázi i o „životního partnera“. Říčan k tomuto tématu podotýká: „*Dospívající se někdy od rodičů prostě fyzicky odloučí, odejde z domova, [...] a domů se prakticky nevrací ani nepíše, uzavře předčasný sňatek s partnerem, kterého si „dosadí“ na místo rodičů.*“ (Říčan, 2004: 215) Budování partnerského vztahu na takových základech nemůžeme považovat za sociálně žádoucí. Nejen, že tento postup není projevem zralého chování, ale do budoucnosti bude spíše zdrojem rozčarování a v mnoha případech pak následně i jedním z důvodů rozpadu další rodiny. Ještě závažněji se z pohledu možných následků jeví ztotožnění se s některými vrstevníky, či skupinou vrstevníků. Potřebou každého jedince je „někam patřit“. Tuto potřebu reprezentuje především potřeba sociálních kontaktů, nejen v prostředí rodiny, ale i mimo ni. Dospívající často ještě nedisponuje takovou mírou kritického myšlení, které mu umožňuje rozpoznávat nebezpečí závislosti na určitých typech

²⁵ Matoušek (1993) dokonce spojuje odchod dětí od rodičů s funkcí dané rodiny a uvádí, že pokud proces osamostatnění proběhne bez narušení vzájemných vazeb, vypovídá to o funkci rodiny a naopak.

sociálních skupin. V krajním případě tak potřeba začlenění může vést až k sounáležitosti k některým sociálně rizikovým skupinám.

Shrnutí teoretické části

V předcházejících kapitolách jsem se pokusila postihnout jevy, které úzce souvisí s tématem mé práce. Na tomto místě bych ráda krátce shrnula své poznatky.

Doplněná rodina je kvantitativně stále rostoucím celospolečenským jevem. Můžeme ji charakterizovat jako společenství manželského, nebo nesezdaného páru dospělých jedinců a nejméně jednoho dítěte žijícího ve společné domácnosti, přičemž platí, že jeden dospělý je biologickým rodičem dítěte a druhý nikoliv. Jedná se o složitý rodinný systém, který relativně dlouhou dobu po svém vzniku vykazuje statisticky prokazatelnou nestabilitu. Ta je ovlivňována zejména spleťtí vztahovou sítí s vysokou variabilitou složitých interakcí. Utváření společné identity doplněné rodiny je významnou kontinuální činností zahrnující sdílení času a prostoru. Významnou roli v jejím životě hraje otevřená komunikace a empatické naslouchání. Doplněná rodina může být stabilním a přátelským rodinným prostředím plnícím všechny žádoucí funkce, ale i zdrojem stresu a dalšího zklamání pro všechny své členy.

Dospívání je samostatná vývojová etapa, kterou teoretici většinou zasazují do období mezi 18 – 30 rokem života. Jedná se o tranzitní období mezi adolescencí a plnou dospělostí. Toto období přináší celou řadu významných změn a je charakterizováno řadou specifických vývojových úkolů. Za nejdůležitější z nich je považováno upevnění identity a identifikace s rolí dospělého, získání emoční i funkční nezávislosti na rodičích, převzetí odpovědnosti za své jednání a produktivní orientace. Osamostatnění dospívajícího můžeme chápat jako kontinuální proces završený určitým stupněm zralosti, který se promítá do roviny emoční, kognitivní a konativní, mající komplexní dopad do psychosociálního fungování jedince.

S životem dospívajícího v doplněné rodině úzce souvisí problematika životní spokojenosti. Ta začala vzbuzovat pozornost v 60. letech minulého století v souvislosti s celostním pojetím pohledu na lidský život. Je definována jako dlouhodobý emoční stav, ve kterém se odráží celková spokojenost člověka s jeho životem. Sociální prostředí je pak považováno za významnou složku životní spokojenosti.

Prostředí doplněné rodiny a spokojenost dospívajícího se vzájemně prolínají. Pro zdravý vývoj dospívajícího je důležité, aby doplněná rodina vytvářela vhodné a podporující prostředí, ve kterém bude završen vývoj dospívajícího vytvořením prosociální orientace a osvojením kompetencí pro zvládnutí dalších navazujících úkolů v období dospívání.

6. Empirické šetření

V následující části diplomové práce se pokusím formulovat výzkumný problém, cíl výzkumného šetření a s ním související výzkumné otázky. V navazujících oddílech se budu snažit objasnit a obhájit vybranou volbu výzkumné metody, kterou jsem použila pro zpracování a následnou verifikaci výzkumného problému. Budu se tedy věnovat kvantitativnímu šetření, v rámci kterého bylo využito dotazníku jako metody ke sběru relevantních informací.

6.1 Průběh šetření

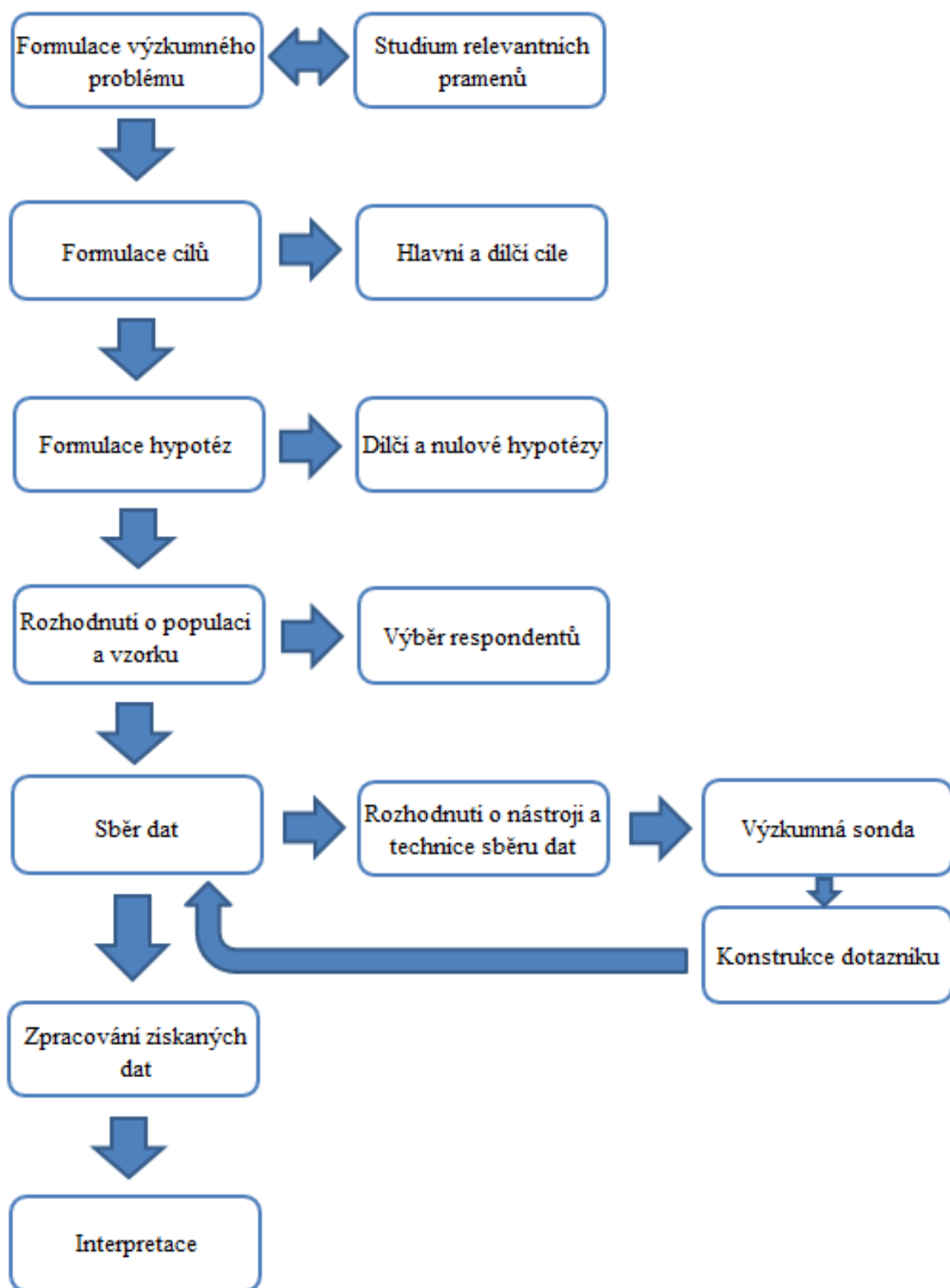
Samotný průběh kvantitativního šetření je možné rozdělit na dvě hlavní části – přípravnou fázi a fázi sběru, vyhodnocení a interpretace dat. Jednotlivé fáze jsou zachyceny v níže připojeném schématu (obrázek č. 2).

V přípravné fázi proběhlo studium relevantních odborných textů včetně realizovaných výzkumů týkajících se zvolené problematiky. Na jejich základě byl formulován výzkumný problém, jednotlivé cíle a s nimi související hypotézy a zvolena kvantitativní metoda výzkumu. V této části projektu bylo dále důležité přesně charakterizovat výzkumný vzorek a zdůvodnit jeho volbu.

V druhé části šetření bylo nezbytné realizovat sběr dat, jejich statistické zpracování a provést jejich následnou interpretaci. Pro sběr dat byla zvolena technika dotazníkového šetření. Vzhledem k úzkému zaměření empirického šetření nebylo možné využít již standardizované nástroje. Z tohoto důvodu byla do procesu sběru dat zahrnuta realizace výzkumné sondy. Sonda byla provedena formou dvou rozhovorů podle návodu s vybranými respondenty s jejich následnou kvalitativní analýzou. Výsledkem provedené analýzy je nalezení stěžejních témat pro dotazníkové šetření a následná konstrukce samotného dotazníku (jeho podobě se blíže věnuji v kapitole 6.7). Dotazník byl vybraným respondentům distribuován osobně a stejným způsobem i vybírán zpět.

Následné zpracování a vyhodnocení dat bylo provedeno v programu MS Office – Excel 2013. Za pomoci standardních nástrojů tohoto programu byly počítány průměrné hodnoty škál a koeficienty pro dané jevy. Následně byla pomocí korelačního koeficientu zjišťována existence/neexistence vztahu mezi zkoumanými jevy. Za pomoci relevantních statistických nástrojů byly ověřovány hypotézy a následně zformulován závěr.

Obrázek č. 2: Schéma průběhu výzkumného šetření

6.2 Volba výzkumného tématu

Společenské změny posledních let se promítly nejen do tradičního pojetí rodiny, ale zejména i forem rodinného soužití. Vzhledem k nárůstu rozvodovosti po roce 1989 a jejího ustálení na téměř 50% se společensky významným fenoménem stala doplněná rodina, tedy rodinný systém vzniklý po rozpadu rodiny původní. Vznik a každodenní život tohoto rodinného systému je provázen řadou komplikací, kterých jsou první rodiny ušetřeny. Přesto lze na doplněnou rodinu pohlížet jako plnohodnotný systém, který by měl zejména ve vztahu k dětem plnit všechny očekávané funkce, a to nejen v oblasti materiální, ale zejména v oblasti emocionální a sociální. Bez ohledu na formu je to právě rodina, která je v mnoha ohledech pro vývoj a život jedince nejdůležitější primární skupinou významně ovlivňující celý život jedince, tedy i složité období dospívání.

Dnešní moderní společnost klade před dospívající řadu obtížných vývojových úkolů. V životním cyklu se tak etablovalo relativně nové období dospívání, které je charakterizováno jako tranzitní mezi adolescencí a dospělostí. Toto období je dnes chápáno jako dlouhodobý proces odehrávající se i v kontextu rodiny a je pro něj v dnešní době mimo jiné příznačné právě setrvávání ve společné domácnosti s rodiči a tedy i odkládání faktického osamostatnění. Odložení osamostatnění je považováno za přirozený a ve své podstatě žádoucí jev, který poskytuje dostatek prostoru pro dosažení vývojové zralosti. Přestože řada odborníků nahlíží na tento fakt zejména z pohledu prodlužujícího se procesu vzdělávání, ekonomické výhodnosti a podobných aspektů, domnívám se, že přijatelnost rodinného prostředí vyjádřené zejména spokojeností s ním je pro setrvání dospívajícího v rodině limitující a nemůžeme ho opomíjet. Uvedený fakt nás nutí zamýšlet se nad tím, jakým způsobem zasáhne nespokojenost s životem v doplněné rodině do procesu dospívání, pokud povede k urychlenému odchodu z domova jako nevyhovujícího prostředí, jaký bude mít dopad na zvládnutí praktických aspektů samostatného života a z dlouhodobého hlediska i na rodinné vztahy. Faktické úspěšné osamostatnění by mělo být pro jedince završením vývojového období dospívání, které se odehraje v podporujícím prostředí rodiny.

Tato diplomová práce se snaží pochopit a osvětlit vztah mezi rodinným prostředím a osamostatněním v procesu dospívání a zmapovat aspekty, které mají vliv na pocit spokojenosti s životem v doplněné rodině. Pochopení těchto souvislostí vytváří potenciál pro práci s rodinami například v rámci terapeutické praxe či rodinného poradenství.

6.3 Cíle výzkumného šetření a výzkumné otázky

Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit a ověřit pomocí relevantních statistických metod na vybraném vzorku respondentů, zda existuje vztah mezi subjektivně prožívanou spokojeností dospívajícího se životem v doplněné rodině a motivací začít žít samostatně vyjádřenou zejména tendencí zajistit si v období dospívání vlastní bydlení.

Dílčím cílem v rámci tohoto šetření je provedení srovnání, zda tendence k osamostatnění v závislosti na spokojenosti s životem v doplněné rodině je/není shodná u dospívajících mužů a žen, tedy v závislosti na pohlaví.

Vzhledem k tomu, že v rámci provedené sondy v přípravné fázi výzkumného šetření byly identifikovány tři signifikantní oblasti ovlivňující spokojenost dospívajícího v rámci jeho života v doplněné rodině (vztahy, komunikace a společně bydlení), bude toto statistické ověření dále rozšířeno o srovnání statistické významnosti těchto třech komponent v závislosti na tendenci k odstěhování se z doplněné rodiny.

Na základě výše uvedených cílů byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka:

Existuje závislý vztah mezi spokojeností dospívajícího s životem v doplněné rodině a jeho tendencí k osamostatnění?

Dílčí výzkumná otázka 1:

Je tendence k osamostatnění v návaznosti na spokojenost se životem v doplněné rodině rozdílná v závislosti na pohlaví?

Dílčí výzkumná otázka 2:

Vyazuje některý z faktorů spokojenosti se životem v doplněné rodině větší vliv na tendenci dospívajícího k osamostatnění se od doplněné rodiny?

6.4 Formulace hypotéz

Na základě teoretickým poznatků a v závislosti na provedené výzkumné sondě byly formulovány hypotézy pro statistické ověření. Pro snadnější a přehlednější strukturaci šetřením získaných výsledků jsou hlavní i dílčí cíle promítnuty do následujících hypotéz:

Hypotéza H₁: **Čím větší je nespokojenost dospívajícího s životem v doplněné rodině, tím vyšší bude jeho tendence k osamostatnění.**

Hypotéza H₂: **Tendence k osamostatnění není u dospívajících opačného pohlaví při shodné míře spokojenosti s životem v doplněné rodině shodná.**

Hypotéza H₃: **Vliv vybraných komponent spokojenosti (vztahy v doplněné rodině, komunikace v doplněné rodině a bydlení) na tendenci osamostatnit se není stejný.**

6.5 Výběr respondentů

Výběr respondentů byl vzhledem k povaze získávaných dat proveden na základě nepravděpodobnostních metod.

Pro oba pilotní rozhovory byli respondenti vybráni metodou účelového vzorkování tak, aby naplňovali kritérium informačně bohatých případů pro zkoumaný jev. Tato metoda prostého záměrného výběru dle Miovského „*Spočívá v tom, že bez uplatnění dalších specifických metod či strategií vybíráme mezi potencionálními účastníky výzkumu (tj. účastníky splňujícími určité kritérium nebo soubor kritérií) toho, který je pro účast ve výzkumu vhodný a současně s ní také souhlasí.*“ (Miovský, 2006: 135)

V rámci dotazníkového šetření byli respondenti vybráni na základě doporučení již dotazovaných jedinců. Nejedná se tedy o vytvoření reprezentativního vzorku, ale o techniku identifikace vhodné populace (Disman, 2002: 114), které spočívá v postupném nabalování vhodných respondentů na základě doporučení předchozích. Jedná se o „snowball sampling“ techniku, tj. metodou sněhové koule (Hendl, 2005: 152).

Na počátku bylo nezbytné určit a charakterizovat podstatné znaky. U všech respondentů pak platilo, že musí splňovat všechny stanovené znaky souběžně. Prvotním kritériem výběru byla skutečnost respondentova současného života v doplněné rodině, která byla důležitá pro

získání pohledu účastníka optikou „tady a teď“ a ne například retrospektivou událostí, které již nejsou aktuální. Dalším, neméně důležitým kritériem výběru byl věk účastníků, který jsem záměrně zúžila do věkového intervalu 18 – 22 let. Jedná se o spodní část věkového rozpětí, do kterého autoři zabývající se touto problematikou řadí období dospívání. Tuto redukci jsem provedla s ohledem na to, že dospívání je vymezováno věkově poměrně širokým obdobím, tak jak jsem se ho popsala v kapitole 3.2.2. V tomto relativně dlouhém časovém intervalu dochází v optimálním případě v mnoha ohledech k postupnému sociálně – psychickému vyspívání jedince. Považovala jsem tedy za více než pravděpodobné, že vnímání, prožívání, hodnocení a řešení dané životní situace by se u respondentů spadajících do horní věkové hranice období dospívání výrazně lišilo. Druhým důvodem pro omezení věkové hranice byl fakt, že případná tendence k odchodu z domova, jeho zvládnutí a obecně dopad do života jedince ať už na intrapsychické či praktické úrovni, bude na odlehlých koncích tohoto věkového spektra patrně zcela jiné. Poslední podmínkou byla skutečnost završení středoškolského (případně učňovského) vzdělání, a to proto, že se jedná o období, kdy mladí lidé nejen plánují svou budoucnost, ale jsou již také vzhledem k věku a ukončení školní docházky mnohé z plánů schopni realizovat.

6.6 Výzkumná sonda

Základní metodou pro naplnění výzkumného záměru této diplomové práce je kvantitativní šetření, pro nějž bylo, jak jsem již zmínila, potřeba vytvořit odpovídající dotazník. Jako teoretické východisko k jeho konstrukci jsem se rozhodla v přípravné fázi provést výzkumnou sondu. Výzkumná sonda neobsahuje všechny náležitosti ani fáze výzkumu (Zich, 2004: 6) a slouží tak zejména jako zdroj inspirujících informací pro navazující výzkum. V rámci realizace této výzkumné sondy byla získána data od dvou respondentů, která spíše tedy mapují dané téma a s vysokou pravděpodobností nemohou být zárukou saturace zkoumaných jevů.

Vzhledem k pochybnostem o možnosti získání ucelených příběhů subjektivní zkušenosti respondentů s jejich životem v doplněné rodině prostřednictvím plně strukturovaného rozhovoru s daným schématem otázka – odpověď, jsem se v rámci realizace výzkumné sondy rozhodla zvolit metodu rozhovoru pomocí návodu. Rozhovor pomocí návodu je definován jako rozhovor vedený na základě předem připraveného seznamu otázek nebo témat, které je v průběhu interview nezbytné probrat. Účelem přípravy návodu je zajištění vyčerpání určeného okruhu témat. Tato metoda zachovává tazateli velkou míru flexibility při zisku

informací a současně umožňuje zachovat určitou strukturu rozhovorů s jednotlivými respondenty, a tím usnadnit následné zpracování získaných dat. (Hendl, 2005: 174). Domnívám se, že zvolená metoda byla adekvátní volbou, protože plně strukturovaný rozhovor by byl silně limitován mým subjektivním náhledem na danou problematiku a omezoval by získání svobodného pohled respondentů. V rámci přípravy základní linie rozhovoru jsem na základě studia relevantních odborných pramenů stanovila několik základních otázek týkajících se faktického vzniku doplněné rodiny, mapování jednotlivých aktérů a jejich vzájemných vztahů, subjektivní hodnocení života v doplněné rodině a aktuálních plánů. Rámcový plán rozhovoru s orientačními otázkami je přílohou této diplomové práce.

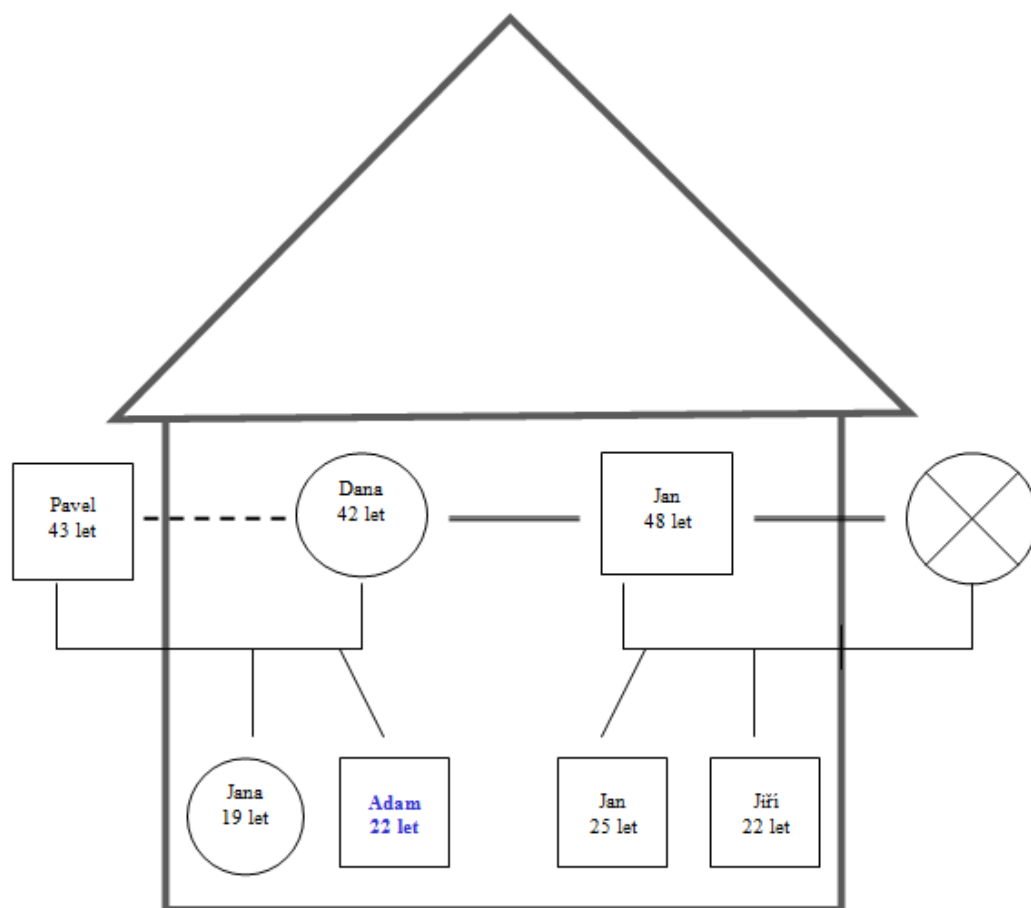
6.6.1 Charakteristika respondentů výzkumné sondy

Pro vedení rozhovorů podle návodu byli vybráni dva dospívající jedinci, kteří splňovali předem stanovená kritéria (viz. kapitola 6.5), která jsou relevantní pro prováděné šetření.

Pro realizaci rozhovoru byli vybráni dva respondenti opačného pohlaví s osobní zkušeností s životem v doplněné rodině na pozici dospívajícího, a to ve věku 20 let (mladá žena) a 22 let (mladý muž). V rámci zachování úplné anonymity pro ně budu v následujícím textu používat jména Eva a Adam. Pro úplnost krátce představím respondenty a jejich rodinné kontexty.

Prvním respondentem byl Adam. Adamovi je 22 let, před dvěma roky úspěšně ukončil střední odbornou školu s technickým zaměřením. V současné době je zaměstnaný a pracovní zaměření odpovídá studovanému oboru. Současná rodinná situace byla v rámci rozhovoru zakreslena do níže uvedené rodinné mapy.

Obrázek č. 3: **Rodinná mapa - Adam**

Legenda:

□ muž

○ žena

⊗ zemřelý člen

===== manželství, kohabice

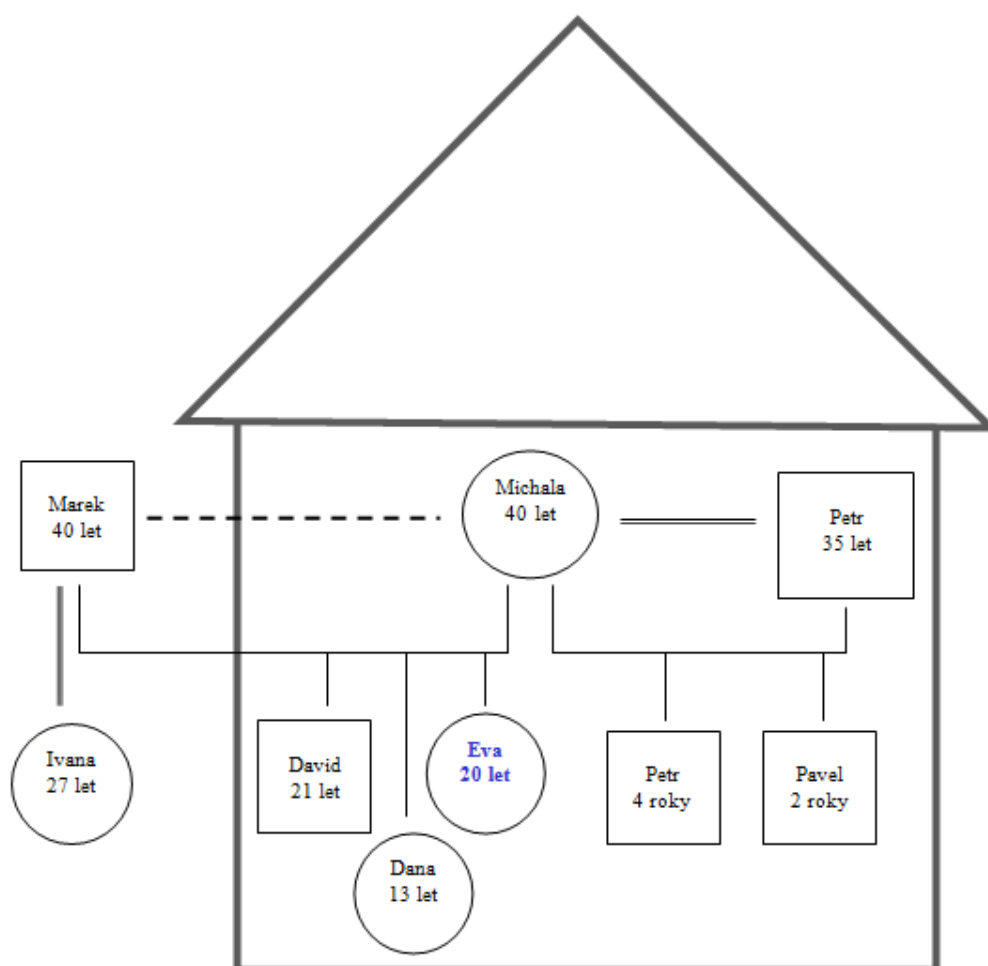
----- rozvod, rozluka

———— pokrevní vazby

Zdroj: Rozhovor s respondentem, vlastní zpracování

Druhou respondentkou výzkumné sondy byla Eva. Evě je 20 let, před rokem úspěšně ukončila střední odbornou školu s ekonomickým zaměřením. V současné době je nezaměstnaná a uvažuje o dalším studiu na VŠ. Současná rodinná situace byla v rámci rozhovoru zakreslena do níže uvedené rodinné mapy.

Obrázek č. 4: **Rodinná mapa - Eva**

Legenda:

□ muž

○ žena

⊗ zemřelý člen

==== manželství, kohabice

- - - - - rozvod, rozluka

— pokrevní vazby

Zdroj: Rozhovor s respondentem, vlastní zpracování

6.6.2 Etika v rámci výzkumné sondy

V rámci kvalitativního výzkumu, který se zaměřuje na vnitřní citění a prožívání je vždy nezbytně nutné zvolit citlivý přístup k respondentovi, při sběru informací si stanovit a ctít určité etické limity. Tato problematika se promítla do dvou odlišných úrovní.

První a současně lépe řešitelnou je úroveň, kterou lze charakterizovat jako poskytnutí dostatečných informací a zachování anonymity. Tuto problematiku jsem ošetřila v rámci přípravné fáze rozhovoru, kdy jsem poskytla komplexní informaci o podstatě studie, záměru, se kterým jsou data sbírána i způsobu jejich zpracování, včetně následné anonymizace jmen. V závěru jsem respondentům nabídla možnost seznámit se následně s výsledky studie.

Druhou, obtížněji zvladatelnou bylo udržení vedeného rozhovoru na, pro respondenta, přijatelné emoční úrovni. Jestliže Pelikán zdůrazňuje nezbytnost velkého respektu k intimitě lidského myšlení a citů zkoumaných osob (Pelikán, 2007: 35), platí toto varování pro rozhovor vedený laikem dvojnásobně. V rámci rozhovorů jsem měla maximální snahu o zachycení a eliminaci jakýchkoliv náznaků toho, že rozhovor se pro respondenta stává citově neúnosným. Tímto postupem jsem se sice vystavila možné ztrátě zajímavých dat, na druhé straně jsem alespoň částečně eliminovala riziko větší emoční reakce, pro jejíž zvládnutí nemám dostatečnou kvalifikaci. Uplatnění tohoto postupu považuji pro respondenta za ohleduplný a protektivní.

6.6.3 Technika sběru a analýza rozhovorů

Jak již bylo předestřeno, jako metoda sběru dat v rámci pilotní sondy byl zvolen rozhovor pomocí návodu. Při své práci s respondenty jsem nejprve krátce prezentovala téma a stručně objasnila svůj zájem o získání informací od vybraných účastníků, včetně vysvětlení k čemu budou data použita a jakým způsobem s nimi bude nakládáno. Následně jsem položila první otázku týkající se vzniku doplněné rodiny, která navodila spontánní popis respondentů. V průběhu jsem se snažila o pozvolné vkládání předpřipravených dotazů. V rámci zachování spontaneity bylo nutné jejich pořadí často operativně měnit podle vývoje rozhovoru tak, aby nedocházelo k násilným změnám tématu. Vyčerpání všech připravených okruhů dotazů jsem kontrolovala průběžně oproti seznamu otázek na záznamovém archu. V závěru rozhovoru jsem ponechala prostor pro externální otázky týkající se doplnění informací, vysvětlení případných nepochopení a také vlastním poznámkám respondentů.

V rámci kontaktu s oběma respondenty byl z každého vedeného rozhovoru pořízen audio záznam, zajištěn písemný informovaný souhlas a zjištěna celková rodinná situace, kterou jsem zaznamenala do rodinné mapy.

Po uskutečnění rozhovorů byl proveden převod zvukového záznamu formou techniky doslovné transkripce. Následně bylo možné přistoupit k analýze získaných dat. Ta byla provedena na základě metody zakotvené teorie (grounded theory), která je charakterizována jako „[...] *teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímne odvozena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýze těchto údajů.*“ (Strauss, Corbinová, 1999: 14) V rámci analýzy dat bylo nutné provést kódování, které slouží „*k rozkrytí dat směrem k jejich interpretaci, konceptualizaci a nové integraci.*“ (Hendl, 2005: 246) Analýza pomocí kódování se v zakotvené teorii skládá z otevřeného, axiálního a selektivního kódování. Otevřené kódování slouží ke klasifikaci a kategorizaci pojmů²⁶. Za úsek dat může být považováno například jednotlivé slovo, skupina slov či vět. Cílem kódování je tematické rozkrytí textu (Hendl, 2005: 247). Výsledkem této činnosti bylo určení několika kategorií údajů, které se v rozhovorech objevily. Zároveň v této fázi došlo z mé strany k první redukci dat, protože jsem se zaměřila na ty kódy, které se objevily u obou respondentů. V rámci analytického procesu jsem se následně snažila o identifikaci obecnějších kategorií a určení jejich vlastností. V návaznosti na otevřené kódování jsem se pokusila uvádět získané kategorie do vzájemných vztahů, odhalovat jejich kontext a rozlišit jejich významnost v rámci axiálního kódování, jehož hlavním úkolem je „[...] *hledat určité souvislosti, příčiny, stav a dynamiku jevu*“ (Zich, 2004: 113) Pokud bychom viděli otevřené kódování jako demontáž textu, pak by se o axiálním kódování dalo uvažovat jako o jeho přestavbě do nové podoby. Etapu otevřeného a axiálního kódování završuje přistoupení k závěrečnému stupni analýzy materiálu - selektivnímu kódování dat, které představuje integraci všech dosavadních zjištění. V jeho průběhu byla identifikována hlavní témata – vztahy, komunikace a bydlení v doplněné rodině. Rámcové výsledky byly zaznamenány do níže uvedených tabulek (tabulky číslo 3 - 5), které se staly základem pro tvorbu dotazníku.

²⁶ „Kód je symbol přiřazený k úseku dat tak, že ho klasifikuje nebo kategorizuje.“ (Hendl, 2005: 228)

Tabulka č. 3: **Vztahy v doplněné rodině – rámcová analýza**

VZTAHY V DOPLNĚNÉ RODINĚ		
Objektivní faktory	Subjektivní faktory	
	Pozitivně vnímáno	Negativně vnímáno
přítomnost nebiologického rodiče	důvěra	chladný vztah
přítomnost nebiologických sourozenců	otevřenost	konfliktní vztah
	přátelství	otevřené/skryté nepřátelství
vliv nebiologických prarodičů	podpora	manipulace
	péče	lhostejnost
Závěry využity při konstrukci dotazníku - oddíl A		

Zdroj: Rozhovory s respondenty, vlastní zpracování

Tabulka č. 4: **Bydlení v doplněné rodině – rámcová analýza**

BYDLENÍ		
Objektivní faktory	Subjektivní faktory	
	Pozitivně vnímáno	Negativně vnímáno
velikost bytu	pocit soukromí	pocit nadbytečnosti
osobní prostor	pocit bezpečí	pocit nepřijetí
celkové uspořádání	pocit domova	pocit "na návštěvě"
distribuce povinností		vnímání nespravedlnosti
možnost kontaktu s přáteli		nedostatek soukromí
Závěry využity při konstrukci dotazníku - oddíl B		

Zdroj: Rozhovory s respondenty, vlastní zpracování

Tabulka č. 5: **Komunikace v doplněné rodině – rámcová analýza**

KOMUNIKACE V DOPLNĚNÉ RODINĚ		
Objektivní faktory	Subjektivní faktory	
	Pozitivně vnímáno	Negativně vnímáno
komunikace nebiologického rodiče	otevřená komunikace	slovní konflikty
komunikace nebiologických sourozenců	přátelská komunikace	manipulace
	upřímná komunikace	ignorování
komunikace biologického rodiče	empatické naslouchání	
	trpělivé vysvětlování	
Závěry využity při konstrukci dotazníku - oddíl C		

Zdroj: Rozhovory s respondenty, vlastní zpracování

6.7 Dotazníkové šetření

K naplnění cíle této diplomové práce, kterým je zjištění existence/neexistence korelačního vztahu mezi spokojeností dospívajících s životem v doplněné rodině a jejich tendencí k zahájení samostatného života, jsem zvolila kvantitativní přístup, v jehož rámci byl jako nástroj ke sběru dat použit dotazník, který byl konstruován na základě provedené výzkumné sondy.

6.7.1 Metoda sběru dat

Za primární metodu sběru dat jsem zvolila dotazníkové šetření, které patří k nejpoužívanějším technikám sběru dat, a to i v oblasti zjišťování názorů a postojů k nejrozličnějším problémům. Mezi nesporné přednosti této techniky patří možnost získání velkého množství informací v krátkém časovém úseku a za relativně nízkých nákladů (Zich, 2004: 47) a zejména možnost plně kvantifikovat získaná data. Oproti tomu musíme vzít v úvahu i jisté limity a nevýhody tohoto druhu sběru dat, jako je například částečná povrchnost, určitá míra zobecnění pramenící zejména z vytrhování určitých faktů ze souvislostí. Na základě provedené pilotní sondy a s ohledem na cíl této diplomové práce jsem

sestavila jednoduchý dotazník, který se stal nástrojem pro vlastní sběr dat v kvantitativní části šetření.

Dotazník

Dotazník byl rozdělen na dvě základní části. První část (I.) je věnována základním osobním údajům o respondentovi: pohlaví, věk a vzdělání. Druhá část byla konstruována na základě provedené výzkumné sondy a je rozdělena do čtyř tematicky rozdílných oddílů mapujících vztahy (II. A), bydlení (II. B) a komunikaci (II. C) v doplněné rodině. V rámci přípravy otázek v oddílech II. A a II. C byla snaha o zajištění přibližné proporcionality tvrzení vztahujících se k aktérům či jevům – II. A: vztahy s nebiologickým rodičem: 4 otázky, vztahy s nebiologickými sourozenci: 4 otázky, ostatní: 2 otázky; II. C: komunikace s nebiologickým rodičem: 3 otázky, komunikace s nebiologickými sourozenci: 3 otázky, komunikace v obecné rovině: 4 otázky. V závěrečném oddíle (II. D) jsou mapovány aktuální tendence k případnému osamostatnění od doplněné rodiny. Tvrzení v tomto oddíle vychází z předpokladu, že naše pohnutky se promítají určitým způsobem do našeho jednání, tj. máme-li dostatečně silný motiv, máme zároveň tendenci jednat určitým způsobem.

První část dotazníku obsahuje dotazy na základní demografická data respondentů formou tří uzavřených otázek s plně uzavřeným výběrem. Část obsahující dotaz na pohlaví respondentů bude využita k třídění dat pro potřeby ověření hypotézy H_2 . Zbývající dva dotazy (věk a vzdělání respondenta) slouží k ověření, zda dotazovaný spadá do předem vymezených kritérií výběru.

Druhá část dotazníku obsahuje celkem 40 uzavřených otázek (deset pro každý oddíl A – D) formulovaných jako tvrzení a 1 doplňující uzavřenou otázku s polootevřeným výběrem. Hodnocení tvrzení vztahujících se k jednotlivým tématům je prováděno postojovou verbální škálou s jednotnou konstrukcí stupnice odpovědí vyjádřenou hodnotami: ano – spíše ano – spíše ne – ne. Stupnice byla odvozena od Likertovy škály, která se používá k určení míry souhlasu nebo nesouhlasu respondenta s určitým výrokem (Somr, 2007). V rámci stanovení škály byla záměrně vynechána střední neboli nulová varianta (např. nevím), a to z důvodu možné inklinace respondentů k takové zjednodušující volbě.

Otázky A 1 – 10, B 1 – 10, C 1 – 10, D 1 – 10 jsou určeny k ověření či vyvrácení hypotézy H_1 . Otázky jsou záměrně členěny do jednotlivých oddílů tak, aby mohlo dojít k statistickému porovnání významnosti jednotlivých komponent spokojenosti vzhledem k tendenci k osamostatnění, a tedy i k ověření či vyvrácení hypotézy H_3 .

6.7.2 Výzkumný soubor

Pro výběr výzkumného vzorku v rámci dotazníkového šetření platila kritéria uvedená v kapitole 6.5. Výzkumný soubor činilo celkem dvacet respondentů ve věku 19 – 22 let s ukončeným středoškolským nebo učňovským vzděláním. V tabulce číslo 6 jsou shrnuta všechna základní data o respondentech z dotazníkového šetření.

Tabulka č. 6: **Rekapitulace respondentů**

Respondent	Pohlaví		Věk		Vzdělání	
	dotazník	č.hodnota	dotazník	č.hodnota	dotazník	č.hodnota
1	žena	1	20	3	SŠ	4
2	žena	1	20	3	SŠ	4
3	žena	1	22	5	SŠ	4
4	žena	1	21	4	SOU s M	3
5	žena	1	20	3	SOU s M	3
6	žena	1	19	2	SOU	2
7	žena	1	21	4	SŠ	4
8	žena	1	21	4	SŠ	4
9	žena	1	22	5	SŠ	4
10	žena	1	22	5	SŠ	4
11	muž	2	19	2	SOU	2
12	muž	2	21	4	SOU s M	3
13	muž	2	22	5	SOU s M	3
14	muž	2	20	3	SOU	2
15	muž	2	21	4	SŠ	4
16	muž	2	22	5	SŠ	4
17	muž	2	22	5	SŠ	4
18	muž	2	20	3	SŠ	4
19	muž	2	21	4	SOU s M	3
20	muž	2	22	5	SOU s M	3

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Pohlaví respondentů

V rámci účelového vzorkování byl výzkumný soubor záměrně vybrán tak, aby měl přesné poměrné zastoupení mužů a žen (1:1). Dodržení tohoto pravidla v malém vzorku bylo nezbytné pro možnost ověření hypotézy H_2 – tedy tendenci k osamostatnění od doplněné rodiny v závislosti na pohlaví.

Věk respondentů

Věkové rozpětí respondentů se pohybovalo v rozmezí 19 – 22 let (šetření počítalo i s variantou 18 let, ale v tomto věku nebyl nalezen vhodný respondent, který by splňoval všechna kritéria). Věková struktura respondentů je následující (viz graf č. 3):

- 2 respondenti ve věku 19 let – tj. 10% z celkového počtu respondentů
- 5 respondentů ve věku 20 let – tj. 25% z celkového počtu respondentů
- 6 respondentů ve věku 21 let – tj. 30% z celkového počtu respondentů
- 7 respondentů ve věku 22 let – tj. 35% z celkového počtu respondentů

Ve vzorku tedy mírně převažovali respondenti v horní hranici věkového spektra (respondenti ve věku 21 a 22 let - 65%).

Graf č. 3: Věková struktura respondentů

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Vzdělání respondentů

Vybraní respondenti měli následující typy ukončeného vzdělání: střední odborné učiliště s výučním listem (učební obor), střední odborné učiliště s maturitou (učební obor + maturitní nastavba), střední školu s maturitou. Mezi respondenty nebyl nikdo s nedokončeným učňovským nebo středoškolským vzděláním. Vzdělanostní struktura respondentů je následující:

- 3 respondenti absolvovali střední odborné učiliště (SOU)
- 6 respondentů absolvovalo střední odborné učiliště a maturitní nastavbu (SOU s mat.)

- 11 respondentů absolvovalo střední školu (SŠ)

Z uvedených dat tak vyplývá, že ve vzdělanostní struktuře převažují respondenti, kteří dosáhli středního všeobecného nebo odborného vzdělání s maturitou (85%). Celková vzdělanostní struktura je zaznamenána v grafu č. 4.

Graf č. 4: Vzdělanostní struktura respondentů

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

6.7.3 Sběr dat

Sběr dat v rámci dotazníkového šetření probíhal v červnu 2015. Záznamové archy pro dotazníkové šetření byly vybraným respondentům distribuovány osobně. V rámci osobní distribuce byl domluven opět osobní zpětný odběr vyplněného dotazníku. Touto formou byla zajištěna nejen 100 % návratnost, ale i možnost prvotní kontroly úplnosti vyplnění dat.

V rámci osobního sběru jsem byla jedním respondentem upozorněna na nejednoznačnost otázek týkajících se vztahů s nebiologickým sourozencem. Určitý rozpor u respondenta vznikl tím, že má dva nebiologické sourozence a s každým z nich má zcela jiný vztah, který se částečně odráží v oblasti komunikace. V dotazníku pak volil možnosti odpovídající převažujícímu pocitu.

7. Analýza a interpretace získaných dat

Následující kapitola je věnována zpracování, analýze a interpretaci dat získaných v rámci dotazníkového šetření.

7.1 Způsob zpracování dotazníkového šetření

V první fázi zpracování byla provedena kontrola záznamových archů zaměřená na kompletnost – tedy vyplnění všech položek dotazníku. Po ověření úplnosti byly dotazníky roztříděny dle pohlaví dotazovaných, seřazeny a začíslovány pro další statistické zpracování. Pro odevzdané dotazníky mladých žen byla použita číselná řada 1 – 10, pro mladé muže pak navazující číselná řada 11 – 20.

Sebraná statistická data byla následně zpracovávána v programu MS Office – Excel 2013. Zpracování probíhalo následujícím způsobem:

1. krok – jednotlivé možnosti odpovědí v dotazníku byly převedeny na číselnou hodnotu.

Oddíl I.

Pohlaví	žena	muž
Číselná hodnota	1	2

Věk	18	19	20	21	22
Číselná hodnota	1	2	3	4	5

Vzdělání	Základní škola	SOU bez maturity	SOU s maturitou	Střední škola
Číselná hodnota	1	2	3	4

Oddíl II.

Hodnota škály	ano	spíše ano	spíše ne	ne
Číselná hodnota	1	2	3	4

2. krok – v programu Excel byly připraveny tabulky pro záznam jednotlivých odpovědí, a to následujícím způsobem:

- jedna souhrnná tabulka pro oddíl A – C: hodnocení všech komponent utvářejících celkovou spokojenost s životem v doplněné rodině; položky k potvrzení či vyvrácení hypotézy H_1
- dvě souhrnné tabulky pro oddíl A – C tříděné podle pohlaví respondenta: hodnocení všech komponent utvářejících celkovou spokojenost s životem v doplněné rodině v závislosti na klíči žena = 1, muž = 2; položky k potvrzení či vyvrácení hypotézy H_2
- pro každý oddíl A – D dotazníku zvlášť: vyhodnocení jednotlivých komponent spokojenosti s životem v doplněné rodině; položky k potvrzení či vyvrácení hypotézy H_3

3. krok – jednotlivé číselné položky odpovídající odpovědím respondentů byly přeneseny do připravených tabulek.

4. krok – sebraná data byla zpracována odpovídajícími matematickými postupy:

- byla vypočtena průměrná hodnota odpovědí v každém oddíle u jednotlivých respondentů – tj. koeficient respondenta
- byl vypočten průměr z koeficientů všech respondentů a tím získán koeficient daného jevu
- byly spočítány směrodatné odchylky pro každé jednotlivé tvrzení uvedené v dotazníku v oddílech II. A – II. D a následně zkontrolována relevantnost každého tvrzení
- byly spočítány směrodatné odchylky pro oddíly reprezentující konkrétní zkoumanou oblast
 - směrodatná odchylka pro oddíl „Vztahy v doplněné rodině“
 - směrodatná odchylka pro oddíl „Bydlení v doplněné rodině“
 - směrodatná odchylka pro oddíl „Komunikace v doplněné rodině“
 - směrodatná odchylka pro oddíl „Plánování samostatného bydlení“
- byly vypočítány korelační koeficienty pro zjištění vztahů mezi danými jevy
 - korelační koeficient pro zjištění vztahu mezi celkovou spokojeností reprezentovanou oddíly A – C a plánováním samostatného bydlení (oddíl D) – výpočet proveden pro všechny respondenty a následně pro muže a ženy zvlášť
 - korelační koeficient pro zjištění vztahu mezi spokojeností se vztahy v doplněné rodině (oddíl A) a plánováním samostatného bydlení (oddíl D)

- korelační koeficient pro zjištění vztahu mezi spokojeností s bydlením v doplněné rodině (oddíl B) a plánováním samostatného bydlení (oddíl D)
- korelační koeficient pro zjištění vztahu mezi spokojeností s komunikací v doplněné rodině (oddíl C) a plánováním samostatného bydlení (oddíl D)

7.2 Výsledky dotazníkového šetření

7.2.1 Plánování samostatného bydlení

Prvním vyhodnocovaným jevem bylo plánování samostatného bydlení reprezentované v dotazníkovém šetření oddílem D, otázkami 1 – 10. Koncepce otázek je založena na očekávatelném chování respondentů: plánuji osamostatnění (motiv) → hledám bydlení (určitý druh chování).

V rámci oddílu byly spočítány směrodatné odchylky pro jednotlivé otázky. Na základě porovnání směrodatných odchylek byla pro navazující výpočty korelačního koeficientu vyřazena otázka D 9 - „V dohledné době si plánuji podat inzerát za účelem nalezení pronájmu.“, jejíž hodnota průměrné odpovědi je 3,95 (19 respondentů uvedlo odpověď „ne“, 1 „spíše ne“ (směrodatná odchylka s hodnotou 0,218 se velmi výrazně lišila od ostatních). Dotaz na podávání inzerce se tak ukázal jako irelevantní. Příčinou je pravděpodobně fakt, že dnešní elektronické zdroje poskytují dostatek nabízené inzerce volného bydlení. Vlastní iniciativa se tedy týká spíše vyhledávání v existující nabídce, než podávání svého inzerátu, na které jsem se dotazovala.

Koeficient určující tendenci osamostatnit se byl následně stanoven pomocí otázek D1 – D8 a D10 a byl vypočítán jako průměrná hodnota všech průměrných koeficientů jednotlivých respondentů (viz příloha č. 4). Výsledný koeficient je zaznamenán do tabulky č. 7.

Tabulka č. 7: Výsledný koeficient tendence k osamostatnění

Koeficient daného jevu	2,18333
Směrodatná odchylka	0,73642

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledného koeficientu daného jevu je patrné, že většina odpovědí respondentů se pohybovala v pásmu průměru. Směrodatná odchylka nám dokládá, že většina koeficientů jednotlivých respondentů se od střední hodnoty odchyluje o méně než jeden v obou směrech.

Výsledné hodnoty oddílu D byly použity pro následné výpočty korelačních koeficientů mezi zkoumanými jevy.

7.2.2 Spokojenost dospívajícího a tendence k osamostatnění

Hypotéza H₁: Čím větší je nespokojenost dospívajícího s životem v doplněné rodině, tím vyšší bude jeho tendence k osamostatnění.

Celková spokojenost dospívajícího se životem v doplněné rodině je v dotazníku koncipována jako souhrn spokojeností s jednotlivými významnými oblastmi rodinného života, které jsou v dotazníku reprezentovány oddíly A (otázky 1 – 10) – Vztahy v doplněné rodině, B (otázky 1 – 10) – Bydlení v doplněné rodině a C (otázky 1 – 10) – Komunikace v doplněné rodině.

Koeficient určující celkovou spokojenost dospívajícího byl následně stanoven pomocí otázek A1 – A10, B1 – B10 a C1 – C10 a byl vypočítán jako průměrná hodnota všech průměrných koeficientů jednotlivých respondentů (viz příloha č. 5). Výsledný koeficient je zaznamenán do tabulky č. 8.

Tabulka č. 8: **Výsledný koeficient spokojenosti dospívajícího**

Koeficient daného jevu	2,55833
Směrodatná odchylka	0,36649

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledného koeficientu daného jevu je patrné, že většina odpovědí respondentů se pohybovala v pásmu průměru. Směrodatná odchylka nám dokládá, že většina koeficientů jednotlivých respondentů se od střední hodnoty odchyluje o méně než jeden v obou směrech.

Z výsledných hodnot koeficientu celkové spokojenosti (oddíl A, B, C) a hodnot koeficientu tendence k osamostatnění (oddíl D) byl vypočítán korelační vztah obou proměnných (tabulka č. 9).

Tabulka č. 9: **Korelační koeficient spokojenosti dospívajícího a tendence k osamostatnění**

Koeficient celkové spokojenosti (A-C)	Koeficient tendence k osamostatnění (D)	Korelační koeficient
2,55833	2,18333	-0,9130773

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledků uvedených v tabulce 9 vyplývá, že pro tento případ hodnota korelačního koeficientu nabývá hodnotu záporné korelace ($r = -0,913$). V případě záporné korelace hodnota jedné proměnné stoupá a druhé klesá. Na daném vzorku respondentů se tedy prokázala nepřímá lineární závislost mezi příslušnými jevy. S klesající spokojeností dospívajícího stoupá tendence k jeho osamostatnění od doplněné rodiny.

K ověření závěru byl proveden test významnosti korelačního koeficientu. V rámci tohoto testu byla porovnána absolutní hodnota zjištěného korelačního koeficientu $|r|$ s kritickou hodnotou korelačního koeficientu (r_k) pro hladiny významnosti α 0,05 a 0,01²⁷ a pro počet měření n (v našem případě $n=20$). Absolutní hodnota korelačního koeficientu $|r| = 0,9130773$. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro α 0,05 = 0,4438. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro α 0,01 = 0,5614. Z uvedených výsledků je patrné, že absolutní hodnota zjištěného korelačního koeficientu $|r|$ je výrazně vyšší než kritická hodnota korelačního koeficientu r_k a to na obou hladinách statistické významnosti. Provedeným testem se tak podařilo prokázat těsná závislost mezi jevy ($|r|$ se blíží k 1).

7.2.3 Gendrové rozdíly v tendenci k osamostatnění

Hypotéza H₂: Tendence k osamostatnění není u dospívajících opačného pohlaví při shodné míře spokojenosti s životem v doplněné rodině shodná.

Pro zjištění existence souvislosti mezi tendencí k osamostatnění v závislosti na spokojenosti s životem v doplněné rodině a pohlavím respondentů byly opět využity oddíly A

²⁷ Tabulka kritických hodnot pro korelační koeficient je uvedena v příloze č. 9

(otázky 1 – 10), B (otázky 1 – 10) a C (otázky 1 – 10). Data získaná z odpovědí na jednotlivé otázky již byla zpracována v předchozím oddíle 7.2.2, použitá tabulka byla modifikována na dva soubory dat seříděné v závislosti na pohlaví respondenta.

Koeficient určující celkovou spokojenost dospívajícího byl následně stanoven pomocí otázek A1 – A10, B1 – B10 a C1 – C10 a byl vypočítán jako průměrná hodnota všech průměrných koeficientů jednotlivých respondentů (viz příloha č. 6) pro muže a ženy zvlášť tak, aby mohlo následně dojít k porovnání výsledků obou skupin. Výsledné koeficienty jsou zaznamenány do tabulky č. 10.

Tabulka č. 10: **Výsledný koeficient spokojenosti dospívajících mužů a žen**

	muži	ženy
Koeficient daného jevu	2,49	2,62666
Směrodatná odchylka	0,37209	0,34762

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledných koeficientů daného jevu je patrné, že většina odpovědí respondentů se pohybovala v pásmu průměru. Směrodatná odchylka nám dokládá, že většina koeficientů jednotlivých respondentů se od střední hodnoty odchyluje o méně než jeden v obou směrech.

Na základě získaných hodnot koeficientů spokojenosti dospívajících mužů a žen (viz. tabulka č. 10) můžeme konstatovat, že v daném vzorku jsou ženy nepatrně nespokojenější, než muži. Výsledný rozdíl hodnot (0,14) nelze považovat za statisticky významný.

Z výsledných hodnot koeficientů celkové spokojenosti mužů (oddíl A, B, C - muži) a hodnot koeficientu tendence k osamostatnění mužů (oddíl D muži – příloha č. 7) byl vypočítán korelační koeficient obou proměnných (tabulka č. 11). Následně byla stejná operace provedena pro hodnoty odpovídající respondentkám šetření – ženám (oddíl D ženy – příloha č. 7). Výsledný korelační koeficient je uveden v tabulce č. 12.

Tabulka č. 11: **Korelační koeficient spokojenosti dospívajících mužů a jejich tendence k osamostatnění**

Koeficient celkové spokojenosti mužů (A-C)	Koeficient tendence k osamostatnění mužů(D)	Korelační koeficient
2,49	2,36667	-0,9077745

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledků uvedených v tabulce 11 vyplývá, že v tomto případě hodnota korelačního koeficientu nabývá opět hodnotu záporné korelace ($r_m = -0,908$). V případě záporné korelace hodnota jedné proměnné stoupá a druhé klesá. Na daném vzorku respondentů - mužů se tedy prokázala nepřímá lineární závislost mezi příslušnými jevy. S klesající spokojeností dospívajících mužů stoupá tendence k jejich osamostatnění od doplněné rodiny.

K ověření závěru byl proveden test významnosti korelačního koeficientu. V rámci tohoto testu byla porovnána absolutní hodnota zjištěného korelačního koeficientu $|r|$ s kritickou hodnotou korelačního koeficientu (r_k) pro hladiny významnosti $\alpha 0,05$ a $0,01$ ²⁸ a pro počet měření n (v našem případě $n=10$). Absolutní hodnota korelačního koeficientu $|r| = 0,9077745$. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro $\alpha 0,05 = 0,6319$. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro $\alpha 0,01 = 0,7646$. Z uvedených výsledků je patrné, že absolutní hodnota zjištěného korelačního koeficientu $|r|$ je vyšší než kritická hodnota korelačního koeficientu r_k a to na obou hladinách statistické významnosti. Provedeným testem se tak podařila prokázat těsná závislost mezi jevy ($|r|$ se blíží k 1).

Tabulka č. 12: **Korelační koeficient spokojenosti dospívajících žen a jejich tendence k osamostatnění**

Koeficient celkové spokojenosti žen(A-C)	Koeficient tendence k osamostatnění žen(D)	Korelační koeficient
2,62666	2	-0,9189205

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledků uvedených v tabulce 12 vyplývá, že v tomto případě hodnota korelačního koeficientu nabývá opět hodnotu záporné korelace ($r_z = -0,919$). V případě záporné korelace

²⁸ Tabulka kritických hodnot pro korelační koeficient je uvedena v příloze č. 9

hodnota jedné proměnné stoupá a druhé klesá. Na daném vzorku respondentek – žen se tedy prokázala nepřímá lineární závislost mezi příslušnými jevy. S klesající spokojeností dospívajících žen stoupá tendence k jejich osamostatnění od doplněné rodiny.

K ověření závěru byl proveden test významnosti korelačního koeficientu. V rámci tohoto testu byla porovnána absolutní hodnota zjištěného korelačního koeficientu $|r|$ s kritickou hodnotou korelačního koeficientu (r_k) pro hladiny významnosti α 0,05 a 0,01²⁹ a pro počet měření n (v našem případě $n=10$). Absolutní hodnota korelačního koeficientu $|r| = 0,9189205$. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro α 0,05 = 0,6319. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro α 0,01 = 0,7646. Z uvedených výsledků je patrné, že absolutní hodnota zjištěného korelačního koeficientu $|r|$ je vyšší než kritická hodnota korelačního koeficientu r_k a to na obou hladinách statistické významnosti. Provedeným testem se tak podařilo prokázat těsná závislost mezi jevy ($|r|$ se blíží k 1).

Z porovnání výsledných korelačních koeficientů vztahu mezi spokojeností dospívajících mužů a žen v doplněné rodině a jejich tendencí k osamostatnění můžeme konstatovat, že rozdíl ve výsledných hodnotách (muži: $r_m = -0,908$; ženy: $r_z = -0,919$) je statisticky zanedbatelný. Výsledný rozdíl hodnot (0,011) je natolik nepatrný, že lze tvrdit, že na daném vzorku respondentů se neprokázala závislost tendence k osamostatnění přibližně stejně spokojených dospívajících na pohlaví respondentů.

7.2.4 Komponenty spokojenosti dospívajícího a tendence k osamostatnění

Hypotéza H₃: Vliv vybraných komponent spokojenosti (vztahy, bydlení a komunikace v doplněné rodině) na tendenci osamostatnit se není stejný.

Pro zjištění existence souvislosti mezi tendencí k osamostatnění v závislosti na spokojenosti s jednotlivými významnými oblastmi života v doplněné rodině respondentů byly opět využity jednotlivé oddíly dotazníku reprezentující konkrétní komponenty spokojenosti: oddíl A – Vztahy v doplněné rodině, oddíl B – Bydlení v doplněné rodině a oddíl C – Komunikace v doplněné rodině.

Koeficienty určující spokojenost dospívajícího s jednotlivými zkoumanými oblastmi byly následně stanoveny pomocí otázek A1 – A10 pro oblast vztahů, B1 – B10 pro oblast bydlení a

²⁹ Tabulka kritických hodnot pro korelační koeficient je uvedena v příloze č. 9

C1 – C10 pro oblast komunikace a byly vypočítány jako průměrná hodnota všech průměrných koeficientů jednotlivých respondentů pro danou oblast (přílohy č. 8, 9 a 10). Výsledné koeficienty jsou zaznamenány do tabulky č. 13.

Tabulka č. 13: **Výsledné koeficienty spokojenosti dospívajících se vztahy, bydlením a komunikací v doplněné rodině**

	vztahy v doplněné rodině	bydlení v doplněné rodině	komunikace v doplněné rodině
Koeficient daného jevu	2,78	2,3	2,6
Směrodatná odchylka	0,63844	0,42661	0,31145

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledných koeficientů jednotlivých komponent spokojenosti je patrné, že většina odpovědí respondentů se v jednotlivých oddílech pohybovala v pásmu průměru. Směrodatné odchylky nám dokládají, že většina koeficientů jednotlivých respondentů se od střední hodnoty ve všech třech případech odchylují o méně než jeden v obou směrech.

Z výsledných hodnot koeficientů spokojenosti pro jednotlivé oblasti rodinného života (oddíl A, B, C) a hodnoty koeficientu tendence k osamostatnění (oddíl D) byly postupně vypočítány korelační koeficienty relevantních proměnných (tabulka č. 14).

Tabulka č. 14: **Korelační koeficienty spokojenosti dospívajících se vztahy, bydlením, komunikací v doplněné rodině a tendencí k osamostatnění**

Koeficient spokojenosti se vztahy (A)	Koeficient tendence k osamostatnění (D)	Korelační koeficient (r_1)
2,78	2,18333	-0,804
Koeficient spokojenosti s bydlením (B)	Koeficient tendence k osamostatnění (D)	Korelační koeficient (r_2)
2,3	2,18333	-0,6737
Koeficient spokojenosti s komunikací (C)	Koeficient tendence k osamostatnění (D)	Korelační koeficient (r_3)
2,6	2,18333	-0,7678

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní zpracování

Z výsledků uvedených v tabulce 14 vyplývá, že v tomto případě opět všechny hodnoty korelačních koeficientů pro jednotlivé oblasti nabyly hodnot záporných korelací:

- spokojenost se vztahy v doplněné rodině/tendence k osamostatnění $r_1 = -0,8040$
- spokojenost s bydlením v doplněné rodině/tendence k osamostatnění $r_2 = -0,6737$
- spokojenost s komunikací v doplněné rodině/tendence k osamostatnění $r_3 = -0,7678$

V případě záporné korelace hodnota jedné proměnné stoupá a druhé klesá. Na daném vzorku respondentů se tedy prokázala nepřímá lineární závislost mezi příslušnými jevy. S klesající spokojeností s významnými oblastmi života v doplněné rodině dospívajících stoupá tendence k jejich osamostatnění od doplněné rodiny.

K ověření závěru byl proveden test významnosti korelačních koeficientů daných jevů. V rámci tohoto testu byly porovnány absolutní hodnoty zjištěných korelačních koeficientů $|r|$ s kritickou hodnotou korelačního koeficientu (r_k) pro hladiny významnosti α 0,05 a 0,01³⁰ a pro počet měření n (v našem případě $n=20$). Absolutní hodnota korelačního koeficientu $|r_1| = 0,8040$; $|r_2| = 0,6737$; $|r_3| = 0,7678$. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro α 0,05 = 0,4438. Kritická hodnota korelačního koeficientu r_k pro α 0,01 = 0,5614. Z uvedených výsledků je patrné, že absolutní hodnoty všech zjištěných korelačních koeficientů ($|r_1|$, $|r_2|$, $|r_3|$) je vyšší než kritická hodnota korelačního koeficientu r_k a to na obou hladinách statistické významnosti. Provedeným testem se tak podařilo prokázat závislost mezi jevy ($|r_1|$, $|r_2|$, $|r_3|$ se blíží k 1).

Z porovnání výsledných korelačních koeficientů jednotlivých komponent spokojenosti a tendencí k osamostatnění můžeme konstatovat, že existuje rozdíl ve výsledných hodnotách. Tento rozdíl není signifikantní, ale není ani zcela bezvýznamný. Srovnáním výsledků můžeme stanovit pořadí významnosti jednotlivých komponent na tendenci k osamostatnění:

1. Vztahy v doplněné rodině
2. Komunikace v doplněné rodině
3. Bydlení v doplněné rodině

Ze získaných hodnot vyplývá, že nejvýznamnější je rozdíl mezi vlivem vztahů a vlivem bydlení ($r_1 - r_2 = 0,1303$). Méně význačný je pak rozdíl mezi vlivem komunikace a bydlením ($r_3 - r_2 = 0,0941$). Rozdíl mezi vlivem vztahů a komunikace je nepatrný ($r_1 - r_3 = 0,0362$) a můžeme jej označit za statisticky nevýznamný.

³⁰ Tabulka kritických hodnot pro korelační koeficient je uvedena v příloze č. 9

7.3 Závěrečné shrnutí a vyhodnocení hypotéz

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit a ověřit pomocí relevantních statistických metod na vybraném vzorku respondentů, zda existuje vztah mezi subjektivně prožívanou spokojeností dospívajícího se životem v doplněné rodině a motivací začít žít samostatně vyjádřenou zejména tendencí zajistit si v období dospívání vlastní bydlení. Tento hlavní cíl byl doplněn dvěma dílčími cíli – zjistit, zda se tendence osamostatnit liší v závislosti na pohlaví respondenta a provést srovnání statistické významnosti vlivu jednotlivých komponent spokojenosti na tendenci osamostatnit se. V návaznosti na stanovené cíle byly formulovány hypotézy, jejichž vyhodnocením se věnuji v následujícím textu.

Hypotéza H₁: Čím větší je nespokojenost dospívajícího s životem v doplněné rodině, tím vyšší bude jeho tendence k osamostatnění.

Z provedeného dotazníkového šetření a následné korelační analýzy vyplývá, že mezi celkovou spokojeností dospívajícího reprezentovanou jako výslednou spokojeností s jednotlivými významnými oblastmi rodinného života a tendencí k osamostatnění existuje korelační vztah. Korelační koeficient v tomto případě nabyl hodnotu záporné korelace ($r = -0,913$), kdy $r < 0$. Na daném vzorku respondentů se tedy prokázala nepřímá lineární závislost mezi sledovanými jevy. Následné provedení testu významnosti korelačního koeficientu mezi nimi potvrdilo existenci korelačního vztahu a prokázalo existenci těsné závislosti ($|r|$ se blíží k 1). Ze získaných dat tedy můžeme usuzovat, že s klesající spokojeností dospívajících v našem vzorku stoupá tendence k jejich osamostatnění od doplněné rodiny.

Ze zjištěných výsledků tedy můžeme konstatovat, že pro námi zkoumaný vzorek respondentů potvrzujeme hypotézu H₁.

Hypotéza H₂: Tendence k osamostatnění není u dospívajících opačného pohlaví při shodné míře spokojenosti s životem v doplněné rodině shodná.

Pro ověření hypotézy H₂ byl použit stejný postup jako při ověřování H₁ s tím, že zkoumaný soubor dat byl ale nejprve seříděn podle nominálních dat – pohlaví respondentů na dva stejně velké soubory, a to pro obě proměnné (spokojenost – oddíl A-C; tendence k osamostatnění –

oddíl D). Z provedené korelační analýzy vyplývá, že mezi celkovou spokojeností dospívajících mužů i žen (počítáno samostatně) reprezentovanou jako výslednou spokojeností s jednotlivými významnými oblastmi rodinného života a tendencí obou skupin k osamostatnění existuje korelační vztah. Korelační koeficient u zkoumané skupiny mužů v tomto případě nabyl hodnotu záporné korelace ($r_m = -0,908$), kdy $r < 0$. Na daném vzorku respondentů - mužů se tedy prokázala nepřímá lineární závislost mezi sledovanými jevy. Korelační koeficient u zkoumané skupiny žen nabyl hodnotu záporné korelace ($r_z = -0,919$), kdy $r < 0$. Na daném vzorku respondentů - žen se tedy také prokázala nepřímá lineární závislost mezi sledovanými jevy. Následné provedení testů významnosti získaných korelačních koeficientů mezi sledovanými jevy pro jednotlivé skupiny potvrdilo existenci korelačního vztahu a prokázalo existenci těsné závislosti ($|r|$ se blíží k 1).

Z matematického porovnání výsledných korelačních koeficientů vztahu mezi spokojeností dospívajících mužů a žen v doplněné rodině a jejich tendencí k osamostatnění můžeme konstatovat, že rozdíl ve výsledných hodnotách (muži: $r_m = -0,908$; ženy: $r_z = -0,919$) je statisticky zanedbatelný. Výsledný rozdíl hodnot (0,011) je natolik nepatrný, že lze tvrdit, že na daném vzorku respondentů se neprokázala závislost tendence k osamostatnění přibližně stejně spokojených dospívajících na pohlaví respondentů.

Výsledky šetření nepotvrdily rozdíl v tendenci k osamostatnění u mužů a žen. Hypotézu H2 musíme tedy na základě zjištěných výsledků pro námi zkoumaný vzorek zamítnout.

Hypotéza H₃: Vliv vybraných komponent spokojenosti (vztahy v doplněné rodině, komunikace v doplněné rodině a bydlení) na tendenci osamostatnit se není stejný.

Pro ověření hypotézy H₃ byly použity obdobné postupy jako u předchozích hypotéz. Abychom mohli prověřit vztah jednotlivých komponent spokojenosti s tendencí osamostatnit se, bylo nezbytné posuzovat každý oddíl (A – vztahy, B – bydlení, C – komunikace) dotazníku samostatně a provádět také samostatné výpočty korelačního koeficientu pro jednotlivé související oddíly (A:D; B:D; C:D). Korelační koeficienty u zkoumané skupiny dospívajících pro jednotlivé komponenty spokojenosti nabyly ve všech třech případech hodnotu záporných korelací, kdy $r < 0$:

- spokojenost se vztahy v doplněné rodině/tendence k osamostatnění $r_1 = -0,8040$
- spokojenost s bydlením v doplněné rodině/tendence k osamostatnění $r_2 = -0,6737$
- spokojenost s komunikací v doplněné rodině/tendence k osamostatnění $r_3 = -0,7678$

U daného vzorku respondentů se tedy také prokázala nepřímá lineární závislost mezi sledovanými jevy. Následné provedení testů významnosti získaných korelačních koeficientů mezi sledovanými jevy pro jednotlivé oddíly potvrdilo existenci korelačního vztahu a prokázalo existenci těsné závislosti ($|r_1|$, $|r_2|$, $|r_3|$ se blíží k 1).

Z porovnání výsledných korelačních koeficientů jednotlivých komponent spokojenosti a tendencí k osamostatnění můžeme konstatovat, že existuje jistý rozdíl ve výsledných hodnotách. Tento rozdíl ovšem není zcela signifikantní. Srovnáním výsledků můžeme stanovit pořadí významnosti (dle těsnosti) jednotlivých komponent na tendenci k osamostatnění. Z tohoto srovnání je patrné, že nejvýznamnější těsnost vztahu je mezi vztahy v doplněné rodině a tendencí k osamostatnění, méně těsný je vztah mezi komunikací v doplněné rodině a tendencí k osamostatnění. Nejmenší těsnost vztahu vykazuje vztah bydlení a tendence k osamostatnění.

Ze získaných hodnot vyplývá, že nejvýznamnější rozdíl můžeme sledovat mezi vlivem vztahů a vlivem bydlení ($r_1 - r_2 = 0,1303$). Za méně význačný je pak rozdíl mezi vlivem komunikace a bydlením ($r_3 - r_2 = 0,0941$). Rozdíl mezi vlivem vztahů a komunikace je nepatrný ($r_1 - r_3 = 0,0362$) a můžeme jej označit za statisticky nevýznamný.

Z uvedených měření můžeme konstatovat, že u zkoumaného vzorku respondentů není vliv jednotlivých komponent spokojenosti na tendenci osamostatnit se zcela stejný. Větší vliv má na tuto tendenci hodnocení spokojenosti se vztahy a komunikací v doplněné rodině než hodnocení spokojenosti s bydlením v doplněné rodině. Můžeme tedy usuzovat, že spokojenost s kvalitou vztahů a komunikace je pro dospívajícího důležitější, než spokojenost s bydlením.

Ze zjištěných výsledků tedy můžeme konstatovat, že pro námi zkoumaný vzorek respondentů se hypotéza H_3 potvrdila.

8. Diskuze

Obyčejně by se dalo říci, že každé výzkumné šetření má své limity. Ráda bych se v této kapitole věnovala těm, kterých jsem si s odstupem času ve své práci vědoma a pokusila se o krátké kritické zhodnocení.

8.1 Výzkumné šetření

Pro svůj výzkumný záměr jsem zvolila kvantitativní metodu – dotazníkové šetření. Tato metoda se vzhledem k stanoveným cílům zdála jako optimální nástroj. Samotná konstrukce dotazníku se ukázala jako těžký úkol s řadou úskalí.

Základem pro tvorbu dotazníku byla výzkumná sonda provedená formou rozhovorů se dvěma respondenty, kteří odpovídali kritériím výběru. Prvním problémem, kterého jsem si byla vědoma již při jeho přípravě, byla problematika redukce dat. Pro konstrukci dotazníku byla použita výhradně témata, která se objevila u obou dvou respondentů výzkumné sondy. Do dotazníku tak nebyly například řazeny otázky týkající se oblasti vztahů s prarodiči. Stejně tak počet respondentů sondy může být sám o sobě problematický, protože v žádném případě není zárukou saturace zkoumaných jevů. Je tedy pravděpodobné, že pro komplexnější pohled bychom museli provést rozsáhlejší mapování možných témat vztahujících se ke spokojenosti dospívajícího v doplněné rodině.

Jako druhý problém s odstupem času vnímám určitou nepropracovanost týkající se vztahů a komunikace s nebiologickým sourozencem/sourozenci. V dotazníku jsem nezohlednila možnou bohatost variant doplněných rodin a otázky týkající se této oblasti tudíž nemusí na všechny respondenty působit zcela jednoznačně. Ad jedna jsem nevzala v potaz, že respondent může mít více nebiologických sourozenců a ke každému může mít zcela odlišný vztah (na tento nedostatek jsem byla upozorněna v průběhu šetření jedním z respondentů). Ad dva, na základě této chyby jsem zpětně revidovala některé úvahy a došla jsem k závěru, že mohlo dojít v souvislosti se sourozenci ještě k jednomu zkreslení. Mezi respondenty mohli být jedinci s polorodými sourozenci a je samostatnou otázkou, jak jsou takoví sourozenci vnímání – zda jako vlastní, nebo spíše nevlastní, kam by je sami respondenti řadili a jaké vztahy by s nimi měli.

Asi jako poslední zdroj možného zkreslení může působit fakt, že jsem u respondentů nezjišťovala délku trvání soužití v doplněné rodině. Mohla jsem pravděpodobně náhled

doplnit o další potenciální vliv – například zda je spokojenost dospívajícího v doplněné rodině vyšší v závislosti na délce trvání tohoto rodinného systému.

8.2 Výsledky šetření

V rámci teoretického zkoumání se mi nepodařilo nalézt výzkumné šetření, které by se tak úzce zaměřovalo na spokojenost dospívajících se životem v doplněné rodině. Proto se pokusím spíše zhodnotit, jak dalece dosažené výsledky korespondují s obecnějšími teoriemi, či výzkumy.

Provedené šetření z mého pohledu plně potvrdilo vliv sociálního prostředí, tedy i doplněné rodiny, na spokojenost jedince, který je do něj zasazen. Výsledky korespondují s vícedimenzionálními teoriemi osobní pohody, které vliv prostředí řadí mezi důležité determinanty životní spokojenosti. Tento pohled nachází oporu i u mnoha odborných autorů, kteří nastínili kvalitativní charakteristiky, pro dospívajícího, vhodného prostředí³¹.

S rodinným prostředím úzce souvisí i otázka "pocitu domova", na který jsem se v rámci šetření dotazovala. Ten je často charakterizován jako místo, kde se cítíme sami sebou, kde je nám dobře s lidmi, s nimiž se máme rádi a kteří nám poskytují při dlouhodobém vzájemném kontaktu pocity jistoty, bezpečí a klidu. (Střelec a kol., 1992) Z tohoto pohledu se zaměření našeho šetření jeví jako zcela relevantní k dané problematice, neboť je zejména postaveno na zjišťování kvality vztahů dospívajícího s lidmi, kteří rodinné prostředí utvářejí.

Spokojenost s rodinným prostředím není dána pouze kvalitou vztahů s osobami, které ho utvářejí, ale také s objektivními podmínkami bydlení, ve kterém se všechny interakce odehrávají. Dle některých autorů má na atmosféru rodinného prostředí značný význam i velikost bytu (např. Prchal, 1988). Tento aspekt může být obzvlášť u dospívajících nezanedbatelný, protože pro období, kterým procházejí, je přirozená zvýšená potřeba soukromí. Prostorově nevyhovující byt tak může být zdrojem zbytečných třenic, rozbrojů nebo stálého napětí. Stejný autor ovšem také konstatuje, že ani největší byt není zárukou zdravých lidských vztahů a ideálního rodinného prostředí. (Prchal, 1988) Kvalita bydlení se tak jeví jako částečně ambivalentní. Tato dvojznačnost se projevila i v našem šetření, kdy spokojenost s bydlením měla těsný vztah s tendencí k osamostatnění, zároveň se však jevila jako méně podstatná než vztahy a komunikace v doplněné rodině.

³¹ například: Satirová, 2006; Macek a kol., 2007

Větší pozornost by si z pohledu dalšího výzkumu zasloužila komunikace v doplněných rodinách, a to zejména z pohledu dětí³². Z výzkumné sondy, kterou jsem prováděla, bylo patrné, že kvalita komunikace a její obsahy jsou pro citlivé období dospívání velmi palčivým tématem. Další zajímavé směřování spatřuji i v hlubším pochopení vztahů mezi dětmi v doplněných rodinách, které po provedeném šetření zdaleka nevidím tak optimisticky jako někteří odborníci³³.

³² Ke komunikaci dospělých párů v doplněných rodinách šetření existují – např. HALFORD, K.; NICHOLSON, J.; SANDERS, M. (2007). Couple communication in stepfamilies

³³ Matějček, Dytrych, 1994

9. Závěr

Tato práce si kladla za cíl pochopit a přiblížit vztah mezi rodinným prostředím a osamostatněním v procesu dospívání a zmapovat aspekty, které mají vliv na pocit spokojenosti dospívajícího s životem v doplněné rodině.

V teoretické části se podařilo shrnout poznatky týkající se doplněné rodiny a dospívání jako samostatného životního období. Navazující kapitoly pak přinášejí základní poznatky týkající se konceptu životní spokojenosti a úvahu o správném načasování odchodu z domova v kontextu jedince zráním, nespokojenosti jako motivu ke změně a možných důsledcích předčasného osamostatnění.

Doplněná rodina je relativně novým a přesto společensky velmi frekventovaným jevem. Lze ji charakterizovat jako společenství manželského či nesezdaného páru dospělých jedinců a nejméně jednoho dítěte žijící s nimi ve společné domácnosti, přičemž platí, že jeden dospělý je biologickým rodičem dítěte a druhý nikoliv. Terminologie týkající se tohoto jevu trpí problémem nejednotnosti. Přesto si termín *doplněná rodina* postupně vydobývá své místo a v praxi i odborné literatuře nahrazuje často užívaný termín nevlastní rodina, který je zatížen negativní konotací, která devaluje hodnotu druhých a dalších rodin, jako něčeho ne zcela hodnotného. Z dosavadních poznatků o doplněných rodinách můžeme konstatovat, že se jedná o složitý a křehký systém, který často trpí nestabilitou vedoucí až k jejímu rozpadu. Od svého vzniku se potýká s mnoha problémy, které se dotýkají zejména vysoké složitosti vztahových sítí, nedostatečné institucionalizace, otázkami biologického a psychologického rodičovství až po problémy v oblasti komunikace. Přesto všechno doplněná rodina může být a měla by být hodnotnou formou rodinného života, která bude všem svým členům a zejména pak dětem všech věkových kategorií hodnotným, podporujícím a emočně stabilním prostředím.

Období dospívání jako samostatné vývojové etapy se vyčlenilo v několika posledních desetiletích a je výrazně sociokulturně podmíněno. Toto období je v odborné literatuře terminologicky i časově nejednotně definované. Z hlediska pojmosloví se nejčastěji setkáváme s termíny časná, mladá, prozatímní či vynořující se dospělost. Z hlediska chronologického vymezení pak můžeme u různých autorů najít časový interval pohybující se od 18 do 32 let. Obecně lze shrnout, že období dospívání je dnes chápáno jako tranzitní období mezi adolescencí a plnou dospělostí, ve kterém by mělo docházet k psychosociálnímu zrání jedince. Z pohledu dospívajících se pak jedná o období, které otvírá řadu pozitivně

vnímaných možností, ale také období, které přináší řadu závazků a povinností. Právě pro tyto rozpory bývá toto období dospívajícími často ambivalentně vnímáno.

V empirické části práce jsme se prostřednictvím dotazníkového šetření snažili najít odpovědi na to, zda je tendence k osamostatnění u dospívajících ovlivňována spokojeností s životem v doplněné rodině, zda má tato tendence rozdílný charakter u mužů a žen a jestli mají některé aspekty života rodinného života na tuto tendenci větší vliv než jiné. V rámci dotazníku se respondenti vyjadřovali k výroky rozděleným do čtyř základních skupin, které mapovaly spokojenost v oblasti vztahů, bydlení a komunikace v rámci respondentovi doplněné rodiny a samostatně také tendenci k osamostatnění. Domnívám se, že provedené šetření přineslo odpovědi na všechny uvedené výzkumné otázky.

Provedení šetření a následné statistické zpracování potvrdilo u daného vzorku respondentů těsnou závislost mezi pociťovanou spokojeností a tendencí osamostatnit se. Ze získaných dat lze usuzovat, že s klesající spokojeností dospívajících stoupá tendence k jejich osamostatnění od doplněné rodiny.

Oproti tomu se nepodařilo prokázat, že by se tendence k osamostatnění při přibližně shodné míře spokojenosti lišila v závislosti na pohlaví respondentů. Závislost mezi spokojeností a tendencí osamostatnit se byla prokázána v obou skupinách. Nicméně z porovnání výsledků obou skupin vyplývá, že v této tendenci je statisticky zanedbatelný rozdíl. Na základě získaných výsledků tedy můžeme tvrdit, že míra tendence k osamostatnění se v závislosti na pohlaví dospívajícího nemění a vztah: nespokojenost (motiv) → osamostatnění (jednání), je pro obě skupiny přibližně stejný.

Poslední fáze šetření byla zaměřena na zkoumání vlivu jednotlivých komponent spokojenosti, na které jsme se v průběhu šetření dotazovali. V rámci dotazníku hodnotili respondenti oblasti vztahů, bydlení a komunikace. Z šetření v této oblasti vyplynulo, že existují rozdíly v těsnosti vazby jednotlivých komponent spokojenosti na tendenci k osamostatnění, ale tyto rozdíly nejsou markantní. Z uvedených měření můžeme konstatovat, že u zkoumaného vzorku respondentů není vliv jednotlivých komponent spokojenosti na tendenci osamostatnit se zcela stejný. Větší vliv má na tuto tendenci hodnocení spokojenosti se vztahy a komunikací v doplněné rodině než hodnocení spokojenosti s bydlením v doplněné rodině. Můžeme tedy usuzovat, že spokojenost s kvalitou vztahů a komunikace je pro dospívajícího důležitější, než spokojenost s bydlením.

Období dospívání a rodinné prostředí spolu bezprostředně souvisejí. Je to právě rodina a rodinné prostředí, které významnou měrou ovlivňuje utváření osobnosti jedince a má své nezastupitelné místo v procesu socializace. Z tohoto důvodu je nezbytné podporovat

v doplněných rodinách utváření přijatelného a po všech stránkách stabilního prostředí, které umožní dospívajícím pozvolný přirozený přechod do dospělosti. Z hlediska dalšího života jedince je důležité, aby si ze své rodiny odnášel do budoucna především pozitivní dojmy a vzory, zachoval si kvalitní vazbu s rodiči a svou rodinu mohl nadále chápat jako významnou podpůrnou sociální skupinu, kde se mu dostává vřelého přijetí.

Tato práce se snažila přispět k pochopení důležitosti budování stabilních a pro všechny členy přijatelných rodinných prostředí. Doplněné rodiny jsou bez ohledu na to, jak se na ně díváme, celospolečenským fenoménem, který ovlivňuje nastupující generace. Pro mnohé dospívající tak bude „náš tradiční“ model rodinného soužití méně tradiční a ten, který se z pohledu minulých generací jeví jako alternativní, bude naopak běžnou realitou. Z tohoto pohledu je důležité, aby o této formě rodinného soužití byl dostatek běžně přístupných informací, které mohou mít zčásti protektivní charakter...ti kdo jsou si totiž vědomi možných problémů, se s nimi také většinou dovedou lépe vyrovnat.

Výsledky této práce pak mohou sloužit jako podklad pro další a podrobnější analýzu uvedených jevů, která by se mohla stát teoretickým východiskem pro hledání optimálních forem pomoci doplněným rodinám. V rámci sociální pedagogiky by pomoc těmto rodinám měla směřovat zejména do oblastí aktivit preventivního charakteru, ale také do aktivit podporujících rozvoj potenciálu klientů v této životní situaci. Důležitým cílem by mělo být zejména zajištění kvalitního rodinného poradenství včetně poradenství krizového, které by poskytovalo dostatek relevantních informací pro lepší orientaci jedinců v této problematice a pomáhalo v posilování zdrojů opory. Takováto opatření se mohou stát součástí hledání cesty vedoucí k podpoře doplněných rodin, jejichž hlavním úkolem je znovu vytvářet vhodné rodinné prostředí, které naplňuje potřeby všech svých členů.

Literatura a ostatní zdroje

1. ANTIER, E. (2005). *Dítě toho druhého*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-946-1.
2. ARNETT, J. J. (2000). Emerging adulthood: Theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), s.469-480.
3. ARNETT, J. J. (2003). Conceptions of the transition to adulthood among emerging adults in American ohnic Gross. *New directions for child and adolescent development*. 100, s.63-75
4. ARNETT, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press, Inc., ISBN: 0-19-517314-7.
5. ARNETT, J. J. (2006). Emerging adulthood in Europe: A response to banner. *Journal of Youth Studies*, 9 (1), s.111-123.
6. ARNETT, J. J., GALAMBOS, N. L. (2003) Culture and conceptions of adulthood. *New Dir Child Adolesc Dev.*, (100), s.91-98.
7. BARBOROVÁ, J. (2009). *Doplňená rodina a faktory, které ovlivňují její stabilitu*. Bakalářská práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická.
8. BLATNÝ, M. (1997). *Osobnost a životní spokojenost u chlapců a dívek*. Brno: AV ČR. ISN: 1211-8818.
9. BLATNÝ, M., DOSEDLOVÁ, J., KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2005). *Psychosociální souvislosti osobní pohody*. Brno: Masarykova univerzita, Nakladatelství MSD. ISBN: 80-86633-35-7.
10. BLÍŽKOVSKÁ, J. (2003). Objektivní a subjektivní faktory štěstí. *Annales Psychologici*, Brno, 7, s.55–61.
11. ČAJÁNKOVÁ, L. (2008). *Jsme dospělí?* Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně, Psychologický ústav.
12. ČSÚ (2002). *Vývoj sňatečnosti a rozvodovosti v ČR po roce 1989*, Dostupné z: «<http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/p/1112-02>» [cit. 12. 1. 2014]

13. DISMAN, M. (2000). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. ISBN: 80-246-0139-7.
14. DRAPELA, V. (1997). *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-766-3.
15. DŽUKA, J., DALAMBERT, C. (1997). Model aktuální a habituální subjektivní pohody. *Československá psychologie*, 41(5), s.385-398.
16. EDWARDS, R. (2002). Creating stability for children in stepfamilies: Time and substance in parenting, *Children & Society*, vol.16, s.154-167.
17. FULGHUM, R. (1994). Už hořela, když jsem si do ní lehal. Praha: Odeon. ISBN: 80-207-0505-8
18. GIDDENS, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN: 80-7203-124-4.
19. GREEFF, A. P., DU TOIT, C. (2009). Resilience in remarried families, *The American Journal of Family Therapy*, vol.37, s.114-126.
20. HALFORD, K. / NICHOLSON, J. / SANDERS, M. (2007). Couple communication in stepfamilies, *Family Process*, vol.46, s.471-483.
21. HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN: 80-7367-040-2.
22. CHERLIN, A. J., FURSTENBERG, F. F. (1994). Stepfamilies in the United States: reconsideration, *Annual Review of Sociology*, vol.20, s.359-381.
23. JONES, A. C. (2003). Reconstructing the stepfamily: Old myths, new stories, *Social Work*, vol.48, Issue 2, s.228-236.
24. KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2003). *Well-being jako psychologický a zároveň mezioborově založený pojem*. *Čs. psychologie* 47, 4, s.333-345.
25. KOČÍ, P. (2004). „Vylétávání z hnízda“ očima mladých dospělých. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií.
26. KURIC, J. (2000). *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství. ISBN: 80-214-1844-3

27. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
ISBN: 80-247-1284-9.
28. LEMME, B. H. (2002). *Development in adulthood*. Needham Heights: Allyn and Bacon.
29. MACEK, P. (1999). *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-348-X.
30. MACEK, P., Bejček, J., Vaníčková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults: Generation growing up in the period of social changes. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), s.444-475.
31. MATĚJČEK, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. ISBN: 80-85282-83-6.
32. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, ISBN: 80-85824-06-X.
33. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, ISBN: 80-247-0332-7.
34. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. (1999). *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada. ISBN: 80-7169-897-0.
35. MATOUŠEK, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon. ISBN: 80-86429-19-9.
36. McBRIDE, J. (2008). Healthy Communication in Stepfamilies. Dostupné z: «http://www.stepfamilies.info/quick-steps/QS_Healthy_Communication_in_Stepfamilies_D.pdf» [cit. 22. 6. 2015]
37. MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, ISBN: 80-247-1362-4.
38. MOŽNÝ, I. (2008). *Rodina a společnost*. Praha: SLON. ISBN 978-80-86429-87-8.

39. MPSV, *Národní zpráva o rodině 2004*, Dostupné z:
«http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf» [cit. 9. 11. 2014]
40. NAKONEČNÝ, M. (2003). *Úvod do psychologie*. Praha: Academia. ISBN: 80-200-0993-0
41. National center for health statistics (2002). *Cohabitation, marriage, divorce and remarriage in the United States*, CDC. Dostupné z:
«http://www.cdc.gov/nchs/data/series/sr_23/sr23_022.pdf» [cit. 11. 12. 2014]
42. National healthy marriage resource center (2008). *Cohabitation – What can we learn from the latest research findings?* Dostupné z:
«<http://www.healthymarriageinfo.org/docs/nhmrcaprilwebinar2008cohabitation.pdf>» [cit. 11. 12. 2014]
43. PAVLÍK, Z., a kol. (1998). *Populační vývoj České republiky 1997*. Praha: PČF UK.
44. PELIKÁN, J. (2007). *Základy empirického výzkumu jevů pedagogických*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-569-8.
45. PLAŇAVA, I. (2000). *Manželství a rodiny: Struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-039-2.
46. POLONCYOVÁ, J. (2003). *Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj*. VÚPSV.
47. PRCHAL, J. (1988). *Vychováváme děti*. Praha: SPN. ISBN 14-520-88 SPN 4-31-30/2.
48. PŘÍHODA, V. (1983). *Ontogenese lidské psychiky II*. Praha: SPN.
49. RUTTER, V. (1994). Lessons from stepfamilies, *Psychology Today*, vol.27 (3), s.30-40.
50. RYBÁŘOVÁ, A. (2009). *Životní události a životní spokojenost*. Diplomová práce. Masarykova Univerzita v Brně, Filozofická fakulta.
51. ŘÍČAN, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál. ISBN: 80-7367-124-7.
52. SATIR, V. (2006). *Kniha o rodině*. Praha: Práh. ISBN: 80-7252-150-0.

53. SAUZÉDE, J. P., SAUZÉDE-LAGARDE, A. (2007). *Spokojené soužití v nové rodině*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-295-9.
54. SHEEHY, G. (1999). *Průvodce dospělostí. Šance a úskalí druhé poloviny života*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-185-1.
55. SCHARF, M. a kol. (2004). Adolescents' attachment representations and developmental tasks in Emerging adulthood. *Developmental psychology*, 40(3), s.430-444.
56. Schrodtt, P. (2006). A typological examination of communication competence and mental health in stepchildren. *Communication Monographs*, 73(3), s.309-333.
57. Schrodtt, P., BRAITHWAITE, D.O. (2011). Coparental communication, relations satisfaction, and mental health in stepfamilies. *Personal Relationships*, 17, s.352-369
58. SOBOTKOVÁ, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: SLON. ISBN: 978/80-7367-250-8.
59. SOMR, M. (2007). *Úvod do metodologie a metod výzkumu*. České Budějovice: VŠERS. ISBN: 978-80-86708-52-2.
60. STRACK, F., Argyle, M., SCHWARZ, N. (1991). Subjective Well-Being: An interdisciplinary perspective. First edition. Canada: Pergamon Press plc.
61. STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert. ISBN: 80-85834-60-X.
62. STŘELEČEK, S., MARÁDOVÁ, J., MARHOUNOVÁ, J., ŘEHULKA, E. (1992). *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna. ISBN 80-85298-84-8.
63. ŠVANCARA, J. (1986). *Ontogenetická psychologie*, kap. Životní dráha člověka v dospělosti a ve stáří. s.254-264, Praha: SPN
64. VÁGNEROVÁ, M. (2000). *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-308-0.
65. VÁGNEROVÁ, M. (2007). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum. ISBN: 978-80-246-1318-5

66. WEST, G. K. (2002). *Dobrodružství psychologického vývoje: Kapitoly z vývojové psychologie*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-68-45.
67. WHITE, L. K., BOOTH, A. (1985). The quality and stability of remarriages: The role of stepchildren. *American Sociological Review*, vol.50, s.689-698.
68. ZICH, F (2004). *Úvod do sociologického výzkumu*. Eupress. ISBN 80-86754-19-7.

Seznam příloh

Příloha 1: Vzor informovaného souhlasu

Příloha 2: Rozhovor podle návodu – orientační okruhy otázek

Příloha 3: Dotazník

Příloha 4: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl D

Příloha 5: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl A - C

Příloha 6: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl A – C (muži, ženy)

Příloha 7: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl D (muži, ženy)

Příloha 8: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl A

Příloha 9: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl B

Příloha 10: Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl C

Příloha 11: Kritické hodnoty pro korelační koeficient r

Příloha 12: Seznam obrázků, grafů a tabulek

**Informovaný souhlas s účastí v kvalitativním šetření prováděným v rámci
diplomové práce**

Vážená slečno, vážený pane,

v rámci diplomové práce s názvem „Spokojenost dospívajících s životem v doplněné rodině ve vztahu k zahájení samostatného života“ provádím kvalitativní sondu. Základem této sondy je provedení rozhovoru týkajícího se dané problematiky v délce cca jedné hodiny. Výsledky budou sloužit výhradně k výzkumným účelům a budou publikovány v diplomové práci v anonymní podobě, tj. bez uvedení Vašeho jména.

Tato studie bude sloužit k lepšímu porozumění období dospívání v rámci doplněných rodin a motivaci k zahájení samostatného života.

S případnými dotazy se na mě můžete kdykoliv obrátit na mail: jana.barborova@seznam.cz

Souhlasím s účastí ve výše uvedené kvalitativní studii a s následnou publikací výsledků včetně případných citací z rozhovoru v anonymní podobě.

V..... dne.....

.....

jméno a podpis

Rozhovor podle návodu – orientační okruhy otázek

Okruhy	Otázky
1. K doplněné rodině obecně	<ul style="list-style-type: none"> • Kdy a jak rodina vznikla? • Jak nyní vypadá (počet členů rodiny, společná domácnost)
2. Vztahy mezi členy obecně	<p>Týkající se biologického rodiče:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak se vypadá Váš vztah s biologickým rodičem? • Jak ho hodnotíte a podle čeho? <p>Týkající se nevlastního rodiče:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak se vyvíjely Vaše vzájemné vztahy? • Jak vypadá Váš vztah nyní? • Jak ho vnímáte? • Jak ho hodnotíte a proč? <p>Týkající se nevlastních sourozenců:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jak se vyvíjely Vaše vzájemné vztahy? • Jak vypadá Váš vztah nyní? • Jak ho vnímáte? • Jak ho hodnotíte a na základě čeho? <p>Týkající se dalších možných členů:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Napadají Vás jiné osoby, které jsou součástí Vaší nové rodiny? • Jak se s nimi vyvíjel Váš vztah? • Jak tyto vztahy vnímáte a proč?
3. Každodennost	<ul style="list-style-type: none"> • Jak u Vás vypadá běžný den? • Jakým způsobem trávíte společný čas (čas, když jste doma)? • Jak takové chvíle vypadají? • Jak je vnímáte?
4. Komunikace v rodině	<ul style="list-style-type: none"> • Co běžně probíráte, o čem se bavíte? • S kým v rodině? • Jak to probíhá? • Vyhovuje Vám to? • Je komunikace dostatečná? • Můžete mluvit o všem? • Je některá oblast problematická? Tabu?
5. Bydlení	<ul style="list-style-type: none"> • Kde bydlíte? • Jak bydlíte (dům, byt, atd.)? • Jak je bydlení uspořádáno? • Máte vlastní pokoj? • Myslíte, že máte dost osobního prostoru a soukromí? • Jak se v něm cítíte? • Jak ho hodnotíte?
6. Plány do budoucna	<ul style="list-style-type: none"> • Jaké máte v blízkém časovém horizontu plány? • Týkají se i bydlení?

DOTAZNÍK

Vážená slečno, vážený pane,

děkuji Vám za ochotu spolupracovat se mnou na tomto dotazníkovém šetření, které je zaměřené na zjištění spokojenosti s životem v doplněné rodině a Vašich aktuálních plánů. Tento dotazník je zcela anonymní, Vámi vyplněné odpovědi jsou považovány za naprosto důvěrné a budou požitý výhradně v rámci mé diplomové práce.

Ve všech otázkách mě zajímá pouze Váš upřímný subjektivní pohled na dané otázky. Nehledejte proto, prosím, „správnou“ odpověď.

I. OSOBNÍ ÚDAJE

Prosím zaškrtněte odpovídající variantu.

Pohlaví

žena ☐ muž ☐

Věk

18 let ☐ 19 let ☐ 20 let ☐ 21 let ☐ 22 let ☐

Nejvyšší dosažené vzdělání

Základní škola ☐ SOU bez maturity ☐ SOU s maturitou ☐ Střední škola ☐

II. ŽIVOT V DOPLNĚNÉ RODINĚ

ČÁST A: VZTAHY

A	Vyberte variantu, která nejlépe vystihuje Váš názor, postoj nebo hodnocení uvedeného tvrzení: (prosím ohodnoťte každé uvedené tvrzení)	ano	spíše ano	spíše ne	ne
1.	Jsem spokojená/ý se vztahem mezi mnou a nevlastním rodičem.				
2.	Svůj vztah s nevlastním rodičem hodnotím jako dobrý.				
3.	K svému nevlastnímu rodiči cítím důvěru.				

4.	Svému nevlastnímu rodiči se mohu bez obav svěřit se svými problémy.				
5.	Jsem spokojená/ý se vztahem mezi mnou a nevlastním sourozencem/i.				
6.	Svůj vztah s nevlastním sourozencem/i hodnotím jako dobrý.				
7.	S nevlastním sourozencem máme přátelský vztah.				
8.	Jsem spokojená/ý se vztahem mezi mnou a vlastním rodičem.				
9.	Svůj vztah s vlastním rodičem hodnotím jako dobrý.				
10.	Vztahy v naší rodině jsou založeny na vzájemné důvěře a podpoře.				

ČÁST B: SPOLEČNÉ BYDLENÍ

B	Vyberte variantu, která nejlépe vystihuje Váš názor, postoj nebo hodnocení uvedeného tvrzení: (prosím ohodnoťte každé uvedené tvrzení)	ano	spíše ano	spíše ne	ne
1.	V rámci společného bydlení mám dostatek osobního prostoru.				
2.	Cítím, že je v naší rodině respektováno moje soukromí.				
3.	Naše společné bydlení považuji za svůj domov.				
4.	V našem společném domově se cítím většinou dobře.				
5.	V rámci společného bydlení panuje v naší rodině většinou příjemná atmosféra.				
6.	V naší rodině existuje přiměřené rozložení povinností vztahující se k chodu domácnosti.				
7.	Mí kamarádi jsou v našem bytě vítáni.				
8.	V našem bytě mohu bez problémů trávit čas se svým přítelem (přítečkou).				

9.	Naše současné bydlení není potřeba nijak výrazně měnit.				
10.	Celkově jsem s naším bydlením spokojen.				

ČÁST C: KOMUNIKACE

C	Vyberte variantu, která nejlépe vystihuje Váš názor, postoj nebo hodnocení uvedeného tvrzení: (prosím ohodnoťte každé uvedené tvrzení)	ano	spíše ano	spíše ne	ne
1.	Komunikace s nevlastním rodičem je otevřená, na přátelské úrovni.				
2.	Komunikace s nevlastním rodičem je neutrální.				
3.	Komunikace s nevlastním rodičem prakticky neexistuje, nebo je velmi konfliktní.				
4.	Komunikace s nevlastním sourozencem/sourozenci je otevřená, na přátelské úrovni.				
5.	Komunikace s nevlastním sourozencem/sourozenci je neutrální.				
6.	Komunikace s nevlastním sourozencem/sourozenci prakticky neexistuje, nebo je velmi konfliktní.				
7.	V naší rodině mám dostatek prostoru k otevřenému vyjádření svých názorů.				
8.	Cítím, že v naší rodině je mi nasloucháno.				
9.	V naší rodině otevřeně sdílíme každodenní zážitky, problémy a starosti.				
10.	Celkově jsem spokojený s komunikací v naší rodině.				

ČÁST D: PLÁNOVÁNÍ SAMOSTATNÉHO BYDLENÍ

D	Vyberte variantu, která nejlépe vystihuje Váš názor, postoj nebo hodnocení uvedeného tvrzení: (prosím ohodnoťte každé uvedené tvrzení)	ano	spíše ano	spíše ne	ne
1.	V současné době aktivně uvažuji o samostatném bydlení v blízkém časovém horizontu (několika měsíců).				
2.	Aktivně hledám zaměstnání, abych si mohl/a zajistit samostatné bydlení.				
3.	Pravidelně sleduji nabídku pronájmu/prodeje bytů.				
4.	Své plány na samostatné bydlení často diskutuji se svými přáteli.				
5.	Aktivně se poptávám známých, zda neví o možnosti vhodného bydlení.				
6.	V současné době podnikám kroky k získání samostatného bydlení.				
7.	Často uvažuji o tom, jakým způsobem si zařídím své vlastní bydlení.				
8.	Nakupuji si drobnosti, o kterých mám představu, že je budu potřebovat v rámci samostatného bydlení.				
9.	V dohledné době plánuji podat si inzerát za účelem nalezení pronájmu.				
10.	Poptávám se na možnost získání bytu v rámci sociálních sítí.				

11. Pokud vážně uvažujete o samostatném bydlení v blízkém časovém horizontu, pokuste se vybrat důvod/důvody, který Vás ke změně vedou (můžete vybrat i více variant, či uvést jiné):

- cítím se dostatečně dospělý/á abych bydlel samostatně ☐
- chci bydlet společně se svým přítelem/přítelkyní ☐
- současné rodinné prostředí mi nevyhovuje ☐
- chci se přestěhovat blíž ke svému zaměstnání ☐
- mám k dispozici volný byt po příbuzných ☐

- chci mít větší pocit svobody a soukromí
- chci se cítit více samostatně
- chci se zkusit starat sám o sebe
- chci se vyhnout konfliktům v rodině
- nechci se již podřizovat ostatním v rámci rodiny

☐☐☐☐☐

Jiné důvody (prosím vypište)

Děkuji za vyplnění.

Příloha 4 Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl D

PLÁNOVÁNÍ SAMOSTATNÉHO BYDLNÍ - odpovědi respondentů											
	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10	Koeficient respondenta
1	1	1	1	2	2	1	1	1	0	1	1,22222
2	1	1	1	1	2	1	1	2	0	1	1,22222
3	1	1	1	1	2	3	2	3	0	2	1,77778
4	2	1	1	1	3	3	2	2	0	2	1,88889
5	4	1	3	2	4	4	2	4	0	4	3,11111
6	4	2	1	1	3	4	3	4	0	4	2,88889
7	1	1	1	1	1	2	1	1	0	1	1,11111
8	1	1	2	2	2	1	1	2	0	1	1,44444
9	4	2	2	3	4	4	2	2	0	4	3
10	2	2	2	2	3	3	2	2	0	3	2,33333
11	1	1	1	1	1	2	2	3	0	1	1,44444
12	2	2	2	2	3	3	2	4	0	2	2,44444
13	4	1	4	3	4	4	3	4	0	3	3,33333
14	4	2	4	3	3	4	3	4	0	3	3,33333
15	3	1	3	3	3	3	2	4	0	3	2,77778
16	1	1	1	1	2	3	2	4	0	1	1,77778
17	2	2	2	2	3	3	2	4	0	2	2,44444
18	3	1	3	3	3	3	2	3	0	3	2,66667
19	2	2	2	1	2	3	2	4	0	2	2,22222
20	1	1	1	1	1	2	2	1	0	1	1,22222
Výsledný koeficient plánování osamostatnění											2,18333

Příloha 5 Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl A-C

SPOKOJENOST DOSPÍVAJÍCÍCH SE ŽIVOTEM V DOPLNĚNÉ RODINĚ - odpovědi respondentů																														
Otázky oddíl A - VZTAHY										Otázky oddíl B - BYDLENÍ										Otázky oddíl C - KOMUNIKACE										Koeficient respondenta
A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	
1	3	3	4	4	3	3	4	2	3	4	2	2	2	3	4	3	2	3	3	3	3	2	4	3	1	3	3	2	3	2,90
2	4	4	4	4	2	2	2	3	3	3	3	2	3	3	4	2	2	3	3	3	3	4	2	2	4	2	3	2	3	2,87
3	2	2	2	3	4	4	4	2	2	2	2	2	2	2	4	2	2	2	2	2	2	3	4	4	1	4	3	4	3	2,70
4	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2	4	2	2	2	2	3	2	4	3	1	3	3	3	3	3	2,63
5	1	1	1	2	2	3	3	1	2	1	2	1	2	2	2	2	1	1	2	1	3	4	2	2	4	1	2	2	2	1,90
6	2	2	2	2	3	3	3	2	3	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	4	2	2	2	2	2	2	2,27
7	4	4	4	4	3	3	4	4	2	3	3	2	3	3	3	2	2	3	3	4	3	1	4	1	4	4	3	4	3	3,13
8	2	2	3	3	3	4	4	2	3	3	3	2	3	3	4	2	1	3	3	3	1	3	3	2	3	3	3	4	3	2,80
9	1	1	1	3	2	2	3	1	2	3	3	3	4	3	4	2	2	3	3	1	3	4	1	3	4	1	1	1	2	2,30
10	3	3	3	4	3	3	3	2	4	2	2	2	3	2	4	3	1	3	3	3	3	1	3	2	4	3	2	3	3	2,77
11	4	3	4	4	3	3	4	1	4	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	3	3	1	3	2	4	3	3	3	3	2,80
12	3	3	3	3	3	3	3	2	4	3	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	3	2	3	2	3	3	3	2	3	2,77
13	1	1	1	2	2	2	2	1	2	1	1	1	2	2	2	2	1	2	2	1	3	4	1	3	3	1	2	2	1	1,77
14	1	1	1	1	3	3	4	1	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1	4	4	3	2	3	1	1	2	1	2,00
15	2	2	2	4	3	3	3	2	3	2	2	1	2	2	2	2	1	2	2	2	3	4	3	2	3	2	2	2	2	2,33
16	3	3	4	4	3	3	4	4	3	4	3	2	3	2	3	3	1	2	2	4	3	1	3	2	2	3	3	2	3	2,80
17	3	3	3	4	3	3	3	2	3	2	2	2	2	2	3	2	1	2	2	3	2	2	4	4	3	3	3	3	3	2,67
18	2	2	3	3	2	2	3	2	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2	2	4	2	2	4	2	2	2	2	2,30
19	3	3	4	4	2	2	3	3	1	3	2	2	3	2	3	4	2	3	2	3	1	3	2	3	3	2	1	1	2	2,47
20	4	4	4	4	2	2	3	3	4	3	3	3	3	3	3	3	2	2	3	4	3	2	2	3	3	3	3	3	3	3,00
Výsledný koeficient spokojenost dospívajících se životem v doplněné rodině																														2,5583333

Příloha 7 Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl D (muži, ženy)

PLÁNOVÁNÍ SAMOSTATNÉHO BYDLNÍ - odpovédi respondentů											
	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10	Koeficient respondenta
1	1	1	1	2	2	1	1	1	0	1	1,22222
2	1	1	1	1	2	1	1	2	0	1	1,22222
3	1	1	1	1	2	3	2	3	0	2	1,77778
4	2	1	1	1	3	3	2	2	0	2	1,88889
5	4	1	3	2	4	4	2	4	0	4	3,11111
6	4	2	1	1	3	4	3	4	0	4	2,88889
7	1	1	1	1	1	2	1	1	0	1	1,11111
8	1	1	2	2	2	1	1	2	0	1	1,44444
9	4	2	2	3	4	4	2	2	0	4	3
10	2	2	2	2	3	3	2	2	0	3	2,33333
Výsledný koeficient plánování osamostatnění - ženy											2

PLÁNOVÁNÍ SAMOSTATNÉHO BYDLNÍ - odpovédi respondentů											
	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10	Koeficient respondenta
11	1	1	1	1	1	2	2	3	0	1	1,44444
12	2	2	2	2	3	3	2	4	0	2	2,44444
13	4	1	4	3	4	4	3	4	0	3	3,33333
14	4	2	4	3	3	4	3	4	0	3	3,33333
15	3	1	3	3	3	3	2	4	0	3	2,77778
16	1	1	1	1	2	3	2	4	0	1	1,77778
17	2	2	2	2	3	3	2	4	0	2	2,44444
18	3	1	3	3	3	3	2	3	0	3	2,66667
19	2	2	2	1	2	3	2	4	0	2	2,22222
20	1	1	1	1	1	2	2	1	0	1	1,22222
Výsledný koeficient plánování osamostatnění - muži											2,36667

Příloha 8 Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl A

VZTAHY V DOPLNĚNÉ RODINĚ - odpovědi respondentů											
	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	Koeficient respondenta
1	3	3	4	4	3	3	3	4	2	3	3,2
2	4	4	4	4	2	2	2	2	3	3	3
3	2	2	2	3	4	4	4	4	2	2	2,9
4	3	3	3	3	3	3	3	4	2	3	3
5	1	1	1	2	1	2	2	3	1	2	1,6
6	2	2	2	2	3	3	3	4	2	3	2,6
7	4	4	4	4	3	3	4	4	2	4	3,6
8	2	2	3	3	3	3	4	4	2	3	2,9
9	1	1	1	3	1	1	2	2	1	2	1,5
10	3	3	3	4	3	3	3	3	2	4	3,1
11	4	3	4	4	3	3	4	4	1	4	3,4
12	3	3	3	3	3	3	3	4	2	4	3,1
13	1	1	1	2	1	1	2	2	1	2	1,4
14	1	1	1	1	3	3	4	4	1	2	2,1
15	2	2	2	4	3	3	3	4	2	3	2,8
16	3	3	4	4	3	3	4	4	3	4	3,5
17	3	3	3	4	3	3	4	4	2	3	3,2
18	2	2	3	3	2	2	3	3	2	3	2,5
19	3	3	4	4	2	2	3	3	1	3	2,8
20	4	4	4	4	2	2	3	4	3	4	3,4
Výsledný koeficient spokojenosti se vztahy v doplněné rodině											2,78

Příloha 9 Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl B

BYDLENÍ V DOPLNĚNÉ RODINĚ - odpovědi respondentů											
	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10	Koeficient respondenta
1	4	2	2	2	3	4	3	2	3	3	2,8
2	3	3	2	3	3	4	2	2	3	3	2,8
3	2	2	2	2	2	4	2	2	2	2	2,2
4	2	2	2	2	2	4	2	2	2	2	2,2
5	1	2	1	2	2	2	2	1	1	2	1,6
6	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	1,9
7	3	3	2	3	3	3	2	2	3	3	2,7
8	3	3	2	3	3	4	2	1	3	3	2,7
9	3	3	3	4	3	4	2	2	3	3	3
10	2	2	2	3	2	4	3	1	3	3	2,5
11	3	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2,2
12	3	2	2	3	3	3	2	2	3	3	2,6
13	1	1	1	2	2	2	2	1	2	2	1,6
14	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1,7
15	2	2	1	2	2	2	2	1	2	2	1,8
16	3	2	2	3	2	3	3	1	2	2	2,3
17	2	2	2	2	2	3	2	1	2	2	2
18	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2	2,1
19	2	2	2	3	2	3	4	2	3	2	2,5
20	3	3	3	3	3	3	3	2	2	3	2,8
Výsledný koeficient spokojenosti s bydlením v doplněné rodině											2,3

Příloha 10 Tabulka pro kvantifikované zpracování dotazníku – oddíl C

KOMUNIKACE V DOPLNĚNÉ RODINĚ - odpovědi respondentů											
	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	Koeficient respondenta
1	3	3	2	4	3	1	3	3	2	3	2,7
2	3	3	4	2	2	4	2	3	2	3	2,8
3	2	2	3	4	4	1	4	3	4	3	3
4	3	2	4	3	1	3	3	3	3	3	2,8
5	1	3	4	2	2	4	1	2	2	2	2,3
6	2	3	3	4	2	2	2	2	2	2	2,4
7	4	3	1	4	1	4	4	3	4	3	3,1
8	3	1	3	3	2	3	3	3	4	3	2,8
9	1	3	4	1	3	4	1	1	1	2	2,1
10	3	3	1	3	2	4	3	3	2	3	2,7
11	3	3	1	3	2	4	3	3	3	3	2,8
12	3	3	2	3	2	3	3	3	2	3	2,7
13	1	3	4	1	3	3	1	2	2	1	2,1
14	1	4	4	3	2	3	1	1	2	1	2,2
15	2	3	4	3	2	3	2	2	2	2	2,5
16	4	3	1	3	2	2	3	3	2	3	2,6
17	3	2	2	4	4	3	3	3	3	3	3
18	2	2	4	2	2	4	2	2	2	2	2,4
19	3	1	3	2	3	3	2	1	1	2	2,1
20	4	3	2	2	3	3	3	3	3	3	2,9
Výsledný koeficient spokojenosti s komunikací v doplněné rodině											2,6

Příloha 11 Kritické hodnoty pro korelační koeficient r

Kritické hodnoty pro korelační koeficient r

n	α	
	0,05	0,01
3	0,9969	0,9999
4	0,95	0,99
5	0,8783	0,9587
6	0,8114	0,9172
7	0,7545	0,8745
8	0,7067	0,8343
9	0,6664	0,7977
10	0,6319	0,7646
11	0,6021	0,7348
12	0,576	0,7079
13	0,5529	0,6835

n	α	
	0,05	0,01
14	0,5324	0,6614
15	0,514	0,6411
16	0,4973	0,6226
17	0,4822	0,6055
18	0,4683	0,5897
19	0,4555	0,5751
20	0,4438	0,5614
21	0,4329	0,5487
22	0,4227	0,5368
23	0,4132	0,5256
24	0,4044	0,5151

n	α	
	0,05	0,01
25	0,3961	0,5052
30	0,361	0,4629
35	0,3338	0,4296
40	0,312	0,4026
45	0,294	0,3801
50	0,2787	0,361
60	0,2542	0,3301
70	0,2352	0,306
80	0,2199	0,2864
90	0,2072	0,2702
100	0,1966	0,2565

Příloha 12 **Seznam obrázků, grafů a tabulek**

Obrázky:

Obrázek č. 1: Typologie osob a varianty soužití

Obrázek č. 2: Schéma průběhu výzkumného šetření

Obrázek č. 3: Rodinná mapa – Adam

Obrázek č. 4: Rodinná mapa – Eva

Grafy:

Graf č. 1: Úhrnná rozvodovost v ČR 1990 – 2013

Graf č. 2: Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi v ČR 1990 - 2013

Graf č. 3: Věková struktura respondentů

Graf č. 4: Vzdělanostní struktura respondentů

Tabulky:

Tabulka č. 1: Pravděpodobnost rozpadu prvního a druhého manželství

Tabulka č. 2: Vývojové úkoly – dosažení dospělosti

Tabulka č. 3: Vztahy v doplněné rodině – rámcová analýza

Tabulka č. 4: Bydlení v doplněné rodině – rámcová analýza

Tabulka č. 5: Komunikace v doplněné rodině – rámcová analýza

Tabulka č. 6: Rekapitulace respondentů

Tabulka č. 7: Výsledný koeficient tendence k osamostatnění

Tabulka č. 8: Výsledný koeficient spokojenosti dospívajícího

Tabulka č. 9: Korelační koeficient spokojenosti dospívajícího a tendence k osamostatnění

Tabulka č. 10: Výsledný koeficient spokojenosti dospívajících mužů a žen

Tabulka č. 11: Korelační koeficient spokojenosti dospívajících mužů a jejich tendence k osamostatnění

Tabulka č. 12: Korelační koeficient spokojenosti dospívajících žen a jejich tendence k osamostatnění

Tabulka č. 13: Výsledné koeficienty spokojenosti dospívajících se vztahy, bydlením a komunikací v doplněné rodině

Tabulka č. 14: Korelační koeficienty spokojenosti dospívajících se vztahy, bydlením, komunikací v doplněné rodině a tendencí k osamostatnění